

290394

OSZK

Y. IV. 1. B.

OSZK

G. H. L.

A HUNGÁRIAI NEMZETI SZÍNHÁZ
KÖZÖSSÉGI ELŐADÁSAINDOK

1901/2 - 1902/3.

OSZK

A SZÍNHÁZI ÉRTÉKESÍTŐ

KÖNYVTÁR

OSZK

OSZK

BEVEZETŐ FEJTEGETÉSEK

A KOLOZSVÁRI NEMZETI SZINHÁZ

IFJUSÁGI ELŐADÁSAIHOZ

1901/2—1902/3.

A KOLOZSVÁRI TANÁRI KÖR MEGBIZÁSÁBÓL

KIADJA :

A SZINÜGYI BIZOTTSÁG.

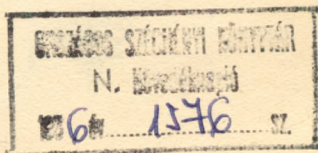
KOLOZSVÁRT.

NYOMATOTT GÁMÁN JÁNOS ÖRÖKÖSÉNÉL.

1904.

R2

290394

A szökött katona.

Népszinmű 3 felvonásban. Irta: *Szigligeti Ede.*

1901. okt. 27.

Kedves Ifjúság!

Im, újra összejöttünk e helyen, hogy lelkünk megnyiljék a művészet fakasztotta gyönyörűségnek. Örömmel és büszkeséggel tekintünk vissza a multra. Aggodalmak közt kezdődtek meg az ifjúsági előadások: lesz-e közönsége? szeretettel fogadják-e? nem válik-e lehetetlenné, mint szállongó hírek szerlnt, máshelyütt? Mi, akik ez előadásokat terveztük, megindítottuk és vezettük, előre meg voltunk győződve, hogy ifjúságunk örömmel ragadja meg az alkalmat e nemes élvezetek megszerzésére, szeretett látogatja az előadásokat s értelme, szíve és nemes jelleme templommá avatja a művészetek ez ősi, kegyelet övezte csarnokát. Nem is csalódtunk. Soha semmi meg nem zavarta együttlétünket s vágyakoztunk a nemes élvezetek e tiszta forrásához.

S most, hogy a változott színházi viszonyok közt újra megkezdődtek az előadások, a régi számban, a régi örömmel, a régi szívvel seregeltünk össze. Legyetek üdvözölve!

Első alkalommal is érdekes és értékes műben gyönyörködhetünk. Szigligeti, a nagy termékenységű, meleg kedélyű költő, egészen a színpadnak élt. Egész könyvtárt írt össze s ebben a sok szép műben alig van valami, ami nem a színpadnak vagy színpadról szólna. Nyilvánosságosan megmutatta, hogy úgy érhetni el nagy és igaz, becsületes sikereket. ha szívvel-lélekkel, teljes erőnkéből hivatásunknak élünk, egy célra törekszünk. Nagyon jól ismerte a színpadot, amelyen és amelyért élt, ezért tudott róla úgy a közönség szívéhez férközni.

Írt tragédiákat. Majd látni fogjuk a *Trónkereső*-t. Látni fogjuk, hogy mi volt Szigligeti ott is. Írta egész sorozatát a vígjátékoknak. Hiszen mindnyájunknak édes derűltség ragyog lelkére, ha *Liliomfi* kaczagtató bohóságaira emlékezünk.

De Szigligeti egyszersem egy sajátságos, eredeti új műfaj megalkotója, a népszínmű megteremtője. Bizonyára élénkeu és kedvesen emlékszünk vissza a *Czigány*-ra és a *Csikós*-ra s a mai magyar színpad legkitünőbb alakításaira, Szentgyörgyi Zsiga czigányára és Márton csikósára.

Ma a *Szökött katoná* ban fogunk gyönyörködni, az *első* magyar népszínműben, a mellyel Szigligeti ide s tova 60 éve, 1843-ban, a népszínművet bevezette a magyar költészetbe.

Megfordult egy-egy népies alak előtt is a színpadon, leggyakortább nevetséges figurának. Meg-megrajzoltak egy-egy népies jelenetet, sőt Kisfaludy Károly *Pártütők*-jében az egész neveltető apparátust a népies alakok és jelenetek képviselik. De a népet, a maga igaz mivoltában, szeretettel, leereszkedés nélkül való testvéri szeretettel Szigligeti teszi először drámai középponttá, még pedig épen a *Szökött katoná*-ban.

Nemesak a külsőségekben tár fel új világot előttünk. Ott van a magyar falu, puszta, házaival, cserényeivel, festői szép viseletével, érdekes, változatos tarka-barka szokásaival. Népies, zamatos a magyar beszéd. Megcsendül a nép szívében tisztán, üdén fakadt dal, zene, amely aztán hódító útra kél; e dalok a magyarság győzedelmes, hódító katonái lesznek.

De velök együtt a magyar gondolkozás, a magyar lélek testesül meg.

A *Szökött katoná*-ban ma már naivnak tetsző regényes, de ügyesen megalkotott, érdekesen bonyolított cselekvény keretében a népnek panasza jajdul meg, vágyai lángolnak fel.

A szabad eszmék áthatották már a közéletet, a régi Magyarországot új Magyarországgá alakító nagy reformok forrtak, értők harczolt sok fényes elme, lángoló szív. A szabadság, egyenlőség, testvériség fenséges jelszavai izzították a lelkeket. A kiváltságos nemesség maga kívánta megosztani a terheket a jobbágysággal, a ki addig dolgozott is, fizetett is. Alig volt valami gyűlöltebb a szegény nép előtt, mint a békében való hosszas, 10—12 esz-

tendei katonáskodás, messze-messze, távol szeretteitől, idegenben, embertelen, nehéz sorsban. A gazdagabbja pénzen kiválthatta magát, a protekciós (akkor is volt már) kicsuszhatott; de a szegény, pártfogás nélkül való, kivált ha még haragosa is volt valamelyik hatalmas: a nótárius, a bíró, az ment. Mikor nem is sejtette, rajta ütöttek; mint valami tolvajt, haramiát megkötözték, elhurczolták. Hány tragédia, hány elzúllott élet sarjadt e fertőből! A brutális katonafogdosás ellen való fölajdulás, ékesen szóló tiltakozás e mű. És föl-föllelben a foszladozó fátyolt a közigazgatási bajokról is. Ott van a hegyke, paraszti modorú, vérszipó, embernyúzó jegyző. Látjuk a árvák vagyonának harácsolását.

És amint rokonszenvesen rajzolja a munkás, becsületes, erős szeretetű, hűséges kovácsot, aki sorsával megelégedett, nem vágyik el falujából, műhelyéből, rajzolja a kedves, szép árva lányt: megsuhogtatja a gúny ostorát. Nevetjük az urizáló, naplopó, semmiházi szabó bugyutaságait, a majomszeretetű, táglalkismeretű Korpádinét.

Közben meg-megcsipkedi az idegen szokásokat követő, magyartalankodó idétlenségeket. S rajzolja a falusi tiszta lelkű, romlatlan emberekkel szemben a fővárosi lebujok fertelmeit.

A költészetnek semmi más célja nincs, mint a gyönyörködtetés. Nam akar oktatni, morálizálni. De az üde, egészséges magyar lélek nem bír gyönyörködni abban, ami piszkos, ami erkölcsi mocsok. Innen a magyar költészet nemes tisztasága. S mert Szigligeti tőről metszett magyar lélek volt, innen az a tiszta, egészséges levegő, mely költészetét körülveszi. Innen van, hogy — akarva-nemakarva — a mi lelkünkben is nemcsak gyönyörűséget fakaszt, hanem tisztítólag hat ránk. Érezzük, hogy jobbakká leszünk általa.

De hadd szóljon művészek ajakán a költő maga.

Dr. Versényi György.

Coriolanus.

Tragédia 5 felvonásban. Irta: *Shakspeare*. Fordította: *Petőfi Sándor*.

1901. nov. 10.

Shakspeare római tragédiái közt az utolsó, bár történeti rendben az első: Coriolanus. Julius Caesart 1602-ben, Antonius és Cleopatrát 1607/8-ban, Coriolanust 1610-ben írta a költők királya. Mindhárom tragédiának mozgalmas, küzdelmes átmeneti átmeneti korszak a talaja. Julius Caesarban a köztársaság végső, elkeseredett küzdelme megy végbe a lábrakapó monarchiával. Antoniusban magának a monarchiának belső válságát látjuk teljes megerősödéséig. Coriolanusban magának a köztársaságnak ifjúkorába, az arisztokrata és demokrata elem küzdelmébe nyúlt vissza a költő.

A tyrannus-királyokat kiűzték, a szabadságot megteremtették, de inkább csak a patricziusok számára. A nép csak olyan szolgaságban sinylett, mint azelőtt, sőt jobban érezte helyzete nyomasztó voltát, mert csak kötelességeket teljesített, vérét ontotta Róma nagyságáért, de polgári és emberi jogokat nem élvezett. Ezért megindítja a küzdelmet a nemesség ellen, hogy az államban érvényesülését kivívja, s a több mint százados küzdelem a plebejusok teljes diadalával végződik. Mindjárt a küzdelem elején Appius Claudius, majd Coriolanus hatalmas alakja tűnik szemünkbe. Ő az arisztokrata pártnak, a népet megvető, de hazaszerető nemesnek mintaképe, a népjognak hadat izenő arisztokrata gőg első nagy áldozata. Nem csoda, ha emberfölötti alakja, a minőnek már *Plutarchos* rajzolja, magára vonta Shakspeare figyelmét.

Minden költeménynél, de kivált az eposznál és drámánál, fontos és elsőrendű kérdés az *invenczió* kérdése, vagyis az:

honnan vette tárgyát a költő? Teljesen új tárgyat a legnagyobb lángész sem talál ki: az epikus költő nemzete meglevő mondáit dolgozza föl, ha hitelre és érdeklődésre akar találni; a drámaíró az emberi életet tükrözteti vissza, ha az igazság erejével akar hatni reánk. Shakspeare is a római történelemből, még pedig Coriolanusnak a görög *Plutarchos*-tól írt életrajzából merítette tárgyát, ép úgy, mint a másik két római tragédiáét is *Plutarchos*-ból vette, kinek párhuzamos életrajzait *North* Tamás fordította angolra, *Amyt* francia fordítása nyomán. Mindhárom művében bámulatos híven csatlakozott *Plutarchos* előadásához, de még bámulatosabb az a művészet, melylyel Coriolanusban a gazdag történeti anyagot dramatizálni tudta. Mert a költő nem elégszik meg az események pusztá elénk-állításával: *a költészet* — mint *Aristoteles* mondja — *filozófusabb, mint a történetírás*. A költő nemcsak pusztá történeti tényekkel dolgozik, hanem erős képzelettel is: neki mindent kell sejtienie, mindent tudnia, hogy bevilágíthasson személyeinek lelkébe s tetteik rugóit, legbensőbb énünket is megismertesse velünk.

Önök, ifjú barátaim, kétségkívül jól ismerik Coriolanus történetét egyrészt *Livius* előadásából, másrészt *Tárkányinak* országszerte ismert, régebben balladának nevezett költeményéből. *Tárkányi* épen *Liviust* követi és Coriolanus anyja nála is csaknem ugyanazon szavakkal indítja meg fia szívét, mint *Livius*nál. *Livius* előadásából azonban csak a főbb tényeket tudjuk meg, de nem ismerjük meg belőle Coriolanust, az embert. Másképp rajzolja s behatóbban jellemzi Coriolanust *Plutarchos* az ő párhuzamos életrajzaiban, melyekben *Alkibiadesszel* hasonlítja össze. „Coriolanus tesz bizonyosságot — úgymond — azok mellett, a kik azt állítják, hogy a nemes és erős természet, ha nevelése hiányzik, mint a termékeny föld, mely kellő művelésben nem részesül, a jó gyümölcs mellett sok rosszat is terem. Mert lelke, sokoldalú ereje és szilárdsága heves és munkás ösztönt keltett föl benne nagy dolgok iránt; de féktelen indulatossága, hajlíthatatlan dacza nehézkessé és alkalmatlanná tette az emberekkel való érintkezésben. És azok, akik csodálták az élvezetekkel, fáradalmakkal és anyagi javakkal szemben tanúsított közömbösségét s azt önmérsékletnek, lelkierőnek nevezték, a társadalmi együttlétben még

azok sem tűrhették ellenszenves, kellémetlen és fenhéjázó viselkedését.“ Ime, már Plutarchos is arra törekszik, hogy megértesse velünk Coriolanus lelkét. De téved, mikor lelke káros irányát a nevelés hiányának tulajdonítja. Ő maga mondja, hogy mint atyátlan árva, kit anyja nevelt, bebizonyítja, hogy az árvaság nem akadály arra nézve, hogy valaki derék emberré legyen. Azt is mondja róla, hogy a fő ok, amely a dicsőségre indította, anyja öröme volt: ha örömeiben anyja könnyek közt szorította keblére, az volt az ő legnagyobb boldogsága.

Shakspeare éles szeme megtalálta ezekben a nyitját Coriolanus jellemének. Férfias lelkületű anyja, férjét elveszítvén, egyetlen fiába helyezte minden dicsőségét. Minden áron dicsőségre, mások fölött való kitűnésre nevelte fiát. A királyi családból való származás okozta büszkeségét, a jeles tulajdonaira büszke önértetet, a becsvágyat, tetterőt, dicsőségszomjat a lehető legmagasabbra csigázta benne. A költő, mint lélekbúvár, a legnagyobb gonddal rajzolja ki előttünk Volumniának fiára tett hatását. „Ha fiam férjem volna — mondja Volumnia menyének — jobban örülnék távollétén, melyben dicsőséget szerez, mint ölelésein, mikkel szerelmét tanúsítja.“ Tudnunk kell ugyanis, hogy míg az antik tragédia kész, bevégzett jellemeket hoz színre s nem magyarázza, hogy lettek olyanokká, amilyenek, addig Shakspeare, a modern tragédia megteremtője, arra törekszik, hogy hőse jellemét csírájában is bemutassa, szemünk láttára fejlessze tovább s még kitűzött útjától eltérését is megmagyarázza, természetessé tegye. Sophokles Antigonéja pl. a testvéri szeretet önfeláldozó hőseként jelenik meg előttünk s teljes elismerésünkre, bámulatunkra méltó; de jobban értenők és bámulat helyett több szeretettel adóznánk neki, ha tudnók, hogyan fejlődött jelleme a nőies-gyöngye Ismene mellett olyan heroikussá. Shakspeare-é az a nagy érdem, hogy hőse jellemét megérteti, minden oldalról megvilágítja s páratlan művészettel hinti el azokat az elemeket, a melyekből a jellem megalakult. Kétszeresen fontos ez Coriolanusnál, akinek jelleme látszólag olyan ellentétes elemekből van összetéve.

A költőnek meg kellett értetni, hogy volt lehetséges, hogy egy hazájának önzetlenül szolgáló páratlan hős hazája esküdt ellenségével köt frigyet hazája romlására, aztán anyja kérésére

mégis eláll bosszújától, bár sejti, hogy halál lesz érte a jutalom attól az ellenségtől, akivel hazája feldúlására indult. Mind ennek a forrása mértéktelen becsvágya és határtalan önérzete, amelyet anyja plántált bele, nem gondolva meg, hogy ami ő benne, az otthon élő asszonyban hamú alatt szunnyadó parázs, az tette kész fiában a nyilvános élet küzdő terén mint emésztő láng fog kilobbanni. Az ilyen nevelés, amely nem szoktatja a gyermeket alázatosságra, önlegyőzésre, hanem vágyainak, indulatainak korlátlan érvényesítésére készíti, válságos veszedelmek magvát hinti el.

Coriolanus, aki talán a harczok istenével is hősiezen szembe szállana, nem tud erőt venni saját felgerjedt indulatán. Haragjában nem néz sem istent, sem embert. Tudva, hogy hozzáfogható vitéz nincs, nem tud fejet hajtani senki előtt. Csak egy ember van, aki vitézség dolgában megközelíti: Tullus Aufidius, az ellenséges volszkusok vezére. Coriolanus azt mondja egy helyt, hogy ha az egész világ háborúban állana s ő és Aufidius egy részen harcolnának, ő az ellenséghez pártolna, hogy sikra szállhasson ellene. Ime a vitézség és a dicsőségszomj felülmúlja Coriolanusban a hazaszeretetet is. A személyes vitézség több neki, mint a haza érdeke. Ez a nyilatkozat mintegy előkészít bennünket arra a fordulatra, hogy a hazaszerető hősből hona romlásán munkáló hazaáruló válik.

Származás és nevelés hatottak tehát közre, hogy Coriolanusból vitéz, de saját érdemeit mindenek fölé helyező, magát csaknem földi istennek képzelő s az egyszerű népet megvető telivér arisztokratát alkossanak. Mindamellet nem a vitézség egyedüli érdeme; ki vannak benne fejlődve az igazi büszkességgel és szeplőtlen önérzettel mintegy vele járó tulajdonok: a nyíltszívűség, magát tettetni nem-tudás, az önzetlenség s az a szerénység, amellyel érdemei, hadi tettei jutalmát fogadja. A zsákmányból nem kíván többet, mint amennyit mások kapnak: nem akarja, hogy érdemei ki legyenek egyenlítve. Mivel valódi érdemre törekszik s önérzete és anyja öröme legnagyobb jutalma, azért külső kitüntetések iránt csaknem teljesen közömbös. Nem törekszik fővezérségre, megelégszik azzal, hogy a fővezér az ő dicsőségének első hirdetője, magasztalója. Talán konzulságra sem pályáznék, ha anyjának ambíciója nem ösztönözné. Viszont tútesz

büszkeségben anyján, mert érdemei tudatában nem akar hódolni a szokásnak és sebhelyeit mutogatva szavazatokat koldulni. Anyja kedvéért s mert fölkelte ambíciójában most már szégyenletesnek tartaná a kudarcot, megteszi, megalázza magát, de a tettett alázat leple alatt nem tagadhatja meg büszkeségét s gúnyosan bánik a néppel, melyet megvet. Épen ezért hazaszeretete is egyoldalú, mert nem akarja tudni, hogy nép nélkül nem állhat fenn az állam. Ő csak a nemeseket becsüli valamire, bár azok közt sem ismer magához hasonlót. Mivel tettetni nem tudja magát, azért hizelegni sem tud senkinek, legkevésbé a népnek.

Csak anyjának van olyan nagy hatalma fölötte, hogy mindenre rá tudja venni, mert anyja lelkét szívta magába, annak megelégedését kivívni volt mindig főtörekvése, legnagyobb jutalma. Anyja veszi rá, hogy szavazatokat kolduljon (bármily kevélyen viseli az alázat köntösét), anyja veszi rá, hogy a megbántott népet és tribunosokat kiengesztelni siessen s használjon fattyúhangokat, szóval hogy képmutató legyen. Nehezen vállalkozik ez aljas szerepre, de megadja magát, mikor anyja azt mondja: „Nagyobb szégyen nekem koldulni tőled, mint ő tőlök neked . . . Enyém vitézség, tőlem szívd azt; e gőg sajátod.“ A fiú megalázza magát, hogy anyját ne lássa megalázva. Arra azonban nem kerül rá a sor, hogy el is játssza a neki nem való szerepet: elég Sicinius tribunusnak egy szava, az „áruló!“ — hogy mindent elfelejtsen és semmi veszéllyel nem gondolva, féktelen dühét és ádáz gyűlöletét tartózkodás nélkül kifejezze. Mikor pedig a megvetett nép képviselője kimondja rá a számkivetést és a nemességnek nincs annyi ereje, hogy első emberét megvédelmezze, természetes, hogy egy Coriolanus nem megadással, hanem féktelen gőggel fogadja az ítéletet:

«Hitvány kutyák! kiknek lélekzetét
Úgy gyűlölöm, mint a bűzhödöt mocsárt
S kegyét becsülöm, mint a temetetlen
Halott maradványát, mely légemet
Megrontja; én számítlék titeket . . .
Megvetve a várost miattatok,
Hátat fordítok . . . Széles a világ!»

A ki önmagát becsülte legtöbbre, az saját sérelmét természetesen oly nagy dolognak tartja, hogy semmi megtorlást nem

kevesel érte. Coriolanus is egyszerre kész megvetni hazáját s annak ellenségeihez szegődik, hogy bosszúját megállhassa. A bosszúvágó fölibe kerekedik benne minden nemesebb érzésnek, tisztább indulatnak. Megtagadja önmagát, egész múltját, midőn legnagyobb ellenségéhez, Aufidiushoz indul.

«Hazámat gyűlölöm s szeretem ez
Ellen-várost. Benézek. Ha megöl,
Igazságot tesz; hogyha befogad,
Szolgálok nemzetének.»

A ki önző bosszúvágóiban ennyire harczot izen a fennálló világrendnek, annak erkölcsileg is sülyedni kell. Ő, aki soha, politikából se tudta magát tettetni, soha még barátjainak sem hizelkedett, most, hogy bosszúálló tervét megvalósíthassa, volt ellenségei előtt meghajlik, nekik hizeleg. Egész sorsát, életét Aufidiusra bízza. A ki nem ismert akaratot a magáé fölött, most egyszerre lemond sorsa intézéséről s az ellenség kegyelmétől teszi függővé életét. S az a Coriolanus, akit a költő rajzol, nem tehet másképen. Hallva az *áruló* szót, melyet meg nem érdemelt, siet azt megérdemelni: árulóvá lesz. Ki mindenkinek ura tudott lenni, most az ellenség szolgájává válik. „Szülő, nő, gyermek, én nem ismerem — mondja az előtte könyörgő ősz Meneniusnak, második apjának — *másnak szolgálok*. Bár magam kívánok bosszút, elengedése annak a volszk szivekben van.”

Ime Coriolanus. a római hazafi, meghalt, csak az ellenségnek és saját haragjának vazallusa maradt meg belőle. Mint a volszkok erkölcsi zsoldosa áll Róma előtt, hogy eltörölje a föld színéről. Siket minden esdeklésre, hiába kéri Cominius, ki neki a Coriolanus dísznevet adta volt, hiába a jó Menenius, akit apjaként szeretett s a kinek békítő beszéde a lázongó népet is le tudta csendesíteni. A költő azonban már meggyőződött volt bennünket arról, hogy van egy lény, akinek szava Coriolanust legerősebb elhatározásában is megingatja. Anyja ez, a vele rokon lélek, ki azonban felülmúlja fiát honszeretetben. Elhisszük a történelemnek, el Plutarchosnak, hogy anyja szavára jobb útra tért a honáruló, de Shakspere az, aki meggyőző róla, hogy ennek így kellett történnie. Nem is annyira remek beszédével, okaival fegyverzi le fiát (amely beszédet különben csaknem szóról-

szóra Plutarchostól vett át a költő), mint inkább azzal, hogy térdre omlik előtte s e természetellenes hódolattal, melyet a pártütő fiú meg nem érdemel, fölkelte jobb érzését, a természetes fiúi érzést; mert Coriolanusnak érző szive van anyja, neje és fia iránt.

Ezt az érző szívet bosszúvágyában megtagadta, de most föltámadt az elfojtott jobb érzés és ez a magából kiforgatott embert visszaadja önmagának. Volumnia fia nem dúlhatja Rómát, nem mocskolhatja be nevét, melyet a hős anya oly dicsőnek álmódott. Enged, de már késő, nem nyerheti vissza előbbi életének elvetett erkölcsi alapjait. Az, aki fegyverrel dúlta hazája földjét, eljátszotta jogát a tisztelethez, mint polgár. A megvetett, megtagadott honba vissza többé nem térhet. Élete az ellenség kezében van, melyet többre becsült honfitársainál s Aufidius, ki növekvő irigységgel és féltékenységgel látta emelkedni Coriolanust a volszkus nép szeretetében s kétségbeesetten látta hanyatlani saját népszerűségét, él az alkalommal, hogy nagy vetélytársát, a megközelíthetetlen hőst álnokul eltegye láb alól.

Így Coriolanust utoléri a tragikus végsors annak kezétől, akivel hazája vesztére természetellenes frigyét kötött. Ime tehát, a legnagyobb személyes érdemek sem jogosítják föl a polgárt, hogy polgártársait, a nálánál alantabb állókat lenézzé; semmi személyes sérelem nem lehet oly nagy, hogy valakit a köz ellen való támadásra jogosítana. Egy ember önző érdeke soha sem nyerhet elsőséget a köznek érdekével szemben. A tragikai hatás teljes, a költői igazságszolgáltatás hiánytalan. *Féltettük* Coriolanust, mikor a köznek érdeke ellen támadt; *szántuk*, mikor a nagy hősnek számkivetés lett a jutalma, de *megnyugszunk* a hazaáruló sorsában, melyet maga idézett elő s megtisztulunk a félelemtől, a szánalomtól s nem kívánunk a hős romboló szenvedélyeiben részt venni. Ezt az érzést nevezi Aristoteles *katharsisnak*, lelki megtisztulásnak, megigazulásnak.

Nem véletlen, hanem igen jellemző, hogy Shakspere-nek ezt a nagy tragédiáját éppen *Petőfi* fordította magyarra. „Coriolanus büszke, daczos, kemény, de az anyai szóra meglágyuló természete nagyon illet Petőfi egyéniségéhez, aki demokrata elvei mellett aristokrata érzésű volt. Nagy szeretettel és lelkesedéssel

fogott a dologhoz és fordítását különösen a beszéd heve és ereje tünteti ki.“ (Greguss.)

E színházban boldogult nagyunk, *E. Kovács Gyula* játszott a ritka nagy sikerrel Coriolanust. Anyját annyira szerető lelkére oly nagy hatással volt ez a szerep, hogy előtörő könnyeit nem tudta visszafojtani. Coriolanusnak kitűnő ábrázolóját fogjuk látni ma is kiváló tragikus művészünkben, *Molnár László*-ban. Figyeljünk s lélekben éljük át Coriolanus fényes alakjának tragikus pályáját.

Dr. Csengeri János.

Bánk bán.

Katona József tragédiája 5 felvonásban.

1901 nov. 24.

Kedves Ifjúság!

Az a tragédia, amelyet ma látni és hallani fognak, a magyar irodalom legáltalánosabban ismert ilynemű műve. Értéke és híre egyaránt nagy. Népszerűsége nem mutat apadást hetven évvel első előadása után sem. Az idő mintegy megszentelte ezen művet, mely sok ellenmondás után kivívta magának a „legjobb, egyetlen igazi magyar tragédia“ megérdemelt nevét. Nagy tragikusaink, a regényíró Kemény Zsigmond és a drámaíró Madách Imre mellé méltán sorakozik Katona József. Arany János Bánk bán egypár jelenetét lefordította angol nyelvre, mert „olyan shakespeare-ies.“

Tárgya a történetnek és a mondának keveréke, nagyon érdekes, hatalmas szenvedélyek lüktetnek benne s ezen tulajdonságainál fogva sok író t csábított feldolgozásra, hazait és külföldit. Évek óta őrzöm könyveim között *Lillo* angol író „Elmerick vagy a diadalmas igazság“ című tragédiáját, a legszebb munkát, amelyet külföldi költő e tárgyról írt. Ámde ez sem helyezhető távolról sem Katona műve mellé. A hazai feldolgozások közül Petőfié méltatlan kifakadás, Garayé szónokias vers. Miként Toldi Arany János mélyen-költői lelkén átszürenkezve lehetett csak igazi remekművé, amivé a kisebb költők egész raja sem tudta tenni: akként kellett Bánk bánnak is a maga megalkotójára, Katonára várnia.

Mi a tragédia? A tragédia olyan drámai mű, melyben egy kiváló embernek egyénileg igazolható, de erkölcsileg jogosulatlan szenvedélye összeütközésbe jő egy felsőbb hatalommal, mely küzdelem a hős bukásával végződik.

Az emberi lelket sok érzés, indulat, szenvedély mozgatja, hajtja cselekvésre, kergeti a bűnbe. Sokakat ejtett meg az érzéki vágy, az önző hiúság, az önámítás, a határozatlanság, az irigység, a mértéktelen birtokvágy, a gyűlölet, a bosszú, a dölyfösség, a dacz, a hirtelen harag, az uralomvágy, az önző vetélkedés, a szerelem. Az ember önző szenvedélyeit sok erkölcsi törvény korlátozza; minmagunk léte, önfentartásunk, becsületünk, felebarátunk, jóbarátunk, jótevőnk, tanítónk, mesterünk, urunk, családunk, hazánk, királyunk, nemzetünk, az emberiség, az Isten: mind ezen szavak egy-egy erkölcsi kötelességet is jeleznek. A tragikai vétségben az önző vágy vagy szenvedély ezen erkölcsi törvények valamelyikével összeütközik. Az összeütközés nagysága szerint az ember kisebb-nagyobb lelki csorbát szenved; vagy lelkileg és sokszor testileg el is pusztúl. Az utóbbi eset áll elő a tragédiában.

Bánk bán saját jelleme által és állása szerint korának egyik legnagyobb magyarja. A magyar jellem legszebb sajátosságai mind megvannak benne. Kiváló értelmi erő, igen nagy erkölcsi érzés, lovagiasság, loyaltas, a családi szentély rajongó tisztelete, nyíltság és természetesség főbb jellemvonásai. Olyan jellem, melynek cselekvésmódja még a zaklató szenvedély hányódásai közben is a királynő meggyilkolásáig meglepően következetes. Ez a jellem sodródik a bosszúvágy által egy szörnyű vétségbe és ez által az erkölcsi megsemmisülésbe, a tragikai bukásba.

Ha az emberi testen egy nemes szerv megsérül, az egész test megsínli s bele is veszhet. A léleknek is vannak ilyen nemes szervei: azok a tulajdonságok, amelyeken a jellem nyugszik. Miként az emberi test bizonyos sérülések után okvetetlenül elpusztúl, akként omlik össze az emberi lélek is, hogyha annak nemes tulajdonságait megtagadjuk, lábbal tapodjuk. Bánk bán megtagadja mindazt, a mi eddigi nemesebb valóját képezte és így önnönmagát teszi erkölcsileg tönkre a szenvedély által előidézett elvakultságban. A mi hite és meggyőződése volt eddig, azt egy tettel megtagadja és lelkét csakis nagyon rövid ideig tudja még föntartani álokoskodásokkal. A király helyettese volt, lovag, a törvény őre, magyar; s ő, a kifogástalan becsületességű királyi helytartó a királynőre emeli oktalan kezét s a védtelen

nőt leszúrja egyáltalán nem igazolt gyanúkokból és azt hiszi, hogy „*örök lenyugta fölött megéled a becsülete.*“ S mikor összemolnivalátjuk, mélyen szánjuk a szörnyű szerencsétlenségtől sújtott embert, a magyarság egyik díszét. De egyúttal megriad lelkünk a szenvedélyek romboló erejétől; a bosszúvágy beférkőzvéen lelkébe Bánknak, azt megbontja, meghasonlotta teszi, megtagadattja vele a multat, álokokkal igazolja a jelent és a légbe építi a jövőt. De épen ezáltal éri el Bánk bán a teljes tragikai hatást: a szánalom és a megrázkódtatás tisztítólag hat lelkünkre. Óvakodunk e szörnyű bukás láttára attól, hogy szenvedélyeinknek átengedjük magunkat, mert hiszen azok csak vesztünket okozzák.

A mit a költészettan tanít, hogy a tragikum nem egyéb, mint egy kiváló embernek szenvedélysugallta vétség miatt bekövetkezett veszedelme, azt a legteljesebb mértékben látjuk Bánknál, a ki testileg ugyan nem hal meg, de lelke össze van törve, sarkaiból ki van forgatva, mindörökre oda van.

Bánk jellemének ilyen átalakulása a szenvedély hatása alatt szemünk láttára történik. Előttünk hullik lelkébe az a szikra, a mely lelkét meggyújtja és összeperzseli. Olyan az egész tragédia, mint egy tikkasztó s égi háborúval végződő nyári nap. S a költő mindent megtett, hogy a körülmények végzetes összetalálkozásával igazolja Bánknak szörnyű tévedését. E tekintetben valóban mintaszerű a királygyilkosságot megelőző jelenetekben feltűnő fokozás. Már megizmosult Bánk megtévedt lelkében a gyilkosság gondolata; de érezzük, hogy ezt a becsületes lelket egy szerencsés véletlen föl tudná tartóztatni végzetes útján s vissza tudná adni önmagának. A királyné hivatja, kérdőre vonja, szemrehányásokat tesz neki, fölélé akar kerekedni s Bánk ennek ellenébe teszi a saját és népe nyomorát s az idegenek arczátlan jogbitorlását. S erre egymás után jelennek meg Melinda, az ártatlanul elfogott Mikhál, a segélykiáltásra elősiető Otto, a kinek megjelenése örült dühbe hozza Bánkot, végre a királynő átka és fölemelt gyilokja. A szerencsétlen Bánk belső kényszer alatt áll s úgy hajtja végre azt, ami megöli s ami nyomban ellene fordul, ami kikergeti a királyi palotából, mert fél, hogy az reádől. Önmagát vesztette el Bánk s nem fogja megtalálni soha többé; önmagától fut Bánk s nem tud önmagától menekülni. Ott

van a gyilok az ő sokat zaklatott szívében; fájó gondolatai boldogságának romjait láttatják vele csak; a halál reá nézve megváltás.

Sokat fejtegették e jellemet, találtak benne ellenmondásokat, színészkedést, bombasztos szólásokat. Mindezekből a kifogásokból alig-alig marad meg valami, hogyha jól a szeme közé nézünk minden egyes kifejezésnek, hogyha tekintetbe vesszük Katona nyelvének minden tartalmassága mellett is gyakori nehézkességét. Bánk egyike a legjobb s legsikerültebb tragikái jellemeknek az egész világirodalomban.

Három csoportra szokás osztani Arany János és Gyulai Pál mintájára Bánk bán jellemeit; de ez a felosztás olyan természetes, hogy a kevésbé gondolkodó is rögtön reájön. E három csoport: Bánk bán és Petur bán kettős csoportja, aztán a királynőnek emberei, végre Endre király csoportja. A változatos jellemeknek egész tárháza e tragédia.

A higgadt Bánk bán mellett a szenvedélyesen kifakadó, indulatos, lázadozó Petur bán érdekes ellentét. Valóságos typusa az elégedetlenkedő, de lelke mélyén mindig loyális magyar nemesnek. Magyar költő ennél igazabb, a valóságnak megfelelőbb faji jellemet nem alkotott. Maga Tiborcza maga végtelen odaadásában és becsületességében a magyar parasztnak eleven képe. Szóljak-e Melindáról, a szépről, a hirtelen és alattomosan jövő vihar által letört virágról?

Két gyönyörű, verőfényes jelenet van kapcsolatban Bánkkal és Melindával. Az első, mikor Bánk megfékezi és könnyekig meghatja a szenvedélyes Petur bánt; a másik, mikor Melinda az előtte térdeplő Ottó láttára férjét, Bánkot, a férfias szerelme dícsőíti. A többi jelenet mind zaklatott kétkedés, lelki háborgás, kétségbeesés, lelki elvakultság és rombadőlés.

Szóljak-e Gertrudisról? Benne még inkább fedeztek fel ellenmondásokat, mint a tragédia többi jellemeiben. Egyetlen szenvedélye az uralomvágy, amely lábbal tipor jogot, törvényt, becsületet, családi szentélyt.

A tragédiának leghitványabb jelleme Ottó, a ki kéjvágyó, gyáva és ostoba. Ellenben minden ellenszenvessége daczára is bizonyos érdekre számíthat Biberach, a kóbor lovag, aki, a milyen lelkiismeretlen, épen olyan eszes és furfangos.

A tragédiának nincsen olyan jelleme, amely henye volna. Egészen mellékeseknek látszó személyek is, a minő Izidóra, a thüringiai leány, megfelelőleg folynak be a cselekményre.

S mindezek a személyek igazi drámai nyelven beszélnek, melynek párja nincs irodalmunkban. Olykor nehézkes ez a nyelv. Ámde Katona egészen önmaga alkotta azt, járatlan úton járt, Vörösmarty csak utána zengte bűvös nyelvű költeményeit.

A költő, aki Bánk bánt megírta, maga is tragikus hős. 1830 ápr. 16. délután a kecskeméti városháza kapujában egy jajszóval összerogyott és nyomban meghalt. A perczegő pennájú főügyészt a nép ezrei kísérték ki örökös nyugvó helyére; de az ország nem tudta, hogy egyik legnagyobb költőjét vesztette el benne. Kora nem értette meg s a költő kínos lemondással hagyta abba a költészet művelését. Meghalt, mielőtt lelke elhagyta volna a testet s nem volt benne annyi lelkierő, hogy az ellenséges viszonyokon győzedelmeskedett volna.

Kecskemét városának róm. kath. temetőjében Katona sírjánál évenként találkozik Halottak napjának előestéjén minden tanintézet ifjúsága. A büszke gyász hangján dicsőítik a nagyot, aki örökre élő alakokat teremtett, akinek műve a költészet örökké üdítő forrása lett. Járuljanak továbbra is e forráshoz és őrizzék meg mindenkorra a kegyeletet a szerencsétlen nagy költő iránt.

Erdélyi Károly dr.

Mukányi.

Vígjáték 4 felvonásban. Irta: *Csiky Gergely*.

1901. decz. 8.

Nemzeti színházunk igazgatósága, mint a mult esztendőben, úgy ezúttal is megszólaltatja a legújabbkori magyar színmű irodalom egyik legkiválóbb művelőjét, Csiky Gergelyt. Halálának 10-ik évfordulóján a múlt hónap 19-én „Mukányi“-jával adózott kegyeletének s ma, az élete legjavakorában sírba szált költő születésének 59-ik évfordulóján ugyanezt a vígjátékot fogja ifjúságunk néhány percz múlva élvezni.

Hamar és könnyen felejtünk. Csiky Gergely alig 16 évre terjedő színmű-írói pályája alatt harminczegy darabbal gazdagította színmű-irodalmunkat. Színdarabjai közül ma kevés van műsoron. Pedig Csiky Gergely a magyar irodalomnak a 80-as években ünnevelt költője volt s föllépése, valamint munkássága irányt jelöl színmű-irodalmunkban, melynek fejlődése történetében három, egymás fölé emelkedő fokozatot állapíthatunk meg. Az első Kisfaludy Károly, a másodikon Szigligeti Ede s a harmadikon Csiky Gergely áll, kik egyenként is sokolbalú, jó eredeti műsorhoz tudták juttatni a magyar színészeket.

A Szigligeti által a negyvenes és ötvenes években meghonosított s útnak indított polgári és történeti színmű pár évtized múlva ellaposodott; nem akadtak ez iránynak hívatott képviselői. Mikor Szigligeti halála után a nemzeti színház igazgatását Paulay Ede átvette, az eredeti műsorról való gondoskodás súlyos teherként nehezedett vállaira. A régi irodalomból egybeállított játékkrend kevés szerencsével járó kísérletnek bizonyult. Várta az író, ki a meddő színiköltészetnek abban a válságos idejében átvegye a

Szigligeti örökségét s jó termékkel lássa el a nemzeti színház játékrendjét. Paulaynak az újabb írói nemzedék tehetségeihez fűzött reményét Csiky Gergely váltotta valóra.

Csiky Gergely 1878-ban ott hagyta a temesvári papnevelő intézetben viselt tanári állását, a fővárosban költözött, hol a „Jóslat“, „Janus“ és az „Ellenállhatatlan“ című színműveinek sikerei következtében öntudatra ébredt költői szelleme új életet nyert. Szemlélésébe merül a főváros társadalmi életének, melyben számtalan drámai feldolgozásra alkalmas anyag kínálkozik. Lázassal dolgozik, lefordítja Plautust, Sophoklest, fordít Euripidesből; egy csomó jeles külföldi művet ültet át, ír regényeket, beszélyeket, értekezéseket; elnyer tizenkét pályadíjat s színműveivel megalapítójává válik az újabb társadalmi színműnek.

Csiky színdarabjai rendkívüli hatást értek el, a közönség élénk tetszéssel fogadta műveit, melyekben bemutatta az új magyar társadalmat, eszméivel, áramlataival, alakjaival.

Kisfaludy Károly színdarabjaiban kora társadalmának különféle alakjait vitte színpadra, Szigligeti vigjátékaiban és népszínműveiben az 1848 előtti és utáni közélet viszonyait és alakjait rajzolta elénk.

A megkezdett irányban kell tovább haladni. Azonban a tulajdonképeni magyar társadalom csak alkotmányunk helyreállítása óta van keletkezőben. Társas életünket 1848-ig a rendek, az osztályok képviselték s a szabadságharcz lezajlása után, az elnyomatás idejében az nem fejlődhetett. „A társadalomnak legfőképen a magyar városi középosztályra volt szüksége, még irodalmi szempontból is, mert annak életéből dolgozhatik leginkább az író“.

A magyar polgárság, a magyar középosztály, mely összes polgári tevékenységünk minden ágát és faját felöleli, régibb társadalmunk tagozatából napról-napra fejlődik, szaporodik, erősödik. Az átalakulás még nincs befejezve, társadalmunk még ma sem egységes, a nemzeti műveltség átalakító ereje még nem hatotta át annak minden rétegét.

Csiky Gergely e még ki nem forott nemzeti társadalom életéből vett anyagot színdarabjaihoz. Mi más anyag volt ez a minden ízében kifejlett s a műveltségben egységes német és

francia társadalomhoz képest, melyből e nemzetek írói vehették tárgyukat. És Csiky diadalmasan kelt versenyre a német és francia színműírókkal.

A fővárosban éles szemmel látja meg korunk ezerféle nyavalyáját, ferdeségét, hibáját. A lelkében szunnyadó vágy, hogy ezeket a bajokat ostorozza, gunyolva, vagy kifigurázva a színpadra vigye, elhatározássá érlelődik: megkezdí a társadalmi dráma és vigjáték mívelését, hogy bennök és általok, a való világ felmutatásával tükröt tartson elénk.

A magyar társadalomnak alig van osztálya, melynek alakjaival ne találkoznánk darabjaiban, a melyek élénk bizonyágot tesznek rendkívüli megfigyelő képességéről, emberismeretéről és mély belátásáról. Alakjainak színes, tarka csoportjában ott vannak: az elszegényedett úri osztály különböző alakjai, az ugorkafára kapott polgár, képviselő, hivatalnok, hirlapíró (kivált a feltűnést keltő hirlapi tudósító), a szőrszálhasogató tudós, a külsőséghez feszesen ragaszkodó tanár, nyelvész, orvos, ügyvéd, tanfelügyelő, királyi tanácsos, a szerepelni vágyó, léha üresfejű ember, ugynevezett svihák, jellemtelen aszfaltbegyár; gyáros, nagykereskedő, díjnok, férfi- és nőuzsorás, városatya, mágnás, a szédelgő nők stb. stb.

A társadalom ez alakjainak magatartásában és cselekvéseiben, általában életével színpadra vitt közéleti kérdéseket Csiky nem igyekszik ott megoldani, jól tudván, hogy a társadalmi színművet tisztán a jelen élet hű rajzával lehet megalkotni. Az erkölcsi törvényekben való mély hite hivatásos jogot és hatalmat adott neki az erkölcsök festésére és bírálására, de jól tudta, hogy a társadalmi kérdések megoldására a színpad csak akkor alkalmas, ha a kérdés felvetését a közönség nem ellenzi, illetőleg arról a társadalomnak már jó részben kialakult véleménye van.

Csiky Gergely színműveinek becse és értéke abban van, hogy hű képeket nyújtott jelenkori társadalmunk életéről. A léhaságot, a családi gőgöt, henyéséget, hívalkodást, kapaszkodást, úrhatnamságot, erős vágásokban részesíti. Kifejezi elégedetlenségét a divatos áramlatokkal és a közszelemmel szemben, kiméletlenül ostorozza az üres fitogtatást, a tessék-lássék embereit, a könnyelmű pazarlókat, a nélkül azonban, hogy nézetét a közönségre

erőszakolná. Legnagyobb szeretettel foglalkozik a szerény, a gyenge, az elhagyott emberek sorsával. Jó szívét a szegény, a sorsüldözte kis emberek bajai érdeklik leginkább s ezek rajzában nyilatkozik meg szabad és emberies gondolkodása.

Az élet sokféle viszonyaiból merített képei bemutatásánál Csikynek igazi eleme inkább a vígság, mint a komolyság. A vígság egész skáláját bírja, korlátlanul és könnyedén játsza minden hangját, a gyöngéden kellemestől a bohózatig.

A komikai hatásnak teljes, úgyszólván az utolsó cseppig való kimerítése tekintetében színdarabjai hosszú sorában páratlanul áll „Mukányi“-ja, mely a budapesti nemzeti színházban 1880. október 22-én s itt Kolozsvárt ugyanazon év november 20-án került először színre.

Csiky e darabját vigjátéknak tervezte és nevezte. A valóságban közel áll a bohózathoz, mert egyes jelenetei — az alakok jellemzésénél követett szembetűnő túlzás miatt — már annak területére nyúlnak.

Mukányi Bódognak, a kisvárosi földesúrnak legnagyobb boldogsága volna a királyi tanácsosi cím, esetleg egy kis rendjel. A hiúság, a nagyravágás, a rang utáni kapaszkodás furcsa betegsége öreg korában lepi meg s kézzel-lábbal dolgozik, hogy célját elérje. Jól ismert nevetséges alak, a köznapi embereknek abból a csoportjából, mely a társas életnek szűk körében élván, magasabb szempontra nem tud felemelkedni. Társaságából hozza magával az erkölcsi írdeségeket, tökéletlenségeket. Ezeket igyekszik az író nevetségessé tenni, kisugároztatva természetesen az ellentétes eszményt, a nélkül, hogy kizavarna abból az állandó vidám, derült hangulatból, a mi alapfeltétele a vigjátéknak.

Mukányi, mint nevetséges jellem, főszemélye a cselekvőnek, s központja az egész műnek. Csiky önérzetére mutat, hogy a színmű főalakját minden várakozás fölkelte vagy róla ejtett tájékoztató párbeszéd nélkül, már a második jelenetben föllépteti, bízva abban, hogy érdekességét úgy is érvényre tudja emelni, midőn — a komikum lényege és a vigjáték törvényei szerint — a rútnak, a szép igényeivel való megjelenését nevetségesen állítja elénk. Hiúságból és csillognivágásból, jószívűségből és könnyen hívóségból, együgyűségből és dicsekvésből alakult jellemét mindig

hű és következetes vonásokkal rajzolja. Lótását-futását, küzködését állandó érdeklődéssel kísérjük, mosolygunk, mikor pórul jár, s nem neheztelünk reá, hogy tévedéseit nem látja be, bukásában nem nyugszik meg. Elég a mi megnyugvásunk, az ő javulása nem föltétlenül szükséges, mert jelleme nem oly félelmes, nem oly elvetemült, hogy ő csak úgy maradhasson életben, ha tökéletlenségeiről lemond, vagy azokból kigyógyul.

Mukányi mellett a Bánváron gyülesező természettudósok vegyes társaságában egy sereg mellék-alak teszi életteljessé a darabot. Ezek sorában az első helyet Zápolya Ignác, az ortholog nyelvtudós foglalja el. E rövidlátó nyelvtudós azokat a tulzókat képviseli, kik a logika kedvéért minden nyelvérzék nélkül írtóháborút indítanak a magyar nyelv újabb szavai és mondatai ellen azon cím alatt, hogy a hibásan alkotott szavakat kerülni kell. Csiky mulatságosan és tanulságosan mutatja föl, hogy mily lapossá és szintelenné válik a szép magyar nyelv, ha az újabb, bár nem mindig szabályszerűen alkotott szókat minden válogatás nélkül kiküszöböljük nyelvünkéből.

Zápolya Ignácznak a túlzásban méltó társa Kozák Manó, a tolakodó és hetvenkedő reporterek példánya, kit a kisvárosi nép csupán a sajtóra való tekintetből nem utasít vissza. A komoly tudós, a tisztességes hirlapíró köszönettel tartozhatik Csikynek, hogy a komikai gúny éles világításába helyezte s nevetségessé tette ezeket az elfajzásokat.

Dr. Karó (allopatha) és dr. Kokas (homeopatha) orvosok, kik mesterkélt műszavakkal védik meggyőződéseiket s versenyeznek elveikért.

Érdekes alak Varga Gergely is, az önhitt, elkényeztetett s éretlen szerepelni vágyó tanuló gyermekifjú.

Várkonyi Endre, miniszteri titkár, könnyüvérű ifjú, de nemezebb érzése korán győzedelmeskedik gyöngeségein. Szeredi Ödön az önérzetes ember mintaképe.

A vigjáték nő-alakjai között Ella, a főispán unokahuga, a cselekvény bonyodalmának létesítője, kizsákmányolja a főispánnal való rokonságát s a maga hasznára értékesíti befolyását. Szeredi iránt való szerelme, úgy tetszik, hogy nem ideális, de a költő saját szavaival menti reális gondolkodását: az én bűnöm a társadalomé, mely mindig többet követel, mint ad.

Mellette sorakoznak : özvegy Vargáné, a ki vagy kell, vagy nem, a mások dolgába avatkozik, de a magáét a lehető leg-rosszszabbul intézi; Olga, Mukányi felesége, a hű hitvestárs s jó mostoha anya; Piroska, Mukányi leánya, egyszerű, kedélyes gyermek; Margit, a Mukányi fogadott leánya, jószívű, okos leány.

Röviden szólva a szereplő alakok társas életünkéből vannak véve. Mindezek eleven rajza, a cselekvény arányos beosztása, az epizódoknak a cselekvénybe illesztése, a nagy személyzetnek könnyű természetességgel való mozgatása, a párbeszédnek jellemző elméssége mind együttvéve élénk bizonyítékai Csiky Gergely költői erejének, fényes írói tulajdonságainak s a drámai technika iránti finom érzékének s könnyen elfeledtetik az egyik-másik alakban észrevehető hibás vonást.

„Mukányi“-ban — s számos jelesebb alkotásaiban — még sokáig gyönyörködhetik s belőlük még sok ideig meríthet okulást a magyar társadalom. Mint Szigligeti, úgy Csiky is hű kifejezője volt kora izlésének s az utód minden tekintetben méltó örököse volt első biztatójának, első szinpadi sikere elősegítőjének.

Színmű-irodalmunkban az a tágas tér, melyen Szigligeti után Csiky dolgozott, maig sincs betöltve. A tiszteletet, melyet Csiky Gergely emléke iránt ébreszt bennünk az ő irodalmi munkássága, csak fokozza e költőnknek élete, mely minden tekintetben mintakép. Szakadatlan munkaszeretettel és nemes buzgósággal használta folyvást tehetségeit. Élet-elve volt, hogy a tehetség kötelez s a földi pálya feladata: mindennapi kötelességeink komoly teljesítése.

Mikor pályáját változtatni volt kénytelen, a költői hivatás komoly sugallatára hallgatott, benső, mély ösztönének szavát követte. Írói pályájának legszebb sikereit a dráma-írás terén aratta. De a siker öröme sohasem kábította el, nem tette elbizakodottá. Egész élete szerénységben, kitartó munkálkodásban telt el. Pályafutása a magyar irodalom jelesei között minden időben tanulságos, tiszteletreméltó; megérdemli a szeretetet, mely az elmúlásban megnyugodni nem tud s a kegyeletet, mely a pusztítás kemény lépéseit megállítani iparkodik.

Az irodalom jelesei emlékének kegyelettel és hálával való megőrzése mindnyájunknak közös, de az ifjúságnak egyik elsőrendű és legszebb kötelessége.

Csiky Gergely születésének 59-dik évfordulóján, mikor „Mukányi“-ján nevetünk, mulatunk, adózzunk hálás érzéssel áldott emlékének.

Sólyom János.

Marót bán.

Szomorújáték 5 felvonásban. Irta: *Vörösmarty Mihály*.

1902. jan. 12.

Vörösmarty epikájával hódította meg a dicsőséget, lirájával vívta ki a halhatatlanságot. Állandó szerelmének tárgya mégis a dráma volt. A drámaíró babérjairól ábrándozott már ifjú korában, „fiatalsága tündérországában“, a „megsiratott szép völgyben“. Ezek csábították később is, midőn költői ereje virágjában volt és Shakspeare *Lear király*-ának fordítása vigasztalta és tartotta fenn élete utolsó éveiben a reá nehezedő csapások között.

A dráma iránt való szerelmét megmagyarázzák gyönyörű szavai, melyekkel az *Árpád ébredése*-nek költője dicsőíti a színművet:

Ez a világ kicsinben, fejdelem,
Itt láthatod meg, a mint volt, vagyon.

— — — — —

Itt újra fellép a holt dalia,
A rég csatázott harczok hősei;
Bölcsek, vezérek és világbirók,
S kiket tapodnak és a kik eltapodnak,
Gazdag, szegény, a koldus és király,
Itt újra élnek kínban és gyönyörben.
De itt igazság ül a trónuson,
S mit ember és sors véte zsarnokul,
Az szent-egyenlőn visszatörlik.

A ki ennyire becsüli a drámát, az szeretettel kutatja törvényeit is. És valóban Vörösmarty volt az első, a ki nálunk tüzetesen tárgyalta a dráma legfőbb kérdéseit. Még nem volt a magyar színművészetnek állandó háza országunk fővárosában,

mikor Vörösmarty *Dramaturgiai lapok* czímen már fejtegette a dráma törvényeit. Horatius Ars poëtica-ja nyomán halad; Jean Paul és Lessing a kalauza, de a maga botlásain okul a legtöbbet és Shakespere áll előtte mintául, meg Hugo és Dumas, a francia romantikus drámák mesterei, kiket kelleténél többre becsült.

Midőn pedig fölépült az állandó színház, „annyi hő érzelmek temploma“, egészen 1842-ik csaknem minden előadásról írt birálatot. E birálatai, melyekben az előadott művek értékéről épp úgy beszámolt, mint az előadó színészek érdemeiről és hibáiról, rendkívül sok helyes megjegyzést tartalmaznak és érdekesen egészítik ki félben maradt dramaturgiáját.

Bár ennyire szerette, ennyire tanulmányozta Vörösmarty a drámát; a színmű muzsája még sem volt kegyes hozzá: mindnyájan tudjuk, hogy efajta művei leggyengébb alkotásai.

Ez nem a véletlen játéka; magyarázatát adja egyfelől korának szelleme, másfelől Vörösmarty tehetségének némi fogyatkozása.

A 19-ik század első fele a költészetben a legerősebb visszahatás kora a klasszicizizmussal szemben. A klasszicizmus a régi görög és római költészet késői kivirágzása; jellemzője az érzelm csekély ereje, a képzelet gyengesége, a szabályoknak mindennél nagyobb tisztelete, a kimértség és a szabatoság.

Ezzel a hideg, csupa formákon lelkesülő iránynyal szemben támadt föl a visszahatás, mely a görög és a latin minták helyett a természetet vallotta mesteréül, mely úrrá tette az érzelmet, fölszabadította a képzeletet, megfosztotta a tróntól a szabályokat. Ez az irány a romanticizmus. A költő fölszabadul a formák nyüge alól, úrrá lesz, teremtővé lesz. Képzelete szabadon csapong, érzelve kiárad és dalokba ömlik. A lira lesz a legkedveltebb műforma; a költők, mint lírikusok aratják diadalaikat. Nálunk ez irány Vörösmartyban és Petőfiben tetőződik. Azért lírai költők ők, még pedig a legnagyobbak. Az semmit sem határoz, hogy Vörösmarty eposzokkal lépett fel. Akkor még csak kezdetén volt nálunk az új irány, maga Vörösmarty is klasszikus emlékün nőtt fel; de eposzaiban is széttöri már a klasszikus bilincseket és legszebb helyei a lírai hévtől áradozók.

Az ilyen költő nem lehet igazi drámaíró.

De Vörösmarty azért sem lehetett az, mert hiányzott tehetőségéből az igazi összepontosító erő, mely a cselekmény szétfutó szálait szoros egységbe tudja foglalni és nem volt hatalmában a nagy és erős vonásokkal való jellemzés művészete.

Hanem azért ne gondoljuk, hogy most már Vörösmarty drámái értéktelen alkotások. Korántsem; olyan költő, mint ő, még hibáiban is nagy. Érezzük is mindegyikben a lángész fuvaltatát, megeléjűk a költői szépségek pazar bőségét, csodáljuk a nyelv zenéjét, báját erejét. És megvan e műveknek soha el nem múló irodalomtörténeti jelentőségük. Mert Vörösmarty drámái tették szinpadunkat költőibbé és Kisfaludy Károly műveivel együtt magyarabbá; belőlük hangzott szerte először nemesen és szépen a magyar nyelv.

Az a nemzedék pedig, melynek a költő drámáit írta, elragadtatással tapsolta e műveket. Mert nemcsak költői alkotásokat látott bennük, hanem kiérezte belőlük és mindennél többre becsülte a költő hazafias lelkét. „Nincs neme a költésnek, mely ennél elevenebben és hatóbban nyomhassa ki az emberi, de kivált a *nemzeti lelket és sajátságokat*“, írja maga Vörösmarty a *Salamon* előfizetésre való fölhívásában. Arra is törekszik minden drámájával, hogy ezt a nemzeti lelket, ezeket a nemzeti sajátságokat állítsa elénk. Ezért választja tárgyait multunk történetéből a *Salamon király*-ban, a *bujdosók*-ban, a *Cillei és a Hunyadiak*-ban; sőt visszamegy az *Áldozat*-ban a honfoglalás idejébe, a *Hábador*-ban a magyar előkorba. A magyar társadalom képét rajzolta a *Fátyol titkai*-ban és a legszebb magyar mesék egyikét dolgozta fel a *Csongor és Tünde* remek alkotásában. Még romantikus tárgyait is a történelem keretébe illeszti.

E romantikus tárgyú drámái közül való a *Marót bán* is.

Csak néhány pillanat még és föltárul előttünk a merész képzelet alkotta világ, melyet rettenetessé tesz az ádáz bosszú, mely a vad Haszánt arra ösztönzi, hogy semmivé tegye a daliás, a hős, a becsületére végtelenül büszke Marót bán családi boldogságát. Es a sorsnak mily kiméletlen játéka, hogy éppen az szolgál neki ebben eszközül, kiért Marót életét kockáztatta ezer veszély között, az elrabolt és gaznak nevelt testvér, Bod. A bosszú czélja a „bánat asszonya“, „ki szebb és jelesb minden asszo-

nyoknál“, Marót bán hitvese, Ida. Asszony ő is; de midőn férje koporsóján kihajt szívében a szerelem a már tisztulni kezdő Bod iránt, akkor sújt le reá a végzet. Marót nem halt meg, az egész „pompás temetés“ komédia volt, rettenetes komédia, csak a minden korlát nélkül csapongó romantikus képzelet gondolhat ki ilyet. Mint a jégvihar, úgy csapott le a szerelmesekre Marót és „elhervasztott minden örömet“: Idát átadta Haszánnak váltságdíja fejében.

Haha! Kaczaglak, nyomorú pokol.

Az ember és föld poklabb, mint te vagy,

kiáltja Marót. Nem, poklabb a pokol, mert az már valóban nem emberi, a mit nejjével tesz. A korláttalan képzelet hozza létre ezt a minden ízében romantikus cselekedet. Nem hihetünk benne többé, — s ez a bökkenő, mely a művet megfosztja az igazságtól és érdeme javától. Nem engesztel ki ezért az igazságszolgáltatásnak az a teljessége sem, mely a tragédia végső fölvonásában tárul elénk: Idának, Bodnak, Haszánnak halála és Marótnak gyászos sorsa csak félelmünket fokozza, remegésünket szítja; de megnyugvást nem szül.

De a képzelet csak a cselekvény szálainak szövésében űzi féktelen játékát. Nem csak mértéket tartó, hanem művészi is a szerkezet megalkotásában. Tisztán és világosan áll előttünk az expozíció, tömötten bonyolódnak előttünk a cselekedetek, gondosan van előkészítve a katasztrófa.

E művészi szerkezeten kívül világosan tűnnek ki Vörösmarty egyéb költői kiválóságai is a darabban: drámai diktatóra, ragyogó nyelve, a párbeszédék élénksége és a monológok szépsége.

Nem fejtegetem ezeket egyenként; ha jól figyelünk, észre vesszük magunk abban a művészi ábrázolásban, melyben nemzeti színházunk e művet megeleveníti. Vörösmarty költészetét élvezni mindig gyönyörűség. Hadd gyönyörködjünk tehát Marót bánban.

Kiss Ernő dr.

A sárga csikó.

Népszinmű 3 felvonásban. Irta: *Csepreghy Ferencz.*

1902. jan. 25.

Ebben az esztendőben, aug. 15-én, lesz 60-ik évfordulója, hogy Csepreghy Ferencz született. Élete épen olyan érdekes, épen olyan szép, mint költészete. Iskolába alig járt. Élete körülményei meggátolták benne. De olthatatlan tudásvágy lángolt lelkében. Maga lett magának tanítója. S a míg sok gyerek fejébe minden erőlködés mellett sem birnak valamicskét betölcsérezni, a szegény asztalosinas, majd legény, mester, csakúgy szívta magába a tudományok éltető levegőjét. Értelme mind csiszoltabb, mind ragyogóbb lett. És ott izzott lelkében a költészet szerelme. Bűvös-bájos képek rajzottak benne. De nemcsak maga telt el gyönyörűséggel, szívtől-szívhez szóló szavakba öntötte meleg érzéseit, fényes gondolatait. Költő, népszerű, értékes költő lett.

Nálunk szokatlan jelenség az ilyen maganevelt ember, az ilyen valódi „self made man.“ De meg kell szokunk. Az önmunkásság erős érzetének kifejlődése, megizmosodása tereli majd a nemzetet az igazi haladás, boldogulás útjára. Azért Csepreghy Ferencz nemcsak jeles költő az ifjúság előtt, de az ember mintaképe is. Annak kell lennie. Mikor lelkesedünk költészetén, meghajlunk jelleme előtt.

Munkáinak kegyeletes kezek kiadta öt kötetét végig forgatva, édes gyönyörűség forrása fakad szivünkben, de valami méla bánat is borul rá.

Elgondoljuk, hogy ez a költő születésétől fogva gyenge, beteges testalkatú. Mint a jó öreg Fáy András mondaná: foly-

vást injuriázza a halált. Gyermeksége óta nehéz kenyérmunkával van elfoglalva. Csak a pihenés óráiban áldozhat szerelmének. Vezető nélkül bukdácsol, maga találja fel az utat, mely a dicsőséghez vezet. A dicsőséghez a családi élet boldogsága járul. Nem sokáig élvezheti egyiket sem. 1880 febr. 7-én meghalt.

A munka rövid ideje alatt írt verseket, egy regényt, fordított, átdolgozott szindarabokat, s egész csomó tervvázlatot vetett papírra. Munkássága java részét 14 szindarab teszi, melyek közül kettő (A szép asszony kocsisa, Akbár szultán) befejezetlen maradt.

Rákosi Jenő, a költő sógora, a népszínház bérlője lévén, a költőt titkárul alkalmazta. S míg előbb kedves, üde, eleven vígjátékokat írt (Magyar fiúk Bécsben, A vízözön, A kitűnő vendég, Az utolsó pesti német), vagy egy-egy komolyabb tárgyba kapott (Saul király, Perózes), itt egy pár nagy sikerű látványos színművel gyarapította a népszínház műsorát (Utazás a holdba, Sztrogoff Mihály, Kolumbusz Kristóf). De megírja két főművét: *A sárga csikó*-t és *A piros bugyelláris*-t.

Szigligeti megalapítván a magyar népszínművet, népszerűvé, kedvelté is tette. Épen ezért megkísérlette mindenki, szerencsét próbált vele. De két korán véget ért tehetség léphetett nyomába, tűnt fel utána: Tóth Ede és Csepreghy Ferencz. Nagy reményeket fűztünk mindkettőhöz. Bennök látta a nemzet a népszínmű fellendítőjét, tovább fejlesztőjét, magasabbra vivőjét. Mindakettő kora sírba szállt. De ne a holtat sirassuk, az élő sikereinek örvendjünk.

A sárga csikó 1877 decz. 14-én került először színpadra s a költő haláláig csak a népszínházban 73 előadást ért. Ám folyton-folyvást, mind maig fővárosban és vidéken állandóan műsoron van. Értékéből nem veszít, az érdeklődés iránta nem csökken, de egyre élénk s mindannyiszor új gyönyörűséggel tölti el szívünket.

Tárgyát a pusztáról, az igazi magyar népéletből veszi. Nem lobogós inget öltött, bokorugrós szoknyába bújt idegen alakok mozognak benne, hanem a mi igazi véreink. S a míg az életet mutatja be, az ő nemes, meleg szíve, tisztán látó szeme nem a sarat, szemetet halmozza össze, mintha ebből állana a magyar élet. Ismeri a megtévedt, de bűnbánó lelket, az apróbb-nagyobb

hibákat, ferdeségeket, de ismeri és szeretettel rajzolja népünk nemes erényeit, vonzó, rokonszenves valóját s érvényre is juttatja.

A szereplő személyek közt nincs egyetlenegy úgynevezett *úr* sem, mind a nép emberei, *parasztok*. De mindenik a mienk, jóformán mindenik egy-egy typus, bár egyénített. Az alapjában jó, de mohó vágyakozásában bűnt követő Bakaj András, a kinek minden törekvése, hogy valahogy s valamennyire jóvá tehesse hibáját. Az ártatlanul szenvedő, bár az enyém-tiédről nem egészen tiszta fogalmú, de igazi hőssé nemesülő csikósgazda. A hetyke pusztabíró s éretlen, tudálékos fia. A fájós fogú kántor. Boltos Iczig. A betyárok és csárdásgazdájuk. A cigányok. A két koldus. A tűzről pattant, kedélyes, eleven Erzsike, a maga ártatlanságával, szerető szívével s méltó párja: Laczi. Mind-mind igazi hús- és vér-alakok s mind érdekes, jól megrajzolt alakok. Magyarok s magyar a gondolkozásuk, eszejárásuk, magyar — igazán magyar! — a beszédük, nótájuk. Ő nem kaczerkodik a népies-sel, nem űz sportot belőle. Ismeri, szereti a népet s ez ismeretét, szeretetét lehelli alakjaiba, az egész cselekvénybe.

Az egészből valami üde, egészséges levegő edes fuvalma csap felénk. S mert a költő szívéből, szeretetből szól, meg is találja az utat szívünkhöz, szeretetünket kelti fel.

Nem azért jöttünk ide, hogy szirmaira bontsuk a rózsát, hanem, hogy élvezzük illatát. Nem azért jöttünk, hogy nagyító-üveggel keressük, nincs-e a múzsa szépséges arczán vagy egy pörsenés, hanem, hogy gyönyörködünk benne. Nem azért jöttünk, hogy hibákat vadásszunk a költészet virágos mezején, hanem, hogy élvezzünk. Ne oltsuk el hideg okoskodással a gyönyörnek édes melegséggel fellobbanó lángját!

Versényi György dr.

A Pártütők.

Vígjáték 3 felvonásban. Irta: *Kisfaludy Károly*.

1902. febr. 9.

A magyar vígjáték atyja, amint irodalmunk története Kisfaludy Károlyt megtisztelte, nem készült drámaírónak. Földesurfinak született, katonává lett, majd festőművész szeretett volna lenni s utóbb, mint a romanticismus irodalmának elismert vezére halt meg. Pályafutásának e rövidre vont foglalata költői talentuma és írói sikerei megértésére minden egyes mozzanatban egy-egy magyarázó adalékot, egy-egy jellemző vonást tartalmaz.

Törzsökös család sarja volt, magyar érzését, nyelvét őseitől örökölte s irodalmi nimbuszt a Kisfaludy név eleve biztosított neki. Bátyja, testvérei között a legelső, a legöregebb, Sándor diszesítette ezzel a Kisfaludy nevet, s ő, testvérei között a legfiatalabb, nemcsak megtartotta, hanem gazdagabbá, fényesebbé is tudta tenni. A Dunántúl érintetlen magyarsága és mivelődésre való fogékonysága mindkettőjükre egyformán jótékonyan hatott; változatos pályájuk egyformán megadta nekik az írói működéshez a legbecsesebbet: az élet ismeretét s a szenvedélyek, érzelmek iskoláját. Amit Sándor kezdett: szolgálni a magyar miveltséget az irodalom által, az irodalmat a költészet által, Kisfaludy Károly tovább folytatta és a Kisfaludyaknak újabb koszorúkat szerzett. Ha volt a század elején az irodalomba lépő ifjúra jó ajánló levél: Károlyra a Kisfaludy név az volt.

Ő azonban nem készült írónak. Talán épen bátyja dicsősége hatott rá, nyomta, nyögözte, mintha attól félt volna, hogy annak fényességén a maga föllépésével foltot ejt. Aligha gondolt az íráságra, melyre őt a körülmények vitték.

Katonává lett és festőművésznek készült. Bejárta a külföldet és megismerte a világot; látta, ami benne szép és rút, érezte a nyomorúság és a művészet hatásait, gyönyörködött a világnak művészi és természeti szépségeiben. Mint maga mondja: tapasztalt. Két műzsának is udvarolt, mert korán megnyilatkozott benne a művészi hajlam s azt ostromolja hevesebben: amelyik vele szemben rátartóbb, amelyik jobban ellenáll. Mikor kenyértörésre került a sor, akkor is a festészetre adta magát. Illúziói elszállottak s ő dolgozott, hogy élhessen. Életének e rövid jellemzése mögött nagy és mozgalmas évek töltek el, amelyek látták merész küzdelmeit: hogy a saját szabadságá szerint élhessen, a maga esze és szive után indulhasson. Ha azt mondanók, hogy e küzdelmek alatt művészi függetlensége és szabadsága kivívásán is fáradozott: aligha járnánk messze a valóságtól.

Ne beszéljünk tehát arról, hogy atyjával ellenkezve, megvált főhadnagyi rangjától, hogy szerelmesét feleségül vehesse; sem arról, hogy míg ő atya haragja kiengesztelésén fáradozott, Katalin férjhez ment; ne emlegessük, hogy a kétségbeesés fájaldalmában könnyelmű mulatozásokba merült s Bécsben s Olaszországban nagy nélkülözések közt folytatta tanulmányait; hogy Pestre kerülve csupán a mindennapi kenyérért festegetett s bizony eléggé sok nehéz órát élt át. Hanem e helyett, életrajzának ismert eseményei helyett, emlékezzünk meg arról, hogy az életnek e nehéz ösvényein és meredek kapaszkodóin mindenkor előre tört, hogy egy-egy elbúsulását vagy meghasonlását kivéve, mindig vidám nélkülöző és könnyű kedélyű bölcst volt, aki ha másban nem, képein s írásain hamarosan megenyhült.

Kisfaludy K. 1817-ben került Pestre. Jó szerencséje az akkori írói társaságba vitte. Pest akkor még egészen német város volt. Polgársága és kereskedelme, színháza és lapjai, művészi izlése és divata a német világ hatása alatt állott. Magyar csupán a vármegye; az egyetem, néhány fiskális és író s a honorationokból került ki. Az írók, Kulcsár, Fáy és később Vitkovics házában és körében tömörültek, a *Hazai Tudósítások*, Kulcsár lapja és a *Tud. Gyűjtemény*, az első magyar revue, köré! A milyen kicsiny, ép oly lelkes és erős magyar érzésű körük volt s ez rövid néhány tized alatt Pestet előbb az irodalom és nemzeti

élet középpontjává, utóbb vezérévé s magyarrá tette. Kisfaludy Károly a Magyar-utczában egy vargánál fogadott szállást, ott füstögetett, irogatott, olvasgatott. Gazdája adogatta el a képeit s amilyen vásárt ütött, úgy füstölt a kéménye. Néha bizony nagyon vékony füstje volt. Ilyenkor, mert segélyt vagy kölcsönt nem fogadott el, barátai titokban vásárolgatták meg képeit. Kisfaludy pedig, sem azzal nem törődve, hogy a jövődő hogyan alakul, sem azzal nem gondolva, hogy a jelen milyen küzdelmes: egyforma buzgalommal és könnyűséggel nézte az életet és kitartóan udvarolt múzsáinak. Egyik képet a másik után festette, pastellt, aquarellt, (olajban még nem dolgozott) s egyik színdarab után a másikat írta — egyelőre a fiókjának; 1820 előtt már 16 kész színdarabja volt, köztük a *Pártütők*.

Kisfaludy, míg ilyenformán festeget s képei nem mutatnak valami nagy haladást, olvasmányai és írói próbálgatásai közben úgyszólván öntudatlanul és észrevétlenül válik kész drámaíróvá. Amit kergetett, a színek költészetét — elérnie nem sikerült, igazi s nagy festő soha sem lett belőle; amit műkedvelésből művelt: a színiköltészetet, kiragadta az ismeretlenség homályából.

Nagy szó ez s annál nagyobb, mert ez időtájt Pestnek még nem volt állandó színészete; a magyar színészet apostolai vándoréletet éltek s a városok és megyék pártolása, egy-egy nobilissabb meczenás támogatása egyengette Thespis kordéja előtt az utat. Kisfaludy a nélkül írta darabjait, hogy színpada lett volna, mintha csak arra készült volna, hogy ha lesz magyar színpad, találjon eredeti magyar drámát is. Kassán, Kolozsvárt és Szekesfehérvárt tudott Thália melegebb fészekre találni. A pártfogók híre s a theatrom dicsősége bejárta az országot, Éder támaságáról Pesten is beszéltek — s a szekesfehérvári direktornak, Pestről két magyar író küldött darabot. Szemere Pál, Körnernek magyarra fordított *Zrinyijét* s egy ismeretlen drámaíró és ismert festő a *Tatárok Magyarországon* című historiarajzolatot 3 felvonásban. Ez az ismeretlen drámaíró Kisfaludy Károly volt. A *Tatárok* első előadása Fejérvárott 1819. ápr. 18-án történt. Ez a nap a magyar drámai irodalom és Kisfaludy Károly életében egyaránt nevezetes dátumot jelent. E napon lépett Kisfaludy a hivatásos drámaírók sorába s e napon kötött frigyét az ere-

deti drámai irodalom a nemzeti szinpaddal. Mert — Kisfaludy volt az első repertoire-író. Utána, hogy csak a legnagyobbakat említsük: Vörösmarty, Szigligeti és Csiky Gergely következtek, s mindenik a maga korában oszlopa volt a színház műsorának. A *Tatárok*, bár később egy epigrammában maga is kicsúfolta, nagy sikert aratott s mikor Brunszvik gróf a pesti német színházba vendégül meghívta Éder társaságát, az előadásait itt is a *Tatárok*-kal kezdte meg. Ugyanebben a vendégszereplésen mutatták be Pesten először a *Pártütőket* is 1820. máj. 2-én, miután már 1819. nov. 23-án Székesfehérvárt általános tetszéssel találkozott.

Kisfaludynk drámaírói sikereinek e két darab volt a kiindulója. A történelmi és komoly nembeli egymásután következtek: *Ilka* vagy *Nándorfehérvár bevétele*, *Iréne* és *Stibor vajda*, hogy csak a nevezetesebbeket említsük, s a könnyebb vígjátékban: *Három egyszerre*, *A kérők* s a *Hűség próbája*, a többieket nem is említve. Drámái egyszerre az érdeklődés középpontjává tettek s ő mind szorgalmasabban dolgozott. Egészen az irodalomnak kezdett élni. Első szerelmét, a festést elhagyogatja, csak néha-néha tér hozzá vissza, de az irodalomban folytonosan dolgozik. Helyzete javul, kedve s munkaereje fokozódik, míg zsebkönyvével: az *Auróra*-val a fiatal irodalom élére merészkedik. Az elsőséget azután is megtartja s vele és általa az irodalmi élet súlypontja Kazinczytól és Széphalomról az Auróra szerkesztőjére és körére, Pestre száll át.

Kisfaludy Károly ritka fogékonysággal volt megáldva, hogy a meginduló irodalmi élet kívánalmait megleshesse, igényeit kielégíthesse. A színműveken kívül lírai és elbeszélő művekkel is új irányokat jelöl, a balladát, népies dalt s a kisebb elbeszélést szerencsésen indítja meg, de maradandó dicsősége a színpadhoz s főként a vígjátékhoz van kötve. „Igazi vígjátékot Kisfaludy Károly írt először, nemcsak megteremtette az új fajt, hanem dús érrel művelte is.” (Beöthy: Színműírók 139. l.) Így nyerte a „vígjáték atyja” címet irodalmunkban s az a művészi véna, mely életét vitte és egy ideig hamis nyomokon a festőművészet világába ragadta, végre megtalálta a formát, amelyben megjelenhetik s maradandó érdemmel illeszkedhetik fejlődésünk történetébe.

A Pártütők Kisfaludynak nem a legjobb, de a legkedvesebb vígjátéka. Sem szerkezete, sem meséje nem éri utól a *Kérők*-et vagy a *Három egyszerre*-t, hanem előadásának megkapó naivitása és humora s néhány kitűnő alakja révén méltán számítjuk a magyar vígjáték legvonzóbb útjelzői, emlékei közé. A magyar falu alakjai közül a bíró, kántor, kisbíró, a kovács jelennek meg, hogy száz esztendő alatt sok szinpadi bírónak, kántornak, kisbírónak és kovácsnak őseivé legyenek. A deákos, czikornyás táblabíró s a pergő nyelvű bíróné nyomába a későbbi tizedekben sok más utódjuk lép s így lassan-lassan nemcsak a magyar vígjátéknak, hanem a magyar életnek is emlékeivé és megőrzőivé válnak.

A Pártütők inkább bohózati jellegű. Alapját egy tudatlanságon épülő félreértés teszi, amely alkalmas ugyan arra, hogy igen rövid lélekzetű bonyodalom kiindulásává lehessen, hogy néhány kedves és mulattató jelenet fűzessék vékony szálára, de nem arra, hogy mint jellem-vígjáték, a nemesebb és igazi vígjáték megkezdője legyen. Jóízű alakok és komikus helyzetek tárulnak elénk s a mi fő: ismerős, magyar alakok s a falusi élet környezetében. Szinte otthon érezzük magunkat Hajnalfi házában s az öregbíró hivatalos szobájában. Hajnalfi nem a múlt század elején élt társadalom alakja, de lelkében az ébredő magyar társadalom szava támad föl és szólal meg. A meggazdagodott kereskedő, ki verejtékes munkája után pihenésre vágyik, a későbbi bourgoise világából lép a szinpadra, de a nemzeti dicsőség szomjúhozója és a magyar szinpad megálmodója, amilyenek Hajnalfit festi, a XIX. század első negyedének lelkes nemzedékét mutatja. Körmösdy táblabíró még a maga korában sem volt annyira együgyű, mint Kisfaludy rajzolja, de beszédmódjának zagyvalékos magyarsága, deákos színe, korjellemző adalékká vált. Bíró uramék és a tanács rajzában sok igazság és nagy komikai erő mutatkozik, párbeszédeikben gyakran mély humorra akadunk. Károly és Elek, Máli és Rózi — a miveltségért, Schillerért és a szinpadért lelkesülő ifjú nemzedék képviselői, akik által a jövődő előhaladását kívánja úgyszólván biztosítani. E vonzó és derűs alakok, az egyszerű mese fonalán színre vitt komikus jelenetek és a dialogusban mutatkozó humor: ime ezek Kisfaludynak

első színrekerült vígjátékában a nemesebb elemek. Ezek mellett a darab machinája: félreértés, alakoskodás, átöltözködés és meg-nemértés, a darabnak naivan egyszerű fölépítése és a bonyodalom átlátszó volta, szinte másodrangra számíttatnak s annál inkább, mert nem a kritika komoly pápaszemével nézzük, hanem azon a szemüvegen, amelyen keresztül kora nézte. Nem azért jöttünk ide, hogy mai fejlett izlésünk, fejlett színpadunk és csiszolt kritikánk mértékével méregessük, elemezzük és magyarázzuk Kisfaludy darabját, hanem azért, hogy megismerkedjünk a drámai és színi történetnek egy érdekes és vonzó emlékével. Az irodalmi szempontok helyett a történetiek vezetnek. Érdekel bennünket, ha láthatjuk, hogy milyen együgyűen de bájosan, mily természetesen és mekkora komolysággal kezd a vígjáték föllépni a mi saját színpadunkon s fölemel, ha arra gondolunk, hova emelkedett színművészetünk és drámai irodalmunk. E mellett a mulattatva tanító látvány mellett azonban komoly tanulság is kínálkozik, de meg kell látni s elmélkedni kell fölötte.

Az első az: hogy a szellem szabad és ha kedvezőtlen viszonyok akadályokat gördítenek is eléje vagy reája, ki fogja magát szabadítani, kitör és eget kér, amint röviden és találóan mondták. A második az: hogy aki a maga korában, korának és kora szellemében dolgozik, megtette a maga nagy kötelességét s érdemet szerez az utókor hálijára. A harmadik az: hogy a dráma és az élet kölcsönösen egymásra vannak utalva s a színpad legjobban szereti az őt körülvevő világot. Színműíró és közönség egyaránt akkor értik meg egymást, ha egy vérből, húsból vannak. Színpad és nézőtér akkor lépnek bizalmas kölcsönösségbe, ha egymás kedvét keresik; ha a színpad azt mondja: ismerj jó közönség én bennem magadra, a nézőtér azt feleli: köszönöm jó színpad, hogy a szomszédomat megmutattad. Nemzeti drámai irodalom mindenütt csak erős és hálás közönség tapsai között fejlődött. Idegen világok színpadra vitele a közönség tárgyismeretével küzd és e küzdelemben gyakran fél erélyét vesztegeti el. Ez a harmadik tanulság legyen ránk nézve a legjobban gyümölcsöző, becsüljük meg, a mink van a múltból s a jövőndőre magunkból merítsünk eszményt a lelkesülésre.

Fejezzük be elmélkedésünket azzal, hogy örülvén drámánk

és szinpadunk fejlődésének, örülvén viszonyaink javulásának, kegyeletesen és hálával gondoljunk vissza azokra, akiknek munkássága és küzdelmei, tehetsége és verejtéke által fölemelkedhattunk. Ez az érzés, ez a gondolat fog bennünket kitüzött czélunkra segíteni mindenben és mindenha. Mert velünk van és lesz mindenben és mindenha, hasonlóan ahhoz a nagy hazaszeretethez, amelyet Kisfaludy Károly, járván a sötét olajfák illatos hűsében, maga elé merengve megénekelt.

Az elismerés és kegyelet érzése töltse el sziveinket, erre is áll, a mit ott Kisfaludy mondott, — — —

S tovább-tovább megy, míg a czélhoz ére,
Hol mindaz, mit hajdan fellengve kére,
Édes valóra létesülni kész;
Bár a szerencse nyílt ölébe zárja,
S körül tündökli a hir csillagárja,
Míg szíve ver, csak vissza-vissza néz!

Erdélyi Pál.

Macbeth.

Shakspeare tragédiája 5 felvonásban. Fordította: *Szász Károly*.

1902, febr. 23.

Egy kiváló kritikus Macbethről azt mondja, hogy az „Shakspeare szellemének legnagyobb munkája, a legmagasztosabb és leghatásosabb dráma, melyet a világ valaha látott.” Úgy is van, mert e tragédia felülmúlja Shakspeare többi tragédiáit egységes, hatalmas cselekvényével, melynek szálai oly következetesen folynak egymásból, hogy a cselekvénynek 17 évre terjedő időszakát észre sem vesszük. Shakspeare ezen királydrámájához a tárgyat Holinshed Rafaelnek 1577-ben megjelent krónikájából merítette, melyben Angolország, Skócia s Írland krónikái vannak egybefoglalva. Shakspeare híven követi forrását, mely Macbethnek 1040—1057-ig terjedő uralkodását tárgyalja; a krónikában szétosztott eseményt drámailag tagolja, életet s gazdag költői színezést visz a száraz történeti eseménybe. Alakjainak lélektani megrajzolásával mozgalmas, drámailag okadatolt cselekményt állít szemünk elé.

A dráma cselekménye krónikás rövideggel összefoglalva a következő:

A szelid Duncan király idejében él Macbeth, a király közeli rokona, unokatestvére. Az országban lázadás üt ki. A lázadókat Macbeth Banquoval legyőzi. A harczból győzedelmesen visszatérő vezéreket útvonjukban boszorkányok tartják fel, kik a rettenthetetlen Macbethet Glamis thánjaként üdvözik s királyságot jósolnak neki. Ettől a perctől Macbethet vészes képzelme hatalmába keríti s Skócia trónjának elnyerésén töpreng. Macbeth a

boszorkányokkal való találkozását s azok csodás jövődőlését megírja nejének is, ki a levélből átlátja, hogy Macbeth szándékát neki kell tette érlelni. Az események folyamán a király, ki Macbethet kitüntetésekkel halmozta el, flaival Invernessbe megy Macbeth látogatására. Rémes éj borult a kastélyra, mikor Macbeth szenvedélyétől elvakítva megölte a királyt. A rémes tettnél neje is segédkezett neki, ki vérrel kente be az italtól mámoros kamarások arcát, hogy a véres tett gyanúját magáról s férjéről elhárítsa. Reggel a bűn nyilvánvalóvá lesz. A király fiai menekülnek az országból s az üresen maradt trónt Macbeth nyeri el. Tíz évi uralkodása eleinte szelid, de folytonos lelkiismereti furdalásai közepette kegyetlen zsarnokká lesz. Megöleti Banquot, s pusztá gyanú alapján feldúlja Macduff családi boldogságát. Az okatlan vérengzővé vált Macbeth elől a ki tud, menekül Malcolmhoz, ki Angolország támogatásával sereggel készül a trónbitorló ellen. Macbethet mindenki elhagyja. Egyedül a jóslatokban van még bizalma, de midőn ezek is hamisaknak bizonyulnak, végső daczában elkeseredett harcra kel Macduffal, ki párviadalban megöli Macbethet s fejét levágja. A krónika szerint ilyen véget ér Macbeth 1057-ben.

A dráma *tárgya*, miként ragadja Macbethet a féktelen nagyra-
vágás szenvedélye bűnről-bűnre s végre a biztos bukásra. Macbeth
szenvedélye szemünk láttára fejlődik s nő oly nagyra, hogy hatal-
mába keríti egész lényét, ki végre lábbal tapossa a legszentebb
jogokat: megöli Duncant, meggyilkoltatja Banquot s végre kegyet-
lenül lemészároltatja Macduff ártatlan háznépét.

Ez a Macbeth először mint diadalmas hős jelenik meg
előttünk, ki a jog védelmére indul a csatába s győzedelmeskedik
a lázadókon. Hősiességének s vitézségének kiváló erényeit a
megsebesült százados elbeszéléséből ismerjük meg, de már a
boszorkányokkal való találkozásnál látjuk, hogy Macbethben
hiányzik az az *erkölcsi erő*, mely őt féktelen becsvágyának kísér-
tései ellen megtudná védeni. A dicsőség felébresztette becsvágyát,
mely érezteti vele, hogy a ki erőre, vitézségre az első, hatalom-
ban sem állhat hátrább. A boszorkányok jóslata nagyravágyó
szenvedélyének szunnyadó sötét szellemeit ébresztik fel. Ezért
riad meg úgy a jóslattól, hogy Banquo is észreveszi.

Miért riadsz meg? félsz attól, mi oly
Dicsően hangzik?

Igen, fél, mert lelkébe nemcsak az alaktalan gondolat fészkelte be magát, hanem erős fantáziájával maga előtt látja jövőtettét is: a királygyilkolást. Lelke jobb részével küzd e gondolat ellen, de hasztalanul, mert hiányzik akarátának szilárd elhatározása, mérhetetlen nagyravágásának megfékezésére. Az a hír, hogy a király fiát, Malcolmot nevezte ki örökösévé, indulatát a bűnre kényszeríti.

Bújj el csillag világa!
Ne láss be vágyam mély setét titkába!
Zárulj be szem! hagyd rá — a míg a kéz
Elvégzi azt, mit szem borzadva néz.

Macbeth lelkében már a bűn előtt áll. Akaratának szilárd elhatározása hiányzik még, de sejtjük, hogy kedvező külső hatások könnyen tetté érlelik szándékát. E külső hatás nevének határtalan uralomvágya lesz.

A képzeletében bűnös Macbethet otthon neje szenvedélyes, kábitó szavakkal fogadja. Szellemi fölényével, női szivósságával ösztönzi, sarkalja férjét a királygyilkosságra, melyre a legkedvezőbb alkalom, hogy a király Invernessbe jő. Macbeth ellenvetései az erkölcsileg gyáva ember ellenvetései, hogy majd vétkét önámítással a rábeszélésnek tulajdoníthassa. A lady diadala biztos, neki már nem kell erkölcsi korlátokat ledöntenie, hanem gúnnyal s határozottságával férjét képzelete gyötrelmeiből kiszabadítani, hogy tetté érlelje szándékát. Így válnak mindketten a királygyilkolás bűnrészeséivé.

Az a jelenet, melyben szemünk előtt történik Macbeth lelki-világának átváltozása, művésziességgel van felépítve. Macbeth fokról-fokra sülyed, akarata, gondolkozása s képzeletének egyensúlya megbillen. E jelenetnél szívünk összeszorul, midőn a halált nem rettegő hőst a balsejtelem kínjai alatt gyötrődni látjuk. Részvétellel vagyunk iránta, mert sejtjük, hogy Macbeth ilyen lelkiállással tétlenek gyümölcseit sohasem fogja élvezni. Ezért áll közvetlen a tett előtt káprázatok hatalma alatt, szeme előtt lebeg az a tűr, melyet a védtelen aggastyán szívébe akar döfni.

A gyilkosság megtörtént. Macbeth testben s lélekben megtörtén tér vissza várakozó nejehez; szakadozott szavai, tompa

suttogó hangja iszonyt árulnak el; hangja remeg, büszke tekintete tévedez, felébredt lelkiismerete egyre ezeket a rémes hangokat zugja fülébe:

Glamis megölte az álmot s ezért
Macbeth nem alhatik többé soha!

Macbeth királyságának szomorú kezdete ez! Neje még nem ébredt ennek tudatára, ő még nyugodt, hidegen fontolgatja a tett következményeit s intézkedik, hogy a gyanút magáról s férjéről elhárítsa s bízik abban, hogy egy kis víz lemossa tettüket.

Mire a gyilkosság napfényre jő, lelkiületükben nagy változás történik. Macbeth a lelkiismeret lázán túlesve kezd hidegen okoskodni, játssza a képmutatót s hazug elbeszéléssel a gyanút a király mellett alvó szolgákra iparkodik hárítani. Neje is a körülményektől reá kényszerített szerepét fényesen játssza el, alakoskodik, részvétet s borzadályt mutat, hogy a legkisebb gyanú sem háramlik reá s férjére. De az általános zavar közepette mégis megnyilatkozik női természetének gyengesége — *elájul*.

Macbeth tehát király. A boszorkányok jövendölése beteljesedett rajta, de Macbeth mégsem boldog. Boldogságából hiányzik valami: a jövő birtoka, azé a jövőé, melyet a boszorkányok Banquo utódainak ígértek. Az a gondolat, hogy talán Banquoért dobta el magától „lelke örök javát“, nem hagyja nyugodni. Banquonak el kell vesznie! Macbeth további cselekvésében kényszerítve halad tovább a vétek útján, mert „A kezdett bűn istápja, újra bűn“. Jellemének újabb vonása, hogy azt hiszi, lesz ereje megakadályozni azon jóslat bekövetkezését, mely őt gyilkossá tette. Ezen a ponton Macbeth s neje jellemének fejlődése más irányt vesz, útaik elválnak. A jellemükben mutatkozó ellentétből azt látjuk, hogy lady Macbethnek volt ereje egy nagy ezél érdekében nagy bűnt elkövetni, most várja királyi méltóságának gyönyöreit: az élvezetet, örömet, boldogságot. Ezek helyett azt kell tapasztalni, hogy

Nincs nyerve semmi, sőt minden veszett,
Ha célhoz érve, nincs benn' élvezet.

Ettől a pillanattól *a büntudat* mind mélyebben nehezedik lelkére s elemésztí. Macbeth pedig dacczal s makacssággal küzd

az erkölcsi világrend ellen s lelkiismeretének szavát újabb bűnnel hallgattatja el. Es mindezek daczára, Macbeth iránt még mindig érezünk emberi szánalmat, mert nejét egy szóval sem okolja bűneért, sőt ellenkezőleg férfiassal elszántsággal egyedül akarja bűnének következményeit viselni. Nejének borzasztó elhatározásáról mitsem szól, nem avatja többé terveibe s Banquo megöletését titkolja előtte.

Macbeth rosszul számított, mikor előbbi gyilkosságának szellemeit újabb gyilkossággal akarta elhallgattatni. Bűntudatának szellemeit elhallgattatni nincs ereje. Újabb káprázatok bántják. A megölt Banquo szelleme megjelen neki a lakománál, mikor a vendégek előtt szeretettel akar róla megemlékezni. Képzelmegészen az örülésig gyötri. Macbethnek Banquo szelleméhez intézett szavai lelkiismeretének megrendítő harczát tüntetik fel. Mikor a harcznak vége s a káprázatok elmúltak, Macbeth lelkében a teljes erkölcsi fásultság marad vissza.

A lakoma-jelenet a legerősebb drámaisággal rajzolt jelenet. E jelenetben bámuljuk lady Macbethet, ki lelki izgatottságát hihetetlen önuralommal tudja palástolni. De ez az erő s önuralom elhagyja s amint az utolsó vendég eltávozott, szellemi s testi kimerültségtől összeesik. Mindketten mélyen érzik, hogy most már minden elveszett s a nyugalomnak s boldogságnak utolsó reménysugara is szétfoszlott. Mint a játékos, ki az utolsó tételnél mindenét elveszítette, nem is beszélnek magukra maradva a történekről. Mindketten csak az üdítő álm szükségét érzik. Ez igen szép költői vonása a lakoma-jelenetnek.

Macbeth, ki oly mélyen gázol már a vérben, nem tud megváltozni. Elmegy a boszorkányokhoz, hogy jövődő sorsát tisztán lássa. Az újabb jövődölések féktelen zsarnoki indulatát ébresztik fel s mivel azt hiszi, hogy saját élete felől bizton van, oktan vérengzővé válik. Macbethben nincs többé megbánás, lelkiismerete teljesen elnémult s érzéketlen. Mindenkitől elhagyatva rohamosan halad a lejtőn lefelé; ő már leszámolt minden földi boldogsággal. A teljes reménytelenség s benső lelki sivárság nyilatkozik szavaiban, mikor nejének halálát hozzák hírül.

Egyedül a látományokban van minden bizalma, mikor ezek is hamisaknak bizonyulnak, reménytelen kétségbeesés s örületes

dacz szállja meg. Vad elszántsággal védi életét, míg Macduff bosszuló kardjától el nem esik.

Lady Macbeth sem vonhatta ki magát az erkölcsi világrend büntetése alól. Az erkölcsi visszatörlesztés, a bűnért való lakolás rajta a legborzasztóbban beteljesedett. A lakomai jelenet után csak egyszer látjuk még a ladyt, halványan, megtörten mint alvóját. Bűneért szörnyen lakol. Az álom nem hoz neki nyugalmat, megtört akaratereje álmában öntudatlanul ismétli az ébren végzeteket. Álmában folyton ama rémes éjszakába képzei magát, látja a vérfolyásokat kezén, melyek eltüntetésére nem talál vizet; férjét is megnyugtatja mint akkor, hogy hatalmukat senki sem vonhatja számadásra. Képzelve majd a bűnről a bűnhődésre szökik s érzi a pokol sötétségét. A gyötrődő lélek szavai engesztelőleg hatnak lelkünkre, szánalmat érezünk iránta, kinek élete a folytonos lelki kínok között úgy fog, mint az a gyertya, melyet alvajárázásában kezében visz.

A lady büntetése megrendítőbb, mint férjeé, mikor összeroskadni látjuk azon vétek súlya alatt, mellyel nemének minden gyöngédségét megtagadta. Bűnhődése szörnyű, de igazságos!

E szomorú megrázó képből egyedül Macduff nemes alakja válik ki. Ő az első, ki átlát a helyzeten s Macbeth bűnösségén. Ezért távol tartja magát tőle, nem megy el a koronázásra, kitér a lakomára való meghívása elől. Ez a viselkedés felkelti Macbethben személye ellen a gyanút, kinek személyében a költő az öntudatos hazafit állítja a zsarnokkal szembe. Macduff annyira hazafi, hogy ezért megfélemedezik családjáról, amiért kedveseinek lemészárlásával bűnhődik. Fájdalma megrendítő, midőn erről értesül. Shakspeare, az emberi szív és élet legnagyobb ismerője, Macduff fájdalmát némasággal, hallgatással teszi előttünk szemlélhetővé. Csak annyit mond: „Nincsen gyermeke!” Esküjében a megsértett hazafi, a legszentebb érzéseiben megsértett férj s apa fájdalma esküszik Skócia ördögének megrontására bosszút. E hangulatában Macduff képviseli az isteni s emberi bosszút.

Lelkünk megtisztul, mikor Macbethnek s nejének sirja felett a világrend örök, változhatatlan törvényeit látjuk diadalmaskodni, érezzük, hogy van egy erkölcsi hatalom, melynek törvényei ural-

kodnak úgy az egyes, mint az egész társadalom erkölcsi élete felett. Aki ez ellen vét, szörnyen bűnhődik. Ők is borzasztóan vétettek az erkölcsi világrend ellen, mikor a joggal s erkölccsel ellentétben saját énjüknek akartak érvényt szerezni. Királyi hatalmuknak ezen alapokra emelt épülete összeomlott s romjai alá temette őket.

Rietly Károly.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

A toloncz.

Népszinmű 4 felvonásban. Irta: *Tóth Ede*.

Tisztelt közönség! Kedves ifjúság!

Az a nagy költő, akinek alkotásában, a *Toloncz*-ban, mindjárt gyönyörködni fogunk, életének megkapóan szomorú történeténél és költészetének nemzeti természeténél fogva irodalomtörténetünk legtiszteltelemeltőbb alakjai közé tartozik.

Életének bús történetével rokonszenvűnket hódítja meg. Mint az oroszoknak mostan feltűnt nagy írója, *Gorkij Maxim*, kimondhatatlan nyomorúságok közepette tölti el ifjúságát. A nélkülözések, a hányatott élet megtörik egészségét s a mikor láng-lelkének erejénél fogva felemelkedik a dicsőség hegyére, élete már pusztá haldoklás. A nyomorúságból felhossa a tapasztalás gazdag kincseit; de vele jó a dicsőségbe társul egy sötét útitárs, aki a bolyongásokban csatlakozott hozzá, mint Mravcsák a szegény Liszkához, vele jó a halálos kór, a költők és szegény emberek betegsége: a tüdővész. És mielőtt beválthatta volna a fényes dicsőségénél is ragyogóbb reményeket, amelyeket a nemzet hozzája fűzött, kora sírba dült a magyar népszinmű újjáteremtője, a magyar nép lelkének egyik legköltőibb ismerője, legnagyobb népszinműírónk.

1844-ben született Putnokon, Gömörmegyében, ahol ma is a legszebb népdalok teremnek s ahol a nép tősgyökeres magyar gondolkozású. Itt kezdte megismerni Tóth Ede közvetlenül a magyar nép gondolat- és érzésvilágát, amelyet pld. Szigligeti Ede, a népszinmű első megteremtője, csak távolról ismerhetett. 1864-ben ott hagyja a sárospataki iskolát s elindul vándorszínész-

nek. És vándorbotja, mint a Csokonaié, „hasonlított a koldus-
bothoz.“ Lelkét e lépésével a szenvedésnek tárta ki. A szenvedés Isten ekéje volt, a mellyel lelkében szántott. És minél mélyebben szántott, annál gazdagabb vetés termett utána. Tíz esztendeig volt színész s ezalatt sokat hányódott az ország minden részében, sokszor szerződés nélkül, éhezve, fázva, nyomorogva. Egyszer Váczott már öngyilkosságra gondolt, bele akarta magát vetni a Dunába, hogy végét szakítsa az életnek, amely csak szenvedéseket hozott neki. A Duna hidján a porból pár krajczárt vert föl a lába s ekkor, mint mondá: „lelke befogadta a megtagadott Istent.“

Bolyongott, éhezett és álmodozott tovább: álmokat szőtt a dicsőségről.

A dicsőség el is jött hozzá, de ő halálos ágyán feküdt már akkor s egykedvűen fogadta. De számára éppen úgy, mint imádtott mestere, Petőfi számára is, nem a színészet, hanem a költészet hozta el a nemzet elismerését, szeretetét, háláját.

A társulatoknál, amelyeknél megfordult, inkább kellékes volt, mint színész s inkább költő, mint kellékes. Rossz színész volt, mint Petőfi, de igaz költő, mint Petőfi.

Bolyongásaiban megismerte és megszerette a magyar népet; közvetlenül feltárult a sápadt színész lázban égő szemei előtt e népnek őszinte, tiszta, szép lelke a maga egész ragyogó mélységével.

És ami szépet, érdekest, vonzót, jellegzetest a vándor-komédiás meglátott, azt később a költő művészi formába öntötte.

Ha Tóth Ede életének szomorú történetével rokonszenyvünket hódítja meg: úgy költészetének magyar nemzeti vonásaival elragadja lelkünket. *A falurossza*, *A kintornás család* és *A toloncz* című műveivel megújítja a magyar népszínművet s olyan magaslatra emeli, ahova sem előtte, sem utána fel nem emelkedett még senki.

A népszínművet, mint teljesen magyar színpadi műfajt, a 40-es években Szigligeti Ede teremtetette meg a *Szökött katoná*-val. Azt mondja Szigligeti, hogy azért írt olyan darabokat, a melyekben a nép szerepel, mert a nép történetei egyszerűek, könnyen megérthetők s azokat megérthette a 40-es évek pesti

közönsége is, amely alig tudott magyarul s amelyet a színházba kellett ezekkel csálni, hogy magyarosodjék. A népszínművet tehát e szerint tisztán a szükséglet teremtette meg. Mindjárt az első népszínművek aztán politikai feladatot tűztek maguk elé. 48 előtt a nép el volt nyomva, jogai nem voltak. A népszínmű igen alkalmas eszköznek látszott arra, hogy az elnyomott nép érdekében vele és benne szót emeljenek az írók. Ilyen darab például Szigligetinek *A csikós* cz. népszínműve is. E darabokban a paraszt- és úriosztály vegyest szerepel. A szabadságharcz után azonban a nép már megnyerte szabadságát: jogait tehát nem kellett többé védelmezni. A népszínmű ennél fogva más feladatok után látott. Ha a 60-as évek népszínműveit nézzük, azokat, amelyeket ma már nem is igen adnak: azt találjuk, hogy a népszínmű csak arra valóvá lett, hogy benne egy pár tánczot, új nótát s festői parasztviseletet mutasson be a szerző. Maga Szigligeti, a népszínmű megteremtője is kimerült.

A népszínmű új korszakát *A falu rossza* jelenti. Ez a népszínmű nyerte meg 1874. szept. 30-án a pesti Nemzeti Színház 100 aranyas pályadíját. Szerzőjét, Tóth Edét, akkor senki sem ismerte; senki se tudta, merre van. Pár nap múlva, hogy a pályázat eldőltenek híre a lapokban megjelent, egyik dunántúli kis helységről reszkető kézzel írt levél érkezett Szigligetihez, a melyben Tóth Ede nagy nyomorúságát őszintén feltárva, 5 frtot kér előlegül útiköltségre, hogy a jutalmat fölvehesse. Szigligeti elküldötte mind a száz aranyat; ráadásúl a Nemz. Színházhoz szerződtette főruhatárosnak s megajándékozta szeretetével, barátságával.

A Tóth Ede neve ezután egyszerre országos hírvé lett. *A falu rosszá*t leirhatatlan lelkesedéssel üdvözölte az egész ország s méltán látta benne mindenki megújhódní a legmagyarabb műfajt, a népszínművet.

A falu rossza kétségtelenül legjobb népszínműve Tóth Edének; de azok a vonások, amelyek ezt a darabját oly méltóan megérdemelt sikerhez vezették, mind megvannak a mai darabban, *A toloncz*-ban is. Mindenek előtt feltűnik darabjaiban a magyar népnek hamisítatlan szépségű, tiszta, tősgyökeres *nyelve*, melynek költőiségét színpadon Tóth Edénél szebben soha senki sem ragyog-

tatta. *A toloncz* alakjai (Liszka, Miklós) ugyan a fővárosba kerültek már a vidékről; s jellemzően egy pár pesti kifejezést is kevernek a szóba, de azért beszédjünkben, főleg az érzelmesebb helyeknél, a nép nyelve hamisítatlan ősi tisztaságában zeng; kifejti egész szépségét. Hallani kell azt a magyar fülnek és gyönyörködni benne. Tóth Ede nem csinál alakjai számára czifra beszédet; *Göndör* Sándornak meg más alakjainak nyelve a nép nyelve, de megnemesedve úgy, a mint Petőfi népdalaiban halljuk. Hova marad e darabok magyar beszéde mögött legtöbb népszinművünk czifra népnyelve, amely oly sallangos, mint egy vásári dohányos zacskó s oly idegen a magyar nép lelkétől, mint akár az operettek nyelve.

De felfrissíti Tóth Ede a népszinművet *tartalomban* is. Új, igaz, érdekes, örökéletű alakokat emel ki a magyar nép tengeréből: *Göndör* Sándort, a falu rosszát, *Gonosz* Pistát, a halhatatlan baktort, *Finum* Rózsit, a könnyüvérű menyecskét, aztán *Mravcsák*-ot, a vándorlegényt, aki minden nyelvet beszél, de egyet se tud, és másokat. Magyar alakjainak gondolkozásában, érzései világában a hamisítatlan magyar karakter nyilatkozik meg és válik számunkra is hozzáférhetővé. És végül Tóth Ede kijelölte a népszinmű új fejlődésének az útját azzal is, hogy a *népet magát önmagában is érdekesnek mutatja meg*. Megtanít darabjaival arra, hogy a nép lelke éppolyan mély és érdekes, mint a felsőbb osztályoké s érdekes összeütközéseket a nép között éppenúgy lehet találni, mint amott: csak szeme és szive legyen hozzá az írónak.

Ezek után magáról *A toloncz*-ról és értékéről nem sokat kell mondanunk, hogy szépségeit teljesen méltányolhassuk.

E darabot Tóth Ede halálos betegen írta, nagy részét Balaton-Füreden, ahova gyógyulni ment 1875-ben. Előadását nem is érthette meg. Mondják, hogy mikor a II. felvonás kocsmai jelenetét befejezte, kirohant a szobából s izgatottan járt fel-alá a sétatéren: „Vagy nagy örültséget cselekedtem, mondta barátainak, vagy Shakspeare-i dolgot alkottam. Meglássátok, ez a jelenet viszi diadalra a darabomat.”

Valóban a II. felvonás II. változása a legfényesebb helye *A toloncz*-nak: benne mesterien épül egyik részlet a másikkra s

a véletlenségek halmozódása is oly művészi, a változó jelenetek lélektani kifejlődése oly igaz, hogy a költő méltán várhatta tőle a legnagyobb, a legigazabb sikert.

Egy tiszta lelkű szegény leánynak a történetét adja elő, akit becsületessége és a galád környezet majdnem a halálba kergetnek; de akinek ártatlansága végre is szerencsés diadalt arat. Maga a cselekmény oly egyszerű és átlátszó, hogy ahhoz magyarázó szó nem kell.

Azok, akik okvetetlen kritizálni akarnak, amikor csupán élvezniök kellene, kiemelik ugyan, hogy a hősnő, *Angyal* Liszka, hibás alak hősnőnek, mert nem cselekszik: drámai értelemben tétlen, t. i. nem ő hajt végre cselekedetet, hanem csupán vele történnek *események*. De ez a drámai fogyatkozás teljesen elenyészik a darab szépségei mellett, amelyek közösek a Tóth Ede többi darabjainak kiválóságaival s amelyekről az imént már szólottunk. Most még csupán a darab legnagyszerűbb, legérdekesebb alakjáról akarok egy pár szót szólni: *Mravcsák*-ról, a vándorló legényről, aki a Tóth Ede tollának hatalmából a leghalhatatlanabb „armer reisender“. S kimondom az egyszerű igazságot, bár magyar dologról van szó, hogy ez alak a világ-irodalom fényességei közé tartozik: méltán áll meg Shakspeare Falstaffja mellett.

Hogy véletlenül s kétszer is véletlenül kerül belé a Liszka sorsának intézésébe? Először, amikor lop s másodszor, amikor Liszkához csatlakozik a nélkül, hogy tudná, hogy az miatta megy veszendőbe? Való igaz. Ez véletlenség. De *fejedelmi* véletlenség. Bár mai népszínműveinkbe is kerülne véletlenségből egy-egy ilyen alak!

Minden mozdulatában, minden izében eredeti, jellegzetes, igaz, lélektanilag mindvégig érdekes.

Amily gazdag ez az alak változó helyzetei szerint jellemző vonásokban, éppen olyan igaz is.

Már maga a nyelve is pompásan megalkotott keveréke a magyar, tót és német beszédnek, a nélkül, hogy a költő az olcsó túlzásokra ragadtatta volna magát.

Mi olyan szerencsések vagyunk, hogy ezt a nagyszerű alakot éppen legnagyobb ábrázolójától, *Szentgyörgyi Istvántól* lát-

hatjuk. Amilyen nagy költő volt Tóth Ede, amikor Mravcsákot megteremtette, éppen olyan nagy színész Szentgyörgyi István, a mikor ez alakot játszdja. Elfeledjük, hogy csupán színházban vagyunk s alakításában való életre kel a felejthetetlen csavargó. Nem tudjuk elválasztani: mi az, amit a nagy költő s mi az, amit a nagy ábrázoló művész alkotott: oly igaz, egységes, harmonikus minden szó, amit a költő megírt s minden szó és mozdulat, amelyet a színművész megmutat.

Elkezdve első jelenetétől, mikor majdnem félelmes alázatossággal lép be a házba koldulni vagy rabolni, egészen az utolsó jelenetéig, mikor a maga egészen különös megvetésével hagyja ott Liskáékat, mert nem adnak alamizsnát: mily gazdagságát találjuk benne az érdekesebbnél érdekesebb, új és igaz és kizárólagosan sajátos vonásoknak!

A II. felvonásban úri öntudattal, szurtos grandezzaal fogadja a zsidó lányok éljenezését. A mikor azok Liskát csúfolják, lovagnak csap fel s védelmére kel a lánynak. Ez, meg groteszk ragaszkodása Liskához valami rokonszenvfélét ébreszt fel bennünk ez eredeti gazember iránt; de sajátságos: részemről nem ismerek semmi rokonszenvet, amely ehhez hasonló volna: annyira egyéni, különös maga ez a bennünk felkeltett érzés is. Soha, soha se tudjuk elfeledni, ha egyszer éreztük. Teljes fényében a kocsmai jelenetben ragyog ő is: ott fejti ki egész Mravcsákságát; de a Szentgyörgyi játéka többi mozzanatában is tökéletes.

Szenteljenek neki odaadó, teljes figyelmet, mert egyikét fogják élvezni a legnagyobb művészi alakításoknak.

Kovács Desső.

A szigetvári vértanúk.

Szomorújáték négy felvonásban. Irta: *Jókai Mór.*

1902. márcz. 16.

Márciusnak rügyet fakasztó szellője — mely 54 év óta hordja szét a hármas bércz honában a magyar szabadság örök eszméit — vegye szárnyaira Önöknek, kedves ifjúság, élénk képzeletét, nemes lelkesedését, s midőn egy röpké gondolatban 1566-ig eljutottak: a honfiúi s honleányi kegyeletes emlékezéssel pihentessék meg lelköket Szigetvár romjain s ugya. ott a honszeretetenek, a halált megvető magyar vitézségnek s önfeláldozásnak magasztos példáin. Büszkeséggel vallhatjuk meg, hogy történelmünk eseményekben gazdag téreit bekalandozva, fölesillan a diadalmakban gyönyörködő honfiszem oly kimagasló, hazafias tényeknél, melyek győzelemmel, vagy — ha veszteséggel is — de a martirok véréből kisarjadzott szabadulás, megváltás boldogító hatásával vezették ki a nehéz megpróbáltatások útvesztőiből a sors kegyetlenségével sújtott nemzetünket.

Negyedfél száz év előtt, a XVI. században élte Magyarország legnehezebb napjait, midőn uralkodóitól elhagyatva, a virágzó török hatalom ^{hódító} támadásaival szemben másodszor volt kénytelen a keresztyénség védőbástyájának megtisztelő elnevezését drága áron kiérdemelni. Az önmagával meghasonlott, a pártviszályokba merült magyar nemzetre a mohácsi vész gyászos következményei után a törökök reánk zúduló áradatában mért újabb csapást a keresztyének hatalmas Istene, de hála legyen az ő kifogyhatatlan gondviselésének, mellyel támasztott hősokeket, kiknek önfeláldozó hazaszereteten tört meg az ellenség pusztító

áramlata. Temesvár hősies védelmezése Losonczy Istvánt, Drégelyé Szondi Györgyöt, Szigetváré pedig Zrinyi Miklóst avatta történelmi szentekké, hogy az őszinte kegyelet sugarával történelmünk lapjaira följegyzett nevök, mint követésre méltó példák, tündökljenek mind örökké a hálás utódok előtt. E vezérlő hősök nagysága között nem szabad, de nem is lehet különbséget tennünk; ha azonban a XVI. század küzdelmes évtizedein végig tekintünk: legfőképen Szigetvár, Zrinyi és társainak eleste tünteti föl előttünk a nemzet szívét s karjait jellemző, öntudatos őserőt. Az idegen uralkodóház s annak magyarelles hadügyi kormánya egyetlen kardját sem húzza ki a királyához hűséges magyar nemzet támogatására s tétlenül nézi a török mindent eltipró támadásaival szemben kifejtett hol győzelmes, hol vereséget szenvedett vergődéseinket. Jól eső örömmel látja, hogy Dobó István Egernél elhomályosítja a büszke török félhold eddigi ragyogó csillogását, de mikor Zrinyi Miklós 7500 emberből álló várőrségének a török 90.000 főnyi seregével szemben csekély számára hivatkozva Miksa magyar királytól segítséget kér, oda fenn siket fülekre talál, mert Szulejmán hadainak hömpölygő áradata nem Ausztriát, nem Bécsset fenyegeti. De Zrinyi nem esik kétségbe, mert el van szánva „a nagy Istennek, a keresztyén világnak s a mi, végpusztulásra jutott hazánknak hiven, derült arccsal, vére hullásával, s ha úgy akarja a sors, fejével szolgálni.“ Elhagyatva mindenektől, visszautasítja a szultán kecsegtető ígéreteit, nem adja fel Szigetet, hanem 1566. szept. 8-án őrségével együtt temetkezik a vár romjai alá. Azonban igen drága, sőt világtörténelmi jelentőségű a töröknek így is alig remélt győzelme, mert 20.000 ozmánén kívül a II. Szulejmán lelke is Szigetvár alul szállt fel Allah büvös-bájos mennyei légkörébe, hogy necsak az ostrom alatt elvérzett magyar vitézek megdicsőült szellemének nyissa fel az üdvözülés kapuját, hanem, hogy tanúságot tegyen az európai keresztyén míveltség legnagyobb veszedelmének, Törökországnak, Szigetvár elestétől kezdve hanyatló hatalmáról is. Zrinyi az ellenség golyóitól találva összerogyott a „holtak hidján“, de a kis vár romjaiból s az elesett bátor várőrség kiontott véréből fakadt ki később Magyarországnak a török járom aluli fölszabadulása. Ezért lett Zrinyi, vesztesége daczára

is, a maga századának legnagyobb vitéze, csodálatos, Istenadta lángesze s vitézségével halhatatlan büszkesége a magyar fajnak.

Lehet-e csodálni, ha az ő dédunokája, Zrinyi, a költő, ősatya vitézi tetteiből alkotta meg az első, igazi magyar hőskölteményt, melyben a nemzet lelke nyilatkozik meg, s melyben a nemzeti génusz a klasszicitás magaslatára emelkedik. Irodalmunk történelmében „ez az első nagyobb költői alkotás, melyhez eszme, jellemzés s szerkezet tekintetében hasonló nagy költeményünk nincs. A költő Zrinyi szavát elnyomta a XVII. század háborús zaja, nyom nélkül maradt költészetünk ezen első klasszikus terméke, pedig — ha nem a töröktől és némettől elsanyargatott s testvértelenül álló magyar nép nyelvén jelenik meg: ma a világ-irodalom remekei között emlegetnék.“

Ily szép történelmi s irodalmi mult alapján írta meg Jókai Mór „A szigetvári vértanuk“ cz. tragédiáját épen azon válságos időkben, 1860-ban, mikor régi ellenfelünkkel, az osztrákkal kellett leszámolni az 1848—49. évi szabadságharczot követő elnyomatásunknak gyászos és vérlázító következményeiért. Ausztria u. i. 11 évi zsarnoki uralma alatt meggyőződött, hogy a magyarok támogatása nélkül ő is elvész az ellenséges szomszédok támadásai miatt. Békére volt hajlandó, de csak úgy, ha ezredéves önállóságunkról, alkotmányunkról lemondva félig-meddig osztrákokká leszünk. Jókai ekkor mutatta be a Szigetvári vértanukban nemzetének ama fenséges képet, mintha mondaná: „Ime, nézd! Őseid még világrendítő hatalommal sem alkudoztak szégyenteljes béke fölött, inkább készek voltak ősi szabadságuk védőszárnyai közé temetkezni, semmint egy lealázó békével hazájuk tisztos multját beszennyezni! Légy te is erős most s jogos alkotmányod sértetlen visszaállítása nélkül szóba se állj ravasz ellenségeddel! Emlékezzél 1848 márczius 15-re, mely napon új életre kelt, föltámadott a Zrinyiek által hajdan védett magyar szabadság s arra a borzasztó vérözönre, mellyel az áprilisi törvények vérkeresztségét megülted!“ S a nemzet megértette a költőt! Az országgyűlés Deák F. indítványára kimondotta, hogy vagy az 1848. évben szentesített s szabadságunkat, állami függetlenségünket biztosító törvényeket állítja vissza a kényúri kormányzó hatalom, vagy tűr tovább is a nemzet szívé-

ben féltékenyen őrizve hitét a szebb jövőben s ragaszkodását eltiprott alkotmányához. 1848 márcz. 15-ének emlékével lelkesítették, vigasztalták s buzdították kitartásra a 60-as években íróink a magyar nemzetet s ennek köszönhető, hogy nehéz viszonyok között ugyan, de hűséggel kitartottunk addig, míg a méltányos kiegyezés legtöbb óhajtasunkat kielégítve, 1867-ben a koronázás nagy ténye meg nem történt. Ez a Jókai tragédiájának politikai jelentősége és kiváló érdeme.

Igy lett az 1848 márczius 15-én megnyilatkozott s a szabadság érzetétől áthatott nemzeti egység 1867 kútforrásává. Zrinyiek kardjuk élével írták be politikai és vallásszabadságot követelő igényeiket hazai történelmünk lapjaira, 1848 márczius 15-én pedig Petőfiék az ő nyomukba léptek, midőn a szó hatalmával mondták ki, hogy: „Rabok többé nem leszünk!” Az a márcziusi ifjúság hangoztatta, hogy azt a hazát, melyet Zrinyiek visszaszereztek a harczban, azt nekünk meg kell tartanunk a békében. Mi — kik átvettük 1867-ben a szent örökséget, Széchenyi I., Deák F. s Kossuth Lajos szellemében igyekeztünk is azt tehetségeink szerint tovább fejleszteni. A percz mulandó, az idő telik s egyik nemzedék a másiknak engedvén át a maga helyét — nemsokára a mai magyar ifjúságra vár ama szép feladat, hogy férfias erejével, szellemi képességének kifejtésével mai korszakunk irányító eszméjének, a munkásságnak, tevékenységnek hűséges gyakorlásával tegye nagygyá, hatalmassá Magyarországot. Vegye szívére tehát az ifjúság, hogy a XX. században a népek sorsa és jövője nem mindig a csatatéren, hanem a békés foglalkozások mezején dől el. A történelmi korszakok igényei megváltoztak. Ma minden nemzet abban találja nagyságának alapját, hogy fiai necsak meghalni, hanem élni is tudjanak hazájukért! A népek versenyében ma a hazaszeretet lángoló érzetén kívül a honfiak míveltsége, tiszta erkölce s munkaszeretete az, mely országok fönnállását s fejlődését biztosítja.

Hunyadi, Zrinyi, Bethlen megvédelmezték e hazát és szabadságát — Széchenyi, Deák és Kossuth s a márcziusi ifjúság példát hagytak ránk annak megtartásában. Hazám ifjúsága! Hogy e szép példákat követhesd, cselekedjél az ő szellemökben! Tanulj és munkálkodjál, hogy necsak egyéni boldogságod alapjait vidd

át az életbe, hanem az elhunyt ősök emlékezetéért őszintén lelkesedve: erős támasza, fentartója s élesztője légy a tiszta, magyar hazafiságnak. Légy méltó utóda mindenkor az 1848. évi márczius 15-ki ifjúságnak! Hevülj, lelkesedjél hazád függetlenségének fenséges eszméjéért, egyúttal azonban a napnak minden órájában jól végzett, becsületes munkáddal segítsd elő a szabadság virágzását!

Ne téveszd soha szemeid elől, hogy a kötelességét teljesítő földmives, iparos és kereskedő ép oly hűséggel szolgálja hazája legszentebb érdekeit, mint a legkiválóbb államférfiú s ez a tudat legyen irányadó pályád megválasztásánál. Minden pálya szép, jó és nemes. Hogy valaki hol és melyik pályán keresi kenyerét s szolgálja a közügyet, ez ne válasszon el minket, hanem a hasonló miveltség, a lelkiismeretesen végzett munka s a haza egyértelmű szent szerelme fűzőn mindnyájunkat egymáshoz! Ébresztétek, ápoljátok az egyenlőség, egyetértés s a magyar nemzeti egység megnyugtató érzetét! Nyelv és vallásbeli különbség soha ne vonjon közétek elválasztó határvonalakat! Bármily nyelven, bármelyik vallásfelekezet hittételei szerint imádjátok Isteneteket, ne feledjétek, valljátok és hirdessétek, hogy a szabadság elvén fölépült Magyarország nem lehet más soha, csak magyar! De ha netán ez állam magyar jellege elleni támadást tapasztaltok szóban, írásban vagy tettekben bárki részéről: mint megannyi kőszirt álljatok szeretett hazátok igazsága mellett s védelmezzétek, óvjátok azt az igazságtalan támadások ellenében! Így élve, így munkálkodva légy méltó őseidhez s ne csak szavakban, hanem tettekkel szolgálj hazád jóllétét és szabadságát!

Zrinyiek mellett, a szigetvári vértanúk között Lorántfi Annában megtalálod követendő szép példádát te is, nemzetem virága, te ifjú, bájos leány sereg! Büszke lehetsz őseidre, a szigetvári és egri nőkre! Mily szép lesz, ha követőjük fogsz lenni, mikor e haza nyugalmanak egére vészterhes felhők emelkednek! Addig is szivednek, érényeidnek s szellemi tehetségednek kiművelésével törekedjél a sors által megjelölt kiváló helyed betöltésére. A Szilágyi Erzsébetek, Zrinyi Ilonák e hazának méltó utódokat bennetek remélnek. Erős elhatározással készüljétek magasztos hivatásokra, hogy majd egykor mindent bearanyozó szívjóság-

tokkal, nemes gondolkozásokkal, lelketek míveltségével, minden szép, jó és igaz, különösen pedig a haza szent érdekei iránt való őszinte lelkesedésekkel jótékonyan, a boldog megelégedés sugaraival világosítsátok be ama kört, melybe az isteni gondviselés titeket be fog vezetni!

Kedves ifjú barátaim! Midőn márcziusnak, a magyar nemzet szabadságának megszentelt idusán, Jókainak e költői nyelvezetével tündöklő szomorújátékában történetünk „egyik fényes mozzanatának megrendítő jelenetét“ szemlélitek: ez csak eggyel több alkalom legyen ama szép elhatározástok megszilárdítására, hogy e hazát föntartani, ellenségeitől megvédelmezni, nemzeti míveltségét s hazafias erényeit kifejteni, társadalmi jóllétét, szabadságát s függetlenségét pedig fölvirágoztatni éltetek legfőbb hivatásának fogjátok tekinteni! Adja Isten, hogy ezért munkálkodjatok s hogy ezért éljete!

Felméri Albert.

A szeleburdi vagy: mindent rosszkor.

Vígjáték 5 felvonásban. Irta: *Molière*. Fordította: *Paulay Ede*.

1902. ápr. 27.

Kedves fiatalság!

Önök ma Molière-nek, a vígjáték legnagyobb mesterének egy kedves bohóságát fogják látni, amelyen kétségkívül sokat mulatnak, sokat nevetnek szivök szerint, de egyik-másik fiatal barátom valószínűleg zavarba jönne, ha azt kérdeznék tőle: hová sorozza a ma látott vígjátékot? a helyzeti vagy jellemi komikum alkotásai közé? Hogy e kérdésre megfelelhessünk, idézzük csak emlékezetünkbe a komikum meghatározását. Míg a tragikum valamely tiszteletreméltónak igazságos, önmaga által felidézett veszedelme, addig a komikum valamely, többé-kevésbbé megbocsátható fonákság még mindig rokonszenves tulajdonosának megérdemlett ügye-baja, nevetséges felsülése, kudarcza. S mikor jellemi a komikum? Mikor az ügyes-bajos állapot, nevetséges kudarcz a komikus hős jelleméből fakad. S mikor helyzeti? Mikor nem a hős jelleméből, hanem a körülmények véletlen összetalálkozásából, a nevetséges helyzetből származik. Önök jól tudják, hogy a helyzeti komikumnál sokkal becsesebb a jellemi s hogy a jellemvígjátéknak épen Molière az igazi megteremtője s maig meg nem közelített mestere. Nagy dolog ez, páratlan érdem ez, ifjú barátaim! Molière óta, Molière által jobban ismerjük az embert, jobban ismerjük minmagunkat. A mely író bátor kézzel bele mer markolni az emberi életbe s mulattatva, neveltetve olyan tükröt tart a társadalom elé, amelyben az az örök poesis derült levegőjében a maga véges, gyarló alakját megismeri s tekintetét az örök ideálra irányozza, az az emberi-

ség jóltevője, nevelője, annak ép oly hálával tartozunk, mint a gyermek szüleinek, tanítóinak. *Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci*. S Molière, mint vígjátékiró, a maga nemében talán inkább versenytárs nélkül áll a világirodalomban, mint Shakspere, a tragédia mestere. „Molière előtt — mondta Arago Ferencz 1844 jun. 15-én, a költő szobra leleplezésekor — a franczia vígjáték a bohócok és cselédek nevetséges dolgait hordogatta színre. Molière vitt először színre hatalmas, előkelő személyeket. Ettől fogva ezek is föltárták visszáságaikat és bűneiket a gúnyt üző s irgalmatlan közönség szemei előtt. Molière-nél kezdődik a földszint előtti egyenlőség“. Valóban a korcs ízlés helyébe ő állította vissza a természetet, egyszerűt, igazat. Célja, mint Horatiusnak: *ridendo dicere verum*. Legtöbb darabjának a használás, javítás a fő törekvése. Lehet-e a zsugoriságot jobban s mégis mulattatóbban ostorozni, mint ő teszi *Fösvény*-ében? Lehet-e jobban tönkre tenni az izetlen toadékosságot, affektált műveltséget, mint ő teszi *Tudós női*-ben? Lehet-e halálosabb csapást mérni a szenteskedő képmutatókra, mint amilyet Molière mér reájuk *Tartufe*-jében? A költészet fő célja a gyönyörködtetés, ez tagadhatatlan. Azonban a legigazabb gyönyörűséget nyújtó költők egyúttal az erkölcsök nemesítésére is legtöbbet tesznek. Minél jobb valamely költemény, annál nagyobbak a tanulságai.

De a legnagyobb lángelme sem teremt semmiből s fejlődésre van szüksége, tapasztalatokra és tanulmányra, hogy a geniusának megfelelő nagy alkotásokat létrehozza. Molière is sokat tanult a multtól, de a mit tanult, azt magáévá tette és saját szellemével gazdagítva tökéletesebben reprodukálta. Tudják önök, hogy a görög *Aristophanes*, a gráciák mosdatlan kedveltje, a vígjáték terén már örök időkre szóló alkotásokat hagyott hátra. Ő már színre viszi kortársait, ostorozza hibáikat, ámbár inkább csak politikai szempontból. A komikum nála még rendesen a nevetséges helyzetből fakad, nem a jellemből. A vígjáték további fejlődésére nagy hatással volt a két római vígjátékiró: *Plautus* és *Terentius*. Annak 20, ennek 6 darabja maradt fenn teljesen. Ketjük közül Plautus a genialisabbik. Ezt fölismerte Molière, bár a középkor általában Terentiust becsülte többre. Egyik legkiválóbb alkotása, a *Fösvény*, Plautus Aululáriájának Eucliója nyo-

mán van mintázva, s érdekes tudnunk, hogy Plautus e darabja sem teljesen eredeti, hanem csak szellemes másolata egy elveszett új-attikai vígjátéknak. De az ilyen másolást Shakspeare teremő géniusza sem vetette meg, ő is Plautus nyomán, annak *Menaechmi* című darabját utánózva írta a *Tévedések vígjátékát*, nem is szólva *Lessing*ről, ki szintén Plautus egyik darabját, a *Trinummust* dolgozta fel *Schatz* című vígjátékában. Nagyon érdekes az ilyen művészi utánzásokat tanulmányoznunk, mert épen ezek tüntetik fel legjobban az igazi tehetségnek egyéni sajátosságait. S az ilyen utánzás nem plágium. Csak az nem jogosult: rosszabbat alkotni a jóból. A ki azonban a jót még jobbra tudja tenni s az idegen terméket úgy tudja magáévá tenni, hogy saját egyénisége bélyegét eltörölhetetlenül rányomja, az nem plagiator, hanem szintén alkotó. Így Molière is, midőn Plautust utánózta, egyúttal tökéletesbet alkotott, mint Plautus. Plautus darabjai jórészt bohózatok, amelyekben a helyzet komikuma uralkodik; Molière némely vígjátéka közel áll ahhoz, hogy tragédiává legyen.

De, mint említettük, Molière költészete is fejlődött; ő sem egyszerre alkotta a legnagyobbat; ő sem vetette meg a bohó vígjáték pajzán muzsáját s szintén írt bohókás jókedvtől duzzadó bohózatokat és csak később, tehetsége teljes kifejlésékor teremti meg a nagy-stilű jellemvígjátékot. S mert a nagy költőket épen fejlődésük szerint érdekes és tanulságos megismernünk, örülnünk, hogy ma a költő első voltaképeni vígjátékát, a *Szeleburdit* (L'étourdi) fogjuk látni. Csupa pajkosság, multság, kaczagás az egész darab. A költő nem tanítani, nem jobbra tenni, hanem széles jókedvével, phantastikus bohóságaival nevetetni, mulattatni akar. Egy szép rableány a cselekvény középpontja, akit valami czigányok zálogul hagytak egy öreg embernél. Két szerelmes fiatalember vetélkedik egymással s mindegyik a maga számára szeretné őt kimenteni. Egyiküknek, Lélienek, egy gaz kópé szolgálja van, méltó utódja a cselszövő Pseudolusoknak, Phormióknak, aki a legravaszabb cselekkel akarja a leányt megszerezni kis gazdájának, de ügyes hadi tervei mindig meg hiúsulnak s épen kis gazdája, kinek érdekében ravaszkodik, épen az hiúsítja meg minden tervét jóakaró, de ügyetlen, elhamarkodott közbelépéseivel. Ez a Lélie jó fiú, de egy kissé hájfejú, szeleburdi „Pech-

vogel“. Mikor azt hiszi, hogy a legjobbat csinálja, akkor rontja el a dolgot. Olyanforma, mint a magyar népmesék Mihókja. Mindannyiszor szentül megigéri a már-már türelmevesztett szolgának, Mascarillenak, hogy többé nem avatkozik bele semmibe, mégis mindig sikerül neki mindent elrontani ügyetlen szelességével, rövid látású jóakaratával, míg végre a szerencsés véletlen úgyszólván minden igyekezete ellenére boldogítja. Látjuk, hogy darabunk első sorban comédie d'intrigue, azaz cselszövényes vígjáték, mert a furfangos Mascarille cselszövényeinek lánczolatából áll. Úgyde Lélie szeleburdisága nélkül Mascarillenak mindjárt első csele sikerülhetne: így hát az egész cselekvény Lélie szeleburdiságán, egy fonák jellemvonáson alapszik, vagyis a cselszövény teremtette helyzeti komikum némileg a jellemi komikumból veszi táplálékát s már hlrdetője Molière nagy génie-jének, melynél fogva a jellemi komikum terén oly nagy alkotásokra volt hivatva.

A Molière-tudósok kimutatták, hogy a Szeleburdi-ban számos utánczás nyomaira akadunk. Mindjárt magának a szeleburdinak alakját, sőt részben az érdekében folyó cselszövényt is *Barbieri* olasz komédiájából vette költőnk. Mascarille-nak, a gaz kópék e typusának eleven rajzához nem egy szint vett *Grotto* Emiliájából. A régi francia fabliaux-kban is nem egy hasonló tárgyat találunk s valószínűleg a fabliaux-k hatásának tudhatjuk be azt a mi érzékünket sértő durvaságot is, hogy a szeleburdi szolgálja tanácsára élő atyját halottnak híreszteli, hogy temetési költség címén pénzt szerezzen kedvese kiváltására. Plautus darabjai közül különösen a *Pseudolus* és a *Bacchides* szolgálhatott mintául a költőnek. *Pseudolus* szintén ravaszul szőtt cselek útján szerzi meg gazdája számára a kedves leányt. A *Bacchides* Chrysalusa pedig oly biztos cselei sikerében, hogy az öreget, a kinek cselt vet, levélben maga inti saját ármányaitól s mégis kicsikarja tőle a szükséges összeget. Terentiusnak is van egy ilyen ravasz kópéja, Phormio, akit Molière egy másik darabjában, a *Les fourberies de Scapin*ban utánczott.

Ime látják önök, hogy a latin irodalom, az olasz s a régibb francia irodalom mind közrehatottak a *Szeleburdi* mintázására. A 31 éves Molière, ki ekkor már 8 éve színészkedett, feltalálta

azokat az elemeket, amelyekből első nagyobb darabját megalkotta, de semmit sem vett át úgy, ahogy találta, mindent a maga ízléséhez, a maga céljához, a maga felfogásához idomított. Így utánozni annyi, mint teremteni. S ha mai napság némi kicsinyléssel nézünk az ilyen cselszövényes históriákra s képzeleti világukra, ne feledjük, hogy későbbi alkotásaival éppen Molière szorította ezeket háttérbe. S Molière-nek már ebben az első vígjátékában mennyi az élet, az elevenesség! A modern komédia stílje egyszerre meg van benne állapítva. *Nisard* azt mondja, hogy ha nem írt volna is többet Molière, e művéért a legnagyobb színiköltők közt emlegetnők nevét. *Voltaire* hibáztatta a darab címét, mert egyes dolgokban (az elvesztett erszény visszaadása, a megtámadott ember megsegítése) nem szeleburdiságot tanúsít Lélie, hanem nemeslelkűséget. Szerinte inkább Mascarille a szeleburdi, aki sohase figyelmezteti gazdáját az ő kiesztelt tervére. Ez azonban igazságtalan vád. Tényleg Lélie még nemeslelkűsége kitöréseiben is vigyázatlan, mindig az első impulsusnak enged és kudarczaiból nem tanul. Inkább hibáztatható *Lemercier*-vel a darab megoldása: a véletlen szerencse, mintegy *deus ex machina* jön segítségére a kedvező megoldásnak. Az olasz Barbieri említett darabjában elkerülte ezt a hibát. Nála a szerelmes, elcsüggedve saját baklövésein, akkor mond le minden reményről, mikor szolgálja már mindent elért. A szerelmes azt hívén, hogy mindennek vége, el akar futni s a szolga a vállán hozza vissza, hogy elfutásával a már kivívott házasságot meg ne hiusítsa.

A Szeleburdi Lyonban került először színre 1653-ban, azután Párisban 1658-ban roppant sikerrel. Mascarille szerepét Molière játszotta, még pedig, mint ellensége, *Villiers* is elismerte, kitünően, mert először álarczban játszotta (a Mascarille név is a *mascara* kicsinyített alakja), majd álarcz nélkül s *Villiers* szerint „bebizonyította, hogy elég komikus arca van ilyen komikus szerephez“.

Az eredetinek kedves, simán folyó rímes alexandrinusait Paulay Ede rimetlen jambusokban fordította a finomabb stílszerűség rovására. A budapesti és a kolozsvári nemzeti színháznak kedvelt darabja volt. Lássuk és élvezzük!

Csengeri János.

Az orleansi szűz.

Szomorújáték 5 felvonásban. Irta: *Schiller*. Fordította: *Tomor Ferencz*.

1902. máj. 4.

A német irodalom szent földjén, Weimarban kettős szobor áll az ódon színház előtt: Goethe és Schiller egymás mellett állva egy koszorút fognak. A közös talapzatról magasba tekintő két alak jelképe a két nagy szellem ama baráti közösségének, melyből ott az Ilm partján a német irodalom másodiknak nevezett, igazán classikus korszaka kelt ki. A közösen fogott koszorú meg azt jelenti, hogy a német nemzet — mely az általok lett szellemi egység nyomán később politikai tekintetben is egyesült — kegyeletében egyaránt részelteti e két nagy költőjét.

A kettő közül Schiller mégis kedvesebb nekik. Goethére büszkéek, mint mindenkire, akivel nemzeti nagyságokat bizonyíthatják, de Schillert jobban szeretik, mert közelebb érzik hozzá magokat, általánosabban értik, hogy e költő egész költészetének mi a fő jellemvonása.

Minden nemzet azt a költőt szereti csak, akit megért, kinél az elhangzó szavak eszmei tartalmát is megtalálja. A németek megértették Schillert, mert ennek minden munkájában olyan eszme volt az alap, mely a nézők lelkétől nem volt idegen, mert abban a korban mindig élénkebben s mindig általánosabban terjedni kezdett. Ez az eszme a szabadság eszméje. Különböző módon, de mindig ezért küzd Schiller; ez az eszménye, ezért lelkesedik s ezzel ragadja magához egész nemzete lelkét. Akkor, a XVII. sz. végén s a XVIII. elején már közeledett a szabadságért való küzdelmek ideje; a szabadságra vágyakozással együtt erősödött a nemzeti érzés is, és így könnyű megértenünk Schiller óriási hatását, ki első képviselője az irodalomban ennek a nagy eszmének.

Drámái a legkiválóbb művei; ezeknek volt olyan nagy hatások. Majdnem mindeniknek történelmi a tárgya s a költő nemzeti érzése erősen kidomborodik bennök. Alakjait nemcsak a németek történelméből, sőt jórészt nem azokéból vette. Épen ez bizonyítja a hatás bensőségét, hogy Schiller hőseiben nem nemzetök nagy alakjait látták a nézők, hanem megértve a költő gondolatát, megérezve e drámák alapeszméjének nemzeti vonatkozását, lelkesedtek, akármelyik nemzetről volt is szó; nem keresték a darabban a nemzetiséget, csak az eszmét, mert megéreztek, hogy a nemzeti érzésnek mindenütt egyképen meg kell lennie, hogy a szabadság vágya minden nemzettel közös, mert nem nemzeti vonás, hanem az ember alaptermészetében gyökerезik. Ez a magasabb, emberi szempont uralkodott Schillerben is és ez magyarázza meg, hogy e német költő történelmi tárgyú színműveit más nemzethez tartozók is annyira szeretik.

Hősökül olyan jellemeket keresett a költő a történelemben, kik hazájoknak, az emberiség javainak áldozott életökben az ő benne élő eszme képviselői voltak. A történelmi maghoz adta aztán saját lelkét s költői szabadságával nagy, vezető eszméjének méltó hordozóivá alkotta őket.

Egyik utolsó tragédiájának főalakja, Jeanne D'Arc is ilyen hős. A mint életében óriási sikert ért el, — Schiller drámájával is diadalokat aratott az orleansi szűz. Rendkívüli lénynek tartották, mert nő volt, mert a színpadon nagyon csodásnak látszott nemzet-mentő szerepére való vállalkozása. Ezért csodálták. Ugyanaz az érzés lángolt benne, ami a németekben ébredezett s élő példáját látták szemök előtt, hogy mit érhet el az önfeláldozó, igazi hazaszeretet. Ezért meg megszerették.

*

Schiller „Az orleansi szűz“ romantikus tragédiájában az angolok és francziák száz éves háborújának az utolsó jele-
neteit tárja a nézők elé, a főhős életének legjelentősebb eseményeit összevonva, gyorsan egymás után adja.

Francziaországot az angol királyok el akarták foglalni s a francziák küzdelmét nagyon súlyossá tette a trónon ülő király és a burgundi herczeg személyes versengése, ami közben János herczeget, Jó Fülöp atyját a király hű embere Du Chatel meg-

ölte. A belső viszálykodással egészen elgyengített országot az angolokkal szövetkező anyakirálynő, Isabeau és Jó Fülöp pártja már-már egészen angol kézre juttatta. Az egész ország sorsa déli Franciaország főhelye, Orleans elfoglalásától függött. Az angolokat kitűnő hadvezér, Talbot vezette, a francziák között nem volt senki, kinek a király mellett joga és főképen lelki ereje lett volna a vezetés átvételére. A király futni akart, Orleans lakosai megadásra készültek, mikor egy ifjú parasztleány érkezett a csüggedt sereghez, meggyőzte a királyt arról, hogy isteni küldetést érez magában hazája megmentésére s a rá bízott csapattal elverve Orleans városa alól az angolokat, egyszerre nemzeti hőssé lett.

Schiller drámájában az eseményeket ennyiből megérthetjük, mert ezt alapúl véve csak figyelniünk kell a jelenetekre. Itt csak azt kell még kérdeznünk: mi indította Johannát ilyen vállalkozásra, s hogyan hódíthatta meg olyan egyszerre a francziákat?

Falusi földműves gyermeke volt. Fogékony lelkét nagyon megragadta a korszak erős vallásos érzése, rajongó buzgósággal járt Mária képéhez, mert vallási tekintetben Mária tisztelete mindenben uralkodott abban a korban. E mellett nagy hatással volt reá a közeli vidékekről falujukba is eljutó háborúság, reáragadt környezetének a hazáért való aggodalma s a vallási buzgóság miatt heves képzelődését fogva tartotta az a gondolat, hogy régi jóslat szerint Franciaországot egy ifjú leánynak kell megszabadítania. Istenben való végtelen hite és bizodalma, meg hazájáért lelkét eltöltő aggodalma s a jóslat okozta természetes vágyakozás együtt idézte elő, hogy mennyei jelenéseket vélt látni, hallotta, hogy Isten angyalai által felszólítja hazája megmentésére. Vágyainak, hogy hazáját megszabadítsa, igazolását látta ezekben a szózatokban s mikor a veszedelem növekedésével izgatott agyában ezek is erősebbek lettek, a burgundiaknak falujába való betörése is végkép megerősítette benne isteni küldetésében való hitét s így ment 1429-ben a királyhoz, hogy hivatását teljesítse.

Ott először kételkedéssel fogadták, de a jóslatra való emlékezés, meg a Johannán is uralkodó mélységes vallásos érzés hívővé tette a királyt és környezetét, sok minden kérdés és vizsgálódás után vezéri hatalmat ruháztak reá. Még könnyebb a val-

lasi rajongásból a sereg lelkesedését megmagyaráznunk. De sem Johannában, sem a seregben nem ez a fő jellemvonás, ez csak segítség.

A haza forgott veszedelemben. A harczy vereség után a francziákra nemzeti szabadságok, hazájok veszte következett volna. Ez a kilátás csüggesztett el mindenkit. A hazáért fegyvert fogott vitézek lelkét az tette aggodalmassá, hogy nem volt, a kinek a lelkét csüggedés helyett bizalom, az ügy igazságán való meggyőződés töltötte volna el, nem volt a tömegnek kit követnie! Csak képzeljük el: a harcz sikertelenségétől levert, a jövőendőért remegő hadsereg előtt egyszerre feltűnik valaki, nem is férfiú, hanem egy ifjú leány, hite magához ragadja a katonák hitét, bizodalma felkelti azok önbizalmát, a hazáért való lelkesedése átszáll reájok, hiszen mind jó hazafiak, csak az nem volt, a ki példát mutasson nekik. Valóban igazán kérdezi egyik magyar történetíró, *Szilágyi* Ferencz: „Hogy nézhetjük tehát Johannát? Mint hazaszeretettől égő, azon indulattól elragadott leányt, kit saját meggyőződése, semmi veszéllyel nem gondoló vágyása, rendíthetetlen bátorsága unszolt, ingerelt a nemes czél kivívására, hona és fejedelme szabadítására, nagy munkája egyedül hős érzésének volt szüleménye.“ *

Johannában csakugyan a hazaszeretet nemes megtestesülését kell látnunk s tetteiben ennek az erejét.

*

Mikor száz évvel ezelőtt Schiller tragédiája először került a német színházi közönség elé, roppant lelkesedés követte az orleansi hős minden jelenetét. Mi volt ennek az oka? Amit az előbb említettem: Johanna egy eszmének, a nemzeti szabadság eszméjének a képviselője; egy érzésnek, a hazaszeretet érzésének a hatalmában van; célja nagy: hazájának az idegen uralomtól való megszabadítása.

Az a háború pedig megint nagyon vonzó volt a németekre nézve, mert az ország kettészakadása miatt keletkezett s eredménye az egységes Franciaország, az egyetértő francia nemzet

* *Alto*. Historiai 'sebkönyv. Ki adta *Szilágyi* Ferencz Professor. III. Esztendő. — Kolósvártt. 1836. — 310. l.

megszületése volt. Az akkor annyira szakadozott Németország lakóinak nem lehetett ezt meg nem érteniök.

Johanna a francia nemzetet öntudatra ébresztette; Schiller, a német költő felhasználta ezt a példát is arra, hogy a nemzetben ébredező érzéseket élessze, erősítse vele. Célját elérte. Művei ma is legkedvesebb olvasmányai a ma már egységes, hatalmas német nemzet ifjúságának, amely eszményt keres és eszményt követ.

Mi nem vehetjük le kalapunkat a nemzeti eszményekért élt költő előtt, mint „Az orleansi szűz“ első előadása után a lipcsei színház előtt az egész közönség, nem állíthatunk neki olyan emléket, mint a szabad Schweiz ősi kantonai, melyek a vierwald-stätti tóból kinyúló sziklára rávésették: „Schillernek, a költőnek a hálás cantonok.“ Csak annyit tehetünk, hogy e tájékoztató szavak után ide állítjuk ifjúságunk elé a nemzetéért élő és haló D'Arc Johanna tragédiáját.

Dr. Imre Sándor.

A kíváncsi asszonyok.

Vígjáték 3 felvonásban. Irta: *Carlo Goldoni*. Fordította: *Cs. Papp József*.

1902. május 11.

Néha, mikor vágyainknak sólyomszárnya támadt, ugyan melyikünknek nem jutott eszébe, hogy átrepüljünk a magyar tengeren s fölkeressük Velenczét, az Adria büszke királynéját? Kinek nem kerekedett még arra kedve, hogy a fekete gondolákon bejárja azt a csodás kis világot, mely túltesz a legmerészebb képzelet játékán?

Mert örökre feledhetetlen az a látvány. Csak gyermekkorunk legédesebb emlékeivel, bűvös ábrándjaival hasonlíthatjuk össze.

Ott, abban a mesés tündértanyában ringatták Goldoni bölcsőjét. Ott azon a földön, ahol gondolkozóba kell esnünk e mondás igazságáról: „Minden művelt embernek két hazája van: az egyik a saját hazája, a másik Olaszország.“

Apró legényke volt még Goldoni, mikor már is rajongott a színészetért. Atyja a gyermek mulattatására egy egész kis bábuszínházat rendezett be. Még nem avatták be a latin syntaxis titkaiba s már otthonos volt a színpadon, még pedig először is női szerepben lépett fel. Míg czimborái a Canalgrandén „fiákeroztak“, azalatt ő tanulmányozta a nép életét; olvasgatta Machiavelli Mandragoráját és Molièret; leste az „élő szövegeket“ a nép ajkáról. Ma is mutogatják azokat a helyeket, ahol órákig elüldögélt s gyűjtögette a napi eseményeket; szóba állt a járókelőkkel; vallatta az asszonyokat egy kis parázs pletykáért, egy-egy talpraesett szólásért.

A Santa Lucia-tér, hol most a Goldoni-színház áll, meg a Campo San Bartolommeo, hol a költő bronzszobra van husz év óta, — sokat tudna erről is mesélni. Élt-halt a színészetért. Legnagyobb gondot az okozott mindig a gyermeknek, hogy a belépti díjat, az egy paolót (54 fillért) hogyan teremtsse elő.

Akkoriban egy Chiari nevű apát darabjaiért törte magát a könnyüvérű nép. Kétszáz kötetnél többre rug azoknak a tragédiáknak, vígjátékoknak, melodramáknak és regényeknek a száma, miket az öreg apát összekalapált. Pusztaszigeteken hagyott férfiak; hajón lakomázó asszonyok, akikkel hirtelen csak útnak indul a hajó, hogy olyan vidéken kössön ki, hol még madár sem jár; emberek, akik egy kosárban felszállnak a hetedik égbe; filozófáló, óriás delnők, klastromból kirepült apáczák, képtelen helyzetek, torzjellemek, anachronismuszok, czirkuszbba való bohóságok szerepeltek a műsoron.

Goldoni megirigylte az apát szerencsáját s versenyre kelt vele. De jókorán észretért; rájött, hogy hibás úton indult meg. Reformterveit azonban nem valósíthatta meg egykönnyen. Le kellett előbb rombolni Plautus és Terentius túlságosan nagy tekintélyét; el kellett hallgattatni az „árkádiái pásztorok“ nyafogásait is. Ki kellett előbb zárni a színházból a hamis pathost, a modorosságot, a magasabb körök romlott levegőjét. A cifra szóvirágok helyett a közönséges emberek érzésére, gondolkozására, a mindennapi élet apró-cseprő bajaira kellett irányoznia a figyelmet. Előbb nem érvényesülhetett Goldoni jelszava: „Vissza kell térni a természethez!“ Elvont fogalmakat és fajokat képviselő típusok helyett a valóságos élet igazi alakjait kellett színpadra vinni. Merész kézzel belenyúlt hát a darázsfszékbe. Ostorhegyre fogta a meggyökeresedett bűnöket és félszégsegeket, de csak csinján lehetett megbolygatni eleintén, hogy az ostor nyomán ne serkedjen ki sok vér. Mosolyogva, nyájas képpel kellett suhogtatni az ostort.

Akkortáiban rögtönzött darabokat játszottak a színészek, mint ma a czirkuszbéli bohócok. A darab teljes szövegét csak ritkán írták le. Legföljebb egyes összefüggéstelen mondatokból álló frázisokat adtak a színész kezébe. A többbit ő egészítette ki, találomra, ahogy kitelt a leleményességétől.

Goldoni eltiltotta a színészeket a rögtönzéstől s arra szeretete volna őket rávenni, hogy tanulják be az egész szerepet. De azok hallani sem akartak ilyen szokatlan újításról. Hiába magyarázgatta nekik, hogy az igazi művészettel mennyire nem fér össze a léha rögtönzés, a trágár viccek pattogtatása, az örökös átöltözködés, az elkoptatott frázisok, amikről a közönség már előre tudta, hogy melyik pillanatban, milyen gesztusok kíséretében találják fel.

Falra hányta a borsót. A színészek összeesküdtek ellene, hogy készen megírott szerepeket nem tanulnak be. Mivé lenne akkor a művészi önálló alakítás!

Azután megindította a harczot a mascherák ellen és azt követelte, hogy dobják el a divatos álarczot.

Nagyon lassan jelentkezett az eredmény. Nem volt más mód, mint egyelőre megalkudni a közönség és művészek izlésével. Első rögtönzött vígjátékaiban ő is megtartja a fő mascherákat. Belenyugszik abba, hogy a fő szerepeket rögtönözzék a színészek, de a mellékszereplőknek be kellett tanulni a monológjukat s így legalább a személyzet egy része az ő tetszése szerint játszott és beszélt.

A régi rögtönzés, a mascherákkal együtt csak hosszú küzdelmek után szorult le s vihette föl a helyére a tulajdonképeni jellemvígjátékot.

De eleinte olyan erős áramlata volt az ósdi divatnak az élvezetek után sovárgó, elpuhult Velenczében, hogy elsöpörte Goldonit. Chiariékkal még meg tudott birkózni, bár roppant erőfeszítésbe került az is, úgy, hogy egyszer egy szini idényre tizenhat darabot írt össze, hogy legalább az újság ingerével hasson a közönségre. Támadt egy másik, sokkal hatalmasabb ellenfele Carlo Gozziban. Gozzi egymásután szórta szegény Goldoni fejére a gúnyverseket. A mellett ontotta a badarnál-badarabb szindarabokat és míg az ő színháza mindig zsufolásig megtelt: Goldoniék sokszor üres padoknak játszottak. Helyzete tarthatatlanná lett Velenczében és elszerződött udvari költőnek egy párisi olasz komédiás-társulathoz.

Lássuk csak egy példán, hogy ellenfele milyen bárgyúságokkal győzte le. Gozzinak egyik leghíresebb darabja „A szép

zöld madárka“ volt. Itt a meséje. Monterotondo dadogó királya feleségül szeretné venni Barbarinát, de a félkegyelmű anyakirályné csupán azzal a föltétellel egyezik a házasságba, ha leendő menyé, hozomány fejében előkeríti az „éneklő almát“, a „tánczó víz“-et és a „szép zöld madárkát“. Barbarina szerencsésen hozzá is jut a szép zöld madárka kalitkájához, de a madár azt az iszonyatos titkot árulja el a lánynak, hogy ő tulajdonképen a király leánya. Erre átváltozik a madár egy szép fiatal herczeggé és nőül veszi Barbarinát. De még előbb tánczra perdül ám a víz, nótára gyújt az alma s feltámadnak sirjaikból a halottak.

Efféle tetszett akkor a szeszélyes, csapodár velencei közönségnek. Ez buktatta meg Goldonit, e miatt fogta kezébe a vándorbotot, hogy idegen földön bolyongjon s mikor elvesztette a szemevilágát, idegen ország kegyelemkenyerét egye.

Hazulról elüldözték a reformátort, de a külföld megbecsülte. Az a Voltaire, akinek minden szavát orákulum-számba vették; aki a világirodalom egyik legnagyobb alkotására, Dante Isteni Szinjátékára gúnyosan, félvállról nézett le, mert nem értette meg: Goldoniban rögtön felismerte a hamisítatlan természet gyermekét; méltányolta az egyenlőségnek ama nagy elveit, melyekért a nagy demokrata, a semmibe sem vett polgári osztály bajnoka küzdött vígjátékaiban s amelyeket a franczia forradalom valósított meg.

Goldoni attól kezdve egyik diadalt a másik után aratta. Megnyílt előtte a fényes királyi udvar. Egyik-másik darabját harminczszor is előadták egymásután. Utánozta, másolta boldogboldogtalan. Diderot a „Fils naturel“-ben jóformán szóról-szóra lemásolta. Komoly törekvésű drámaírók Európaszerte mintául állították maguk elé. A mi Kisfaludy Károlyunk is bizonyára sokat tanult tőle, mikor 1815-ben Olaszországba rándult s ott majdnem egy álló esztendeig időzött. A klasszikus remekek látára kiábrándult ugyan abból a hitéből, hogy festőnek született, de ugyancsak ott érlelődött meg benne az a nagy elhatározás, hogy a magyar dráma koszorújával körülfonassa halántékát. Egy Goldoni nem maradhatott hatás nélkül Kisfaludyra. Hiszen Goldoni vígjátékait már akkor mindenütt adták az olasz szinpadokon. A hatást, tudtommal, nem mutattuk ugyan ki mind e mai napig, mert nálunk még nem igen akadt ember, a ki Goldoni 44 kötetét

alaposan végigtanulmányozta volna, de Versényi Györgynek ebben a nézetében osztozom én is.

Goldoni technikáját ma tán fogyatékosnak látjuk; a mese-szövevényben túlszárnyalták a szerencsés utódok; a cselekvény mintha csak másodrendű követelmény lenne nála; az is igaz, hogy a szétpattanásig hajszott érdekesítést a legtöbbször nélkülözzük nála, bár így is bámulatra kelt leleményességével, a jelenetek művészi rendezésével; mozgalmas, reális festéseivel; de az ő felfogása szerint a színpadnak az a legelső kötelessége, hogy tanítson és javítson. Ezt a célt szolgálja tiszta, világos, egyszerű stílusa is. Amilyen egyszerű, őszinte és joviális volt életében ő maga, úgy is írt: derült életfilozófiával, egyszerű, őszinte nyelven.

Mindjárt meglátjuk, hogy az ő darabjaihoz nem kell magyarázat. „A kíváncsi asszonyok“-hoz legkevesebbé. A cselekvény folyik magától, szépen, simán. Jellemei nem hasonlítanak a sphinx rejtvényeihez. Megfejtésük nem jár életveszéllyel. Nyíltan, leplezetlenül feltárják magukat, sőt sokszor nagyon is nyíltan. Tisztességes, csendes emberekkel lesz dolgunk, a régi jó Bologna nyárspolgáraival.

Hogy egy pillanatra se unatkozzunk, arról gondoskodik majd a szerző bőven. Pedig mikor 150 évvel ezelőtt ezt a darabot írta, nagy volt a nyomorúság a szép olasz földön; lelketlen idegenek garázdálkodtak náluk; kapzsi dynastiák marczangolták véresre a hajdan dicső népet, kicsavarták a fegyvert a kezéből, a betevő falatot a szájából s csak a legújabb időben ébredhetett öntudatra, csak nem rég vívhatta ki szabadságát, egységét.

Kétszáz körül járó darabja közül csak kettő volt eddig magyarra fordítva: „A hazug“ és „A jótékony zsémbes“. „A kíváncsi asszonyok“-at most adjuk a kolozsvári Nemzeti Színházban, magyar színpadon először. Szenteljük ezt a pár rövid órát az ő emlékezetének! A szabad eszmék apostola, az olasz jellemvígjáték megteremtője iránt nyilatkozik meg a kegyeletünk.

Cs. Papp József.

A trónkereső.

Eredeti szomorújáték öt felvonásban. Irtá: *Szigligeti Ede*.

1902. május 25.

Fölösleges lenne Önök előtt — igen tisztelt ifjúság és közönség — ecsetelni azt a kitartó küzdelmet, melyet a XIX. század elején, nagy államférfiaink és költőink az idegen kormánnyal szemben egymással versenyezve folytattak azért, hogy szabadok és míveltek legyünk. A nemzeti életnek és irodalomnak kölcsönös jótékony hatását Önök mindnyájan ismerik s azt is jól tudják, hogy Kazinczy F., Vörösmarty, Katona, Berzsenyi s Kölcsey mellett, kik a költészet oly sokfelé tagozódó ágazatában alkottak műremekeket, Kisfaludy Károly is kiváló érdemeket szerzett a magyar drámai irodalom megteremtésében. S ha az a fejlődő kor politikai és irodalmi hősokeket adott a magyar nemzetnek: egyúttal gondoskodott utódokról is, kik az elhunytak örökébe lépven, a költészet halhatatlan eszközeivel vívták ki a szabadelvű eszmék diadalát.

Kisfaludy K. örökségét a drámairás terén Szigligeti Ede vette át, ki, hogy költészetünk ezen részét is gazdaggá s valóban nemzetivé és magyarrá tegye: csaknem félszázadon át kifejtett „példátlan szorgalommal, ritka nagy tehetséggel s kifogyhatatlan termékenységgel“ irta meg színműveit. Kisfaludy K. méltó utóda vígjátékokat ír s megteremti az addig ismeretlen népszínművet. De bámulatos leleménye s hazafiúi lelkesedése itt sem ér véget; élénk képzelete bekalandozza múltunk tragikus eseményeit, hogy „táplálja a nemzeti érzést, mely a múltból szokott erőt meríteni.“ Szigligeti tragédiáiban a magyar történelem legtöbb drámai mozzanatát földolgozva nemcsak a sötét szenvedélyek s nagy bűnök felé fordul, hanem tisztultabb ízlésével az

emberi gyarioróságok oly kisebb elhajlásának tragikumát is előnkbe tárja, mely a végzetszerűség jellegével hat reánk.

Nem az erkölcsi és szellemi nagyság bűnének, hanem csak tévedésének megérdemelt veszedelmét mutatja be Szigligeti legjobb szomorújátékában, a „Trónkereső“-ben is. Családja, illetőleg édes anyja iránti képzelt kötelessége hajtja, kergeti itt a főhőst oly törvénytelen cselekedetre, mely Magyarország törvényes rendjével ellenkezik. Ugyanis: Kálmán királyunknak hűtlenség miatt előzőtt neje, Predszlava, egy lengyel zárdában vezeklésével, lelkifurdalások közt koldul az ég királyától kegyelmet, amiért önmagát női becsületétől, — fiát, Boricsot, pedig a tróntól fosztotta meg. Predszlava szégyelli nyíltan bevallani, hogy fiában nem Kálmán király vére foly s így Borics — Halics boldog fejedelme — származásának szégyenét nem is sejtve, hiszi, hogy II. Bélával, a törvényes úton megválasztott királlyal szemben az ország s Isten törvényei szerint csak neki van joga a magyar trónhoz. A fiú nem tudja, hogy anyja bűnös s azt vélvén, hogy a születés jogot adott neki a koronához: a pártos magyar urak fölhívására előbb a lengyelek, majd pedig Bodomér kún fejedelem segítségével fog fegyvert anyja becsületéért s a maga jogáért. Hiába való a hű hitves, Judith, féltő-gondja s a titkos imádó — Rózsa — védelme: épen akkor, midőn a vele daczoló s királyához ragaszkodó magyar nép kiirtására s Magyarország megsemmisítésére a kúnokkal szövetkezik: a rombolás műve előtt értesül anyjának halálos ágyán tett s bűnösségét beismerő vallomásáról. Erre végül megtörik erélye s nem trónt és koronát, hanem bitófát kíván magának az a Borics, kinek mint hitszegőnek, ki őket cserben hagyta, a megsértett, szövetséges kúnok — Coriolán példájaként — megadják a kegyelemldöfést.

„Borics tragikumá mélyen megindító, mert azon tragikus hősök közé tartozik, kik nem maguk idézik föl maguk ellen a sors haragját, hanem akiket az események tragikus véletlene kerget a bukásba. Ő nem tettei után válik tragikussá, hanem azon bűn miatt, mely anyja lelkét nyomja.“ Emberi gyöngeségből, jóhiszeműleg vétkezett a magyar nemzet ellen s ezért kellett meghalnia.

Szigligeti a „Trónkereső“-vel érte el tragédiáiban fejlődése tetőpontját — s ez mindig legkiválóbb alkotása marad, a mely-

ben — ha a költői nyelv és verselés nem is áll mindig műve magaslatán — de a cselekvény kidolgozása szempontjából tehet-sége egész nagyságában jutott kifejezésre.

S hogy Szigligeti drámai alkotásaiban is mindig a korral haladt: kitűnik abból is, hogy e művét 1868-ban, tehát abban a 34 év előtti korban írta, mikor a magyar nemzet 18 évi, súlyos elnyomatásának rabbilincseit lerázva, a koronázás után a király-hűség nemes érzelmének hatása alatt fogott hozzá egy boldog, szép jövő előkészítéséhez.

De mielőtt egy jobb sorsra érdemes jellem tragikumát a cselekvő költészet hű alakításaiban szemlélnék: engedjék meg, hogy az ifjúsági előadások ezen iskolai évi sorozatát néhány szóval befejezzem.

A kolozsvári tanári kör színügyi bizottsága, szövetkezve a nemzeti színház derék igazgatójával, már második éve igyekszik megvalósítani ama nemes törekvését, hogy Önökkel — k. ifjúság — iskolai tanulmányaik kiegészítése s szemléltetése céljából eleven képekben ismertesse meg a hazai s külföldi drámairodalom műreimekeit. Mindkét faktor meg volt győződve arról, hogy fáradhatatlan buzgósága az Önök lelkesedésében fogja megtalálni legszebb jutalmát. És akkor, midőn az ily ifjúsági előadások az ország egyik városában sem tudtak mélyebb gyökeret verni: a mi, kolozsvári intézeteink tanuló serege és társadalma oly páratlan lelkesedéssel támogatta, pártolta ezt az egészen új intézményt, mely meggyőzött minket arról, hogy ahol önképzésről, szív- és léleknevelésről s a hazafiság szent tűzének élesztéséről van szó: ott a mi kedves ifjúságunkra és társadalmunkra mindig biztosan számíthatunk. Fogadják ezért hálás köszönetünket!

Egyúttal azonban ne vonják meg méltó elismerésüket színházunk ama kiváló művészeitől sem, kik e deszkákon mindig oly örömmel, nemes önzetlenséggel s nagy odaadással mutatták be Önöknek nemcsak a múltat, hanem a jelenből kisarjadzó jövőt is.

Nekünk pedig hagyják meg azt az édes reményt, hogy nem sok időre válunk el most, hanem a nemzeti génusz áldásos és védő szárnyai alatt itt, e helyen még gyakran fogunk találkozni a jövő iskolai év folyamán.

Isten Önökkel a viszontlátásig!!

Felméri Albert.

Az ember tragédiája.

Drámai költemény. Irta: *Madách Imre.*

1902. nov. 16.

Kedves ifjúság !

Immár harmadik éve, hogy a tanári testületnek szeretettel teljes gondossága s a színház vezetőségének és művészeinek buzgalma, szives készsége lehetővé tette az ifjúsági előadások megtartását. Amint rohan tova az idő, minden lépéssel inkább meggyőződünk, szilárdabbá válik hitünk, hogy jó útra léptünk, helyes célra törünk.

Mi az iskolában is azt akarjuk, hogy az ifjúság ne terhes robotot érezzen vállain munka közben, hanem felgerjédjen szívében az érdeklődés, a szeretet, a munka édességének érzete. Azt akarjuk, hogy amikor lelke megnyílik az igazság fényének, szíve is felmelegedjék s e fény, e meleg észrevétlenül megacézolja jellemét. S ha a tanulás munkájában szárnyat óhajtunk adni a léleknek, nem béklyóba verni azt, még kevésbé akarhatjuk a pihenés, az élvezet óráit száraz, fárasztó oktatás kinzókamrájává tenni.

Azok a művek, melyeket itt láttok, szépek, gyönyörködte-tők, élvezethozók. Tusakodás, a munka verejtéke nélkül száll szívetekbe a gyönyör, mint esti szellő szárnyán a virágillat. Hogy aztán e szindarabok mégis megvilágítanak egy-egy igazságot, magyaráznak egy-egy korszakot, közelebb hoznak lelkünnkhöz egy-egy költőt, észrevétlenül is gyarapítják tudásunkat, tágtíjják a szemhatárt: az csak kellemes, becses nyereség lehet.

A Madách *Ember tragédiája* méltán nyitja meg ez előadások sorozatát. Megjelenésekor elragadta a közönséget. És e hatás

nem ernyed, de nőttön nő. Ez az igazi nagyság ismertető jegye. Eljő az idő és már eljött, mikor erről ismernek bennünket a külföldön, a nagy és művelt nemzetek sorában.

A költészetben hangulatot és gondolatokat keresünk. S mikor már-már merő hangulattá olvad, lágyul minden, egy műben gyönyörködhetünk, amely nagy, mélyre ható s magasan fenn szárnyaló gondolatokkal van tele, de a mely gondolatok egy izzó szív kohában tisztultak meg s nyerték fényüket, ragyogásukat.

Nem olyan dráma az, mint a többi. Maga a költő is drámai költeménynek nevezte. Tragédiák láncolata, tragikus képek sorozata. Nem egy ember tragédiája, amint szenvedélye összeütkezésbe hozza a világrenddel s nagy harcában elbukik, félelmet, részvétet keltve szívünkben. Az *egész* emberiség tragédiája. A gondolkozó ember tudása keresi, kutatja az emberiség czélját s a boldogságot. De mindenütt csalódás, kiábrándulás várja. A kétségbeesés örvényének szélére jut. Nincs más vágya, menedéke a megsemmisülésnél.

Előbb az erő, a hatalom az eszménye. De a hatalom rideg, hideg, szeretet nélkül való. Szeretet kell neki, amely igazán csak szabad, egyenlő sorsú szivekben takadhat, hol nem milliók élnek egy miatt. Ám a szabadság a durva, miveletlen, önző, kegyetlen vad tömeget juttatja uralomra.

Nincs rettenetesebb zsarnokság, mint a faraók önkénye. Nem érdemes magasabb szempontokból fogni fel az életet, eszményekért lelkesedni. Élvezni kell a jelent. De az élvezetektől csömmört kap, megundorodik. A hit szelid, vigasztaló fénye mosolyog lelkére. Meg nem vigasztalódik, új csalódás éri. Szórszálhasogatás, türelmetlenség, kevélység az alázat mezében, a természet szózatának elnyomása. Megnyughatik talán a tudományban. De a tudományt áruba kell bocsátani, a babona szolgálatába állnia, az igazat félelmetes kimondani.

Fel kell szabadítani a szellemet!

Egyenlőség, testvériség, szabadság!

Ám a felszabadult indulatok szennyes árja zúg, rombol mindenütt. A munka s nyomán a vagyonosodás, közjóllét a szabad verseny terén. Ez a cél. De:

Mi verseny ez, hol egyik kardosan
Áll a meztelen ellenek szemében?
Mi függetlenség, száz hol éhezik,
Ha az egyes jármába nem hajol?
Kutyáknak hareza ez egy koncz felett.

Olyan társaságot kíván helyette, mely véd, nem büntet; buzdít, nem riaszt; minőt a tudomány eszmél magának és melynek rendén értelem virraszt. Ám ebben a phalanszter-rendszerben a szív kihal, az ember géppé válik, az egyén elvész.

Az ember mégis felfelé tör. Tudja, hogy czélt nem ér, százszor elbukik. Mindegy! A veszteglés halál, az élet küzdelem s az ember célja e küzdés maga.

De hasztalan harez mindenütt. Az ember mindig remél, hogy mindig csalódjék. Nincs kigázolás, nincsen révpart sehol. Vad kétségbeesés csak megsemmisülést áhít.

A sötét hangulatok örvényéből kiemel, az elborult lélekbe vigasztaló sugárt vet, a csüggedő szívbe reményt lehel, az útvesztőből kivezet, életre viisz az Úr szózata:

Mondottam ember, küzdj és bízva bízzál!

Munka és hit. Vezérlő csillagul ez világít, őrangyalul biztat, segít, megvédelmez. A szenvedések tűzéből gyémántként ez kristályosodik ki. Mint Arany János mondja, a szeretet szava és Isten keze az embert visszarántja az örvény széléről. Azt is ő írja, hogy a mű alapeszmében, compositióban, mindabban, ami lényeges: eredeti, merész, költői. Mert hogy, ki a gondolatnak, az általános emberinek oly csodás érvényt szerez faji s egyéni aprólékosságba s képzelmi üres játékba nagyon is elmerült mai költészetünkben, annak díszes helye van közöttünk.

Mikor Arany a Kisfaludy-társaságban 1861 okt. 31-én felolvasta a tragédia négy első jelenetét, elragadta a közönséget. „Ha láttad volna, egy Eötvös, Csengery, hogyan kiáltott fel — csupán a localis szépségeknél is — ez gyönyörű! igen szép! Győztünk barátom, eddig győztünk és fogunk ezután is.“ Írja barátjának. És beteljesedett, fényesen teljesedett be a jövőre vonatkozó jóslata is.

Mikor a műből kisugárzó költészet melege delejes áramként hatja át szívünket, a szárnyas gondolatok nemcsak ragad-

nak magukkal, de megtermékenyítik lelkünket, bennünk is gondolatokat érlelnek. Minket is eszmélkedésre bírnak s a teremtő munka részeseivé tesznek.

Egyszersmind az igaz költészet fakasztotta gyönyörűség mellett az emlékezet fáklyája is felgyúl szivünkben s fényénél két nagy költő barátsága rajzolódik elénk. Példájok vonz. Erezzük a hazaszeretet melegét s az európai szellemnek e hazaszereteten való felolvadását.

De nem akarok fölösleges fejtegetésekbe bocsátkozni. Beszél a remekmű önmagáért, minden ékesszólásnál ékesszólóbban és meggyőzőbben.

Versényi György.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A vén bakancsos és fia, a huszár.

Népszinmű 3 felvonásban. Irta: *Szigeti József*.

1902. nov. 30.

Színházunk igazgatósága az ifjúsági előadások harmadik esztendejében, ma szólaltatja meg először Szigeti Józsefet, a magyar drámairodalom egyik buzgó művelőjét, a ki egyuttal a magyar szinművészetnek legkiválóbb alakjai közé tartozott.

A mai előadással emlékének áldozunk. Mikor ezt tesszük, e rövid ismertetés keretében, mint korának nagy színészéről is megemlékezünk.

Szigeti József nevét szinmű-irodalmunkban maradandó becsel bíró népszinművei és vígjátékai őrzik.

A népszinmű-irodalom történetében Szigeti József, Szigligeti és Tóth Ede fellépése között foglal helyet. A múlt évszáz ötvenes éveiben írta legtöbb szindarabját; abban az időben, midőn a népszinmű, mint műfaj, drámai jogos helyét már elfoglalta, de még nem volt teljesen kifejlődve.

Az a szomorú időszak, mely a szabadságharcz után a ki-egyezésig terjedt, érezhetően megakasztotta dráma-irodalmunk fejlődését. El volt nyomva a szó, a gondolat, az érzés; ez az állapot rányomta bélyegét közszellemünkre. A drámaírók, a kik akkor feltűntek, megérezték ennek hatását.

A népszinműnek — a népélet drámai rajzának — az a célzatossága, mely a „Szökött katona“ megjelenésétől (1843-tól) 1848-ig az egyenjogosítási törekvésekben nyilvánult, a szabadságharcz után tárgytalanná válik. A demokratikus eszmékért való küzdés kora lejárt. A népszinműnek, mint műfajnak önmagában, külső körülmények ráhatása s mellékcélok irányítása nélkül kellett tovább fejlődnie.

Ezt a feladatot Szigeti József hiven és becsülettel oldotta meg.

Szigeti József Veszprémben született 1822. május 11-én. Atyja jómódú kereskedő volt. Otthon kezdte tanulmányait. A színészet-hez való hajlam már kora gyermekségében mutatkozott benne. Balogh István társulatának előadásai, melyeket 10 éves korában látott először, megragadták figyelmét, úgy hogy a színészet utáni rajongásáért szülőitől feddést, tanítóitól büntetést is szenvedett. Vonzalma a szini pályához az idővel folyvást nőtt, annyira, hogy midőn Veszprémből Pestre az egyetemre ment, egy évi tanulás után, 1841-ben, 19 éves korában — megszakította a jogi pályát: színész lett. A véletlen úgy hozta magával, hogy éppen ahhoz a társulathoz került, a mely miatt gyermekkorában büntetést kellett szenvednie. 1841-ben október 3-án Jászberényben lépett fel először a „Peleskei nótárius“-ban. Négyes szerepet játszott benne; mint kisbíró, úti-komiszáros, Othello és mexikói vőlegény jelent meg a közönség előtt. Kevés időt töltött vidéken. 1844 tavaszán már a budapesti nemzeti színházhoz került s annak volt oszlopos tagja — 54 évre terjedő színészi pálya után — 1895-ben történt nyugalomba vonulásáig.

A magyar színház drága kincse a nemzetnek. A színház lelke, éltetője a színész. Szigeti József mindjárt pályája kezdetén a jeles színészek ama társaságában játszott, mely a művészi képzettség és nem közönséges alakító erő tulajdonaival termett egyszerre elő, hogy a magyar Tháliának emelt első templomot az ország fővárosában megnyissa.

Szigeti sokszor mellőzve és félreismerve csak az 50-es évek közepén vívta ki a közelismerést. Abban az időben, midőn a nemzet nyilvános élete úgyszólván csak a színházban összpontosult. E szomorú időkben, midőn oly kevés volt a reményből és örömből, nagyon jól esett, ha néha esténként nevethettek az emberek. Szigeti a komikum igaz derűjével neveltette meg a közönséget. Ebből az időből eredt népszerűsége és közkedveltsége. Szigeti a színpadon az igazi kedély és humor képviselője, a szó teljes értelmében nemzeti színész volt.

Kevés színészünk van, ki jeles ábrázolásával oly nagy kört töltött volna be, mint Szigeti. Shakspere alakjai, az angol vígjátékok érdes gentlemanjai, a franczia színművek hősei, nyárs-

polgárai, a magyar táblabíró alakok, jókedvű nagybácsik és a népies alakok mind éthűen jelentek meg alakításában.

Meg volt áldva azzal a színészi nagyjelentőségű tehetséggel, hogy alakot tudott teremteni; bele tudta élni magát alakjába és annak belsejéből izgatta játékát. Egressy Gábor és Tóth József után ő volt a nemzeti színház nagy jellegű színésze. Szerepeiben egyszerű volt és természetes, kitűnően beszélt és beszéde sugárzott az élettől: átérezte alakjait, ösztönszerű biztossággal játszott. A közönségnek öröme volt, ha őt a színpadon láthatta. Mindenki azonnal megértette. Szigeti ép lelkű, jókedvű, humoros volt; élt és halt művészetéért.

Nagy színjátszó ereje jeles írói tehetséggel párosult; a tollat drámaírói hivatás adta kezébe. Szigligeti Edének volt méltó munkatársa. Fellépése és munkássága irodalmunk történetében azok között jelöl számára helyet, a kiknek lelkes, nem csüggedő kis csoportja sokat tett a magyarság fentartása és megmentése érdekében.

Szigeti József 18 szindarabot írt. A vén bakancsos, A csizmadia mint kísértet, Viola című népszínművei, A becsületszó, A jó falusiak című vígjátékai a legjobbak, legérdekesebbek közöttük s még sok ideig műsoron maradnak s hirdetni fogják Szigeti drámaírói érdemeit. A Kisfaludy-társaság ezekért 1865-ben tagjává választotta s a magyar tudományos akadémia 1882-ben a levelező-tagsággal jutalmazta. Ő volt az első színikész, kit az akadémia tagjául választott. Nagyrabecsülte e kitüntetést, minőben addig magyar színész még nem részesült.

Népszínműveiben a népelet kimeríthetlen üde forrásából merítve, egészséges érzéssel meglepő gazdagságát, sokféleségét mutatja be a népeletből kiszakított, magyarán érző, magyarán gondolkozó, magyarán cselekvő jellemeknek. Itt-ott némi fogyatkozásaik mellett is mutatják az irányt, melyben népszínműveinknek fejlődni kellene. A nép élete oly gazdag jellemekben és eseményekben. Szigeti megmutatta, hogy a népszínmű önmagában is mint fejleszthető, ha a költő ismeri a nép életét, jellemét és érzületét.

„A vén bakancsos és fia a huszár“ című egyik legbecsebb népszínművét 1855-ben írta; a darab a budapesti nemzeti színházban ugyanezen év október 31-én került először színre.

Meséje, tartalma egészen a népeletből van merítve, oly emberi gyarlóságokkal találkozunk benne, melyek a nép jelleméből folynak s amelyek valódi komikus helyzeteket teremtenek. Ilyen komikai helyzetben van főleg a kocsmáros és kántor barátja, kiket a kincskeresés vágya fűz egybe s mikor mindketten elesnek a kincstől, a különböző érdek elválasztja egymástól: vége barátságuknak; ilyen helyzet a csaplárosé a vén obsitos irányában. A csapláros az obsitos koldus fiától megtagadja leánya kezét s mikor azt hiszi, hogy a vén katona kincset talált, maga elkövet mindent, hogy annak a fiával, a huszárral egybeadja leányát.

Az e helyzeten s általában az érdekes drámai fejlődésen átmenő egyszerű mese, az ép, egészséges, magyar élet mesterileg hű visszatükrözése ritka ügyességgel van kivive.

Alakjai egészséges alakok, mindenik határozott egyéni típus-sal bír.

A furfangos vén bakancsos, a falu ezmestere, doktor, sirásó, piktör, harangozó, gyalogpostás stb. valódi élethű, tősgyökeres eredeti alak, mely népszinműveink legmaradandóbb alakjai, az öreg Csikós, a vén Czigány mellett foglal el méltó helyet.

A kapzsi, fenhéjázó, az egyik gyermekét elkényeztető s a másikkal szemben kissé rideg sváb korcsmáros; a szerelmeért áldozatra kész huszár; a korcsmárosnak szende, csupán szerelmének élő, hű, egyszerű leánya; Lidi, a kántor leánya, Ilon víg, elmés barátnője mind többé-kevésbbé jeliemző vonásokkal megrajzolt alakok.

Hangos kántor kitűnő alak abból a régi időből, mikor kiszolgált katonák viselték e tisztet. Sajátságos komikus alak Friczi, a korcsmáros elkényeztetett, buta, falánk fia.

A humor, mely alakjain előmlik, nem magasan szárnyaló, nem filozófiai magaslatu, de jóízű, romlatlan, mint a falusi levegő, melyben élnek.

Szigeti ebben a darabjában Friczit játszotta s alakítása országos hírvé vált.

A darab vezető szerepét, a vén bakancsost ez alkalommal egyik jól ismert közkedveltségű színművészünk (Szentgyörgyi

István) fogja játszani, a kiről szintén és méltán elmondhatjuk, hogy a szó legteljesebb értelmében nemzeti színész.

Szigeti József, e népszinmű írója folyó év február 26-án halt meg. De szelleme és tanítása él hálás tanítványaiban, kiket mint az országos színi-akadémia tanára közel husz éven át nevelt; él és hatni fog még soká népszinműveiben, melyekben értékes kincseket hagyott nemzetünknek.

Nagy színész s a magyar nép jellemét mélyen ismerő költő, tanúja és részese volt a múlt század nagy nemzeti harcainak. Küzdött értünk szóval, tollal, a művészet fenségével és édes-bájos varázsával, virrasztó volt a tetszhalott mellett, világító fény a sötétségben.

Ezekkel a gondolatokkal és hálás érzéssel szívünkben hallgassuk meg és nézzük végig a vén bakancsosnak és fiának gyönyörködtető történetét.

Sólyom János.

Aesopus.

Vígjáték 5 felvonásban. Irta: *Rákosi Jenő*.

1902. decz. 7.

Kedves ifjuság!

A mesék bűbajos világának örökifjú királya, Aesopus várakozik ma e színpalak mögött bemutatóra. Fényes, ragyogó világot hoz magával: a mesék álmországnak kápráztató világát. Mintha a Shakspeare képzeletének csintalan manói szőnék össze benne az álom és való világát szeszélyes szövevénnnyé. A földön vagyunk, de mégsem a földön járunk; húsból és vérből való emberek szólnak hozzánk, de ne várjunk tőlük erős küzdelmet, forrongó szenvedélyt. Csak tréfa volt, csak szemfényvesztés az egész.

„*Aesopus*“-nak a vígjáték történetében nincsen elődje. Úgy értem, hogy nem a hagyományos formák és keretek közt mozog, nem a hagyományos recipe szerint készült.

Aesopus születésekor a magyar Thalia legszorgalmasabb munkásának, Szigligetinek vígjátékai szabtak irányt. Szerkezetben a színszerűség, hangban a ropogós magyarság, tartalomban a magyar életnek mesterkéletlen rajza volt az uralkodó. Amióta a magyar vígjáték atyja, Kisfaludy Károly színpadra hozta a tajték-pipás táblabíró-világot: úgy látszott, hogy állandó tanyát ver színpadunkon, hagyománnyá lesz a magyar élet rajza. A fölébredt nemzeti eszme elfoglalta végre jogos helyét a világot jelentő deszkákon. Bevonulása újjászületés volt: nemzetiségünk érvényesülésének, magyarságunk erőrekapásának biztató jele, büszke záloga. Szigligeti kezében — az új idők új szellemének megfelelően — csak gazdagabbá, változatosabbá, tartalmasabbá, szín-

szerübbé és igazabbá lesz a vígjáték magyar világa, de egyébiránt a régi nyomokon halad. Józan és becsületes, mint a magyar néplélek. Képzelete nem a fellegek közt szárnyal, inkább az érzelem mélységeibe hatol. Beszéde a keresetlen népiesség, nyelve a czikornyátlan magyar beszéd. Annyira egyszerű és természetes, hogy a szó akadémikus jelentésében — már nem is költői, — az *anyaföldhöz* való becsületes *ragaszkodásában* annyira őszinte, hogy a *földhözragadtságig* józanná és költőietlenné válik. Képzeletük addig s addig félt az üres levegőben járástól, hogy szárnyának ereje elernyed, szemük addig kereste a realis valót, amíg egészen elszokott volt a csillogástól.

Józan szürkeségük akkor került legrikítóbb világításba, amidőn 1863-ban a Kisfaludy-Társaság Shakspere-kiadásának megindításával s a *Szentivánéji álom* színrekerülésével az Arany János nyelvén szólal meg a britt szellemóriás. Egyszerre Shakspere-láz tölt el mindenkit. Kit is ne bűvölt volna el Titania mesés tündérvilágának csodás varázsa, káprázatos világa, felséges humora és sziporkázó vidámsága.

Ennek a kornak, ennek a hirtelen föllépő Shakspere-kultusznak a terméke „*Aesopus*.” Mintegy visszahatásképen keletkezett a Szigligetiék költői erőben megfogyatkozott hagyományos irányával szemben.

Első komoly szárnypróbája egy akkor még ismeretlen 22 éves ifjú embernek, Rákosi Jenőnek. 1864 második felében készült, de csak két év múlva, 1866 október 14-én került először színre. A kritika nagy elismeréssel fogadta. Csodálta új utat törő merészségét s elismeréssel adózott friss eredetiségének. De viszont azt is kimondta, hogy „*Aesopus*” nem valódi vígjáték, mert főhősében nincs semmi komikai gyarlóság. A Molière vígjátékairól vett mértékkel mért: innen az elitélő hang. Shakspere azóta megtanított rá, hogy ellehet a vígjáték komikai gyarlóságában leledző főhős nélkül is. Sőt a Shakspere vígjátékaiban rendesen nem is komikus, hanem komoly, megindító, romantikus elemekből szövődik össze a főcselekmény s a tulajdonképpeni komikumot a mellékalakok képviselik.

„*Aesopus*” is ilyen vígjáték. Tartalomban, hangban és fel fogásban egészen a Shakspere-i romantika körében mozog, sőt

még az apró külsőségekben sem tud, vagy tán inkább nem akar menekülni a halhatatlan britt óriás hatása alól. Innen magyarázható tán még az is, hogy komikumának sok apró erecskéje van, de nem mindenik indul el egy irányban. A költő van akkora művész, hogy önkényesen szab nekik egységes irányt, de azt már nem tudja elérni, hogy az erek patakokká, a patakok folyammá egyesüljenek. Nem zavarják ugyan egymás futását, de nem is támogatják.

A darab főhőse, a cselekvény mozgató lelke Aesopus, a rabszolga származású görög Eulenspiegel, kit a gyűlöletből táplálkozó hagyomány — akárcsak a mi Könyves Kálmánunkat — hol visszataszító külsejűnek, hol púposnak rajzol. Rákosi ízlésére vall, hogy nála olyan testi fogyatkozásban szenved, hogy okvetetlenül ki kell gyógyulnia belőle. Meséi azonban cifrálnakódó édeskedésükben legtöbbször nem érik el az Aesopusi mese kérészetlen báját és egyszerűségét s a „fiat applicatio“ munkáját se mondhatni, hogy könnyűvé teszik.

Annál ügyesebb és talpraesettebb Rákosi azonban a párbeszédfűzésben. Dialogjai epigrammatikus csattanóval pattannak egymásba. Csak úgy bugyborékol az ötlet, csak úgy árad a jókedv. Merész szójátékai néha túllőnek a célon, de mindig kiérzik eleven, friss vidámságuk. Az egészen valami kedves lírai hangulat ömlik el s a költőiség varázsa igéz meg és bővöl el.

De nem akarom én itt az Önök friss és közvetlen benyomásait készen föltálatl itéletekkel megrontani. Hadd beszéljen a darab maga helyett. Hadd hallják Önök s gyönyörködjenek a darab emelkedett költőiségében, választékos, pompázó, virágos nyelvében, ragyogó fántáziájában, színes dikciójában, ötletes fordulatoságában s merész szójátékaiban.

Ne keressenek benne szigorú és következetes jellemrajzot, a tettek és cselekvények biztos okadatolását, a szerkezetnek szilárd megépítését.

Az a mesés romantikai irány, melyhez az *Aesopus* is tartozik, nem sokat ad az ilyen „kicsiség“-ekre. Tőlem se várják, hogy a mű alapeszméjéről tartsak mélyreható fejtegetéseket. Bevallom, hogy olyan egységes eszmei tartalmat, a milyenről odahaza szoktunk Önöknek beszélni az iskolában, ebben a darab-

ban lelkiismeretes kutatással sem tudtam fölfedezni. A belemagyarázástól pedig irtózom. Abban azonban, ami itt-ott az egyes alakok és események tarka világából, mint eszmévé finomult igazság kiolvasható, abban sok bölcsesség van. Így például — hogy csak egyet említsek — mély értelem lappang az Aesopus hebegő nyelvének hirtelen való megcsattanásában. Gyönyörű symboluma ez annak a gondolatnak, a mit a magyar költészet ebben a szép sorban fejez ki: „A virágnak megtiltani nem lehet“

Még csak egyet.

Hogy „Aesopus“ irodalomtörténeti jelentőségével tisztában lehessünk, szükséges tudnunk azt is, hogy „Aesopus“ iskolát teremtett. Egyidőben egész divattá lett a görög világgal való kaczerködés. Olyan mesebeli János pap országa féle földnek szertették tekinteni, hol a korlátlanul csapongó képzelet szabadon kirughatja maga alól a talajt, nem köti a kor, nem kötelezi a való világa. Fölfogásban és kidolgozásban, conceptióban és — anachronismusokban merészebbek és szeszélyesebbek az Olympus isteneinél. A hazai földön nem érzik jól magukat. Szűk nekik a hármás bércz s négy folyam határa, sivár a földje, idegen a levegője, parasztos a népe. Legkedvesebb honuk a spanyol föld etikett-világa. Nemzetietlen lelkük s affektált érzéseik számára itt keresnek s találnak legbiztosabb talajt.*

Ez az iskola a Rákosi-lantján költőibb szint, magasabb lendületet adott a drámának, fölszabadította a képzeletet s a költőiség nevében és Shakspere lángírása nyomán új világokat hódított meg a magyar vígjáték számára, csillogóbbá tette a dicszítőt, elmésebbé a dialogot; a Rákosi-epigonok lantján azonban szellemes mesterkélttségével, finomkodó pipeskedésével, kozmopolita irányzatával, nyakatekert nyelvével s azzal a még egyébiránt

* Érdekes, hogy Dóczi Lajos, kire tulajdonképpen czéloznak e sorok, a *Neues Pester Journal* 1904 jan. 3-i számában maga is elismeri mesterének a Shakspere szellemétől ihletett Rákosit, sőt sajnálni látszik, hogy eddig — amint hiszi — még senki sem jött rá, hogy «Csók»-ja megírásához honnan vette az inspiratiót. «Die Lust und Courage — úgymond — ein Lustspiel in ungarischen Versen zu schreiben, hat mir Rákosi's «Aesopus» eingeflösst; Ort und Gedanken der Handlung nahm ich direkt von Shakespeare. Jawohl, ich war so frei — und doch ist Niemand darauf gekommen.» Dehogy nem!

legkönnyebben megbocsátható hóbortjával, hogy mindenben és mindenütt a különöst, a mesést, a hihetetlent kereste — inkább ártalmára, mint hasznára vált az irodalmi közízlésnek s csak annyiban vitte elő drámánk fejlődését, hogy rámutatott, merre *ne* menjen, milyen irányban *ne* haladjon.

Igazságtalanok lennénk azonban, ha azt mondanók, hogy ennek az iskolának Rákosi volt az apostola. A Scyllák és Charibdisek közt őt átvezeti valahogy mestere, Shakspere. Különben is „Aesopus” csak fiatalkori kísérlete Rákosinak s tehetsége izmosodásával ő maga volt az első, a ki otthagyta ferde irányba tévedt iskoláját. Azóta folyton emelkedő drámaíró pályája értékesebb babérokat is termelt számára. Annyit azonban el kell ismernünk, hogy az „Aesopus” szántotta ugaron vert gyökeret és nőtt bozóttá a ringó kalász nyomán az új nemzetietlen és kozmopolita romantikus iskola dudvája. Haj, mert Pandora szelenczéjében leselkedik magyarságunkra a megkísértés: nem szabad vele játszani.

Ámde ez a kis dissonantia ne zavarja meg mai délutánunk derült hangulatát. *Aesopus*-ra úgy sem vethet árnyat. Hadd halljuk hát a vidám mesét!

Pálfi Márton.

III. Richard.

Szomorújáték 5 felvonásban. Irta: *Shakspeare*. Fordította: *Szász Károly*.

1902. decz. 14.

Nemes ifjúság!

Ezek a deszkák, a hol állok, a világot jelentik s rajtuk az ember jár, kél és ágál. Letűnt századok nemzedékét innen ismerjük meg; az eljövendő századok innen ismernek meg minket. S mi, azt hiszem, meg lehetünk elégedve azokkal a hatalmas emberi alakokkal, a kiket három századdal előbb élt nemzedékből előnkbe állított Shakspeare: az azonban nem egészen bizonyos, hogy a mi dédunokáink ugyanazt elfogják-e rólunk mondani. Nincs ma tán Shakspeare, a ki méltó lelkeket méltó formában tegyen halhatatlanná? Vagy nem születtek a jelen nemzedékben Shakspeare tollára méltó emberek?

Azt mondják, hogy minden jelenkor rövidlátó s azért nem ismeri fel nagy férfait. Én hajlandó vagyok ezen felfogáshoz; egyet azonban tudok: azt, hogy a mai irodalom egyoldalúan állítja elének az embert, mert lelkének csupán egyetlen vonásával foglalkozik.

Nemes ifjúság! Kárpáti Zoltán és Adorján Manassé nekem is kedves ismerőseim! Én is bolyongtam a Senki szigetén s a kis Noémi arcza nem mosódott el még emlékeimből! De hogy a szerelem volna az emberi léleknek egyetlen vonása, törekvéseinek egyetlen célja, azt el nem hihetem. Inkább fényes és meleg sugár, mely az emberi lélek megmérhetetlen magasságait és mélységeit körülragyogja. Tehát a ki ismerni akarja az embert, hagyja a jelen idők egyoldalú rajzolatait. Kössön barátságot Shakspearevel, a legnagyobb lélekbúvárral, a ki csak volt e földön. Meg fog ismerkedni a büszke patricziussal, Coriolanussal, a szabad-

ságszerető Brutussal és a heves Cassiussal. Látni fogja a nagyra-vágyó Macbeth-et; hallani fogja a gyermekké lett Lear király átkozódásait és a bús dán királyfi töprengéseit élet és halál fölött. Megjelenik előtte a keményszívű római matróna és a törekeny Imogén. Egész sora az örökké élő alakoknak és a teljes emberi lelkeknek!

Ma épen egy különös emberi lénnel ismertet meg minket Shakspere. Egy púpos hátú, sánta lábú herczeg fiú jelenik meg itt mindjárt, a ki erősen feltette magában, hogy épen annyira meg fogja csúfolni embertársait, a mennyire megcsúfolta őt a természet. Mikor megismerkedünk vele, már véres múlt van a háta mögött. Meggyilkolta a volt királyt, VI. Henriket s épen készül eltenni láb alúl az édes testvérét, csakhogy király lehessen. Egy véres és borzalmas küzdelem fog előttünk lefolyni, a melyhez hasonlót, úgy látszik, majd minden nemzet története mutat fel. Nagyon kíváncsú valami lehet az a hatalom, hogy a mi derék Árpádházbeli királyaink sem voltak képesek átkos következményeitől szabadulni. Az ősz Szt.-István elhunytát nem győzik megvárni az utódok, hanem orgyilkost bérelnek fel ellene. Péter és Aba Sámuel csúfosan pusztulnak el s utánuk Vazul gyermekei következnek, akit annak idején válogatott kegyetlenséggel gyilkoltak meg. Tudjuk Endre és Béla, a két testvér czi-vakodását a korona fölött s emlékszünk, hogy Endrét öccsének futó paripái tapossák össze. De különösnek találhatjuk Béla halálát is, akit Dömösön a leszakadt ház nyomott agyon, mert tudtunkkal a királyok a lehető legritkább esetekben hálnak meg ilyen betegségben. Ezek mellett ha megemlíjtük Salamont, a remete királyt és a megvakított Álmost, ártatlan fiával Vak Bélával, azt hiszem elég bizonyítékunk van arra, hogy nálunk is divatos eszközök voltak a forró ólom, a gyilok, az erőszak a hatalomért, a koronáért való küzdelemben. Hiszen Szent-István-tól Vak Béláig alig van királyunk, aki szép halállal múlt volna ki ebből az árnyékvilágból.

De olyan „vérengző vadkan“-t, a minő ez az elkényszerezett formájú emberi alak, a ki III. Richárd néven királlyá lesz — ilyet nem ismer a mi történelmünk. Mintha az isteni gondviselés — ha ugyan van valami köze III. Richárdnak az isteni gond-

viseléshez — mintha *az* küldötte volna, hogy az angol trónért folytatott százados küzdelmet lezárja s túltévén gazságban minden elődén, még az irmagját is kiírtsa fajtájának erről a föld színéről. Megáll az ember esze ekkora gazemberségen s lelkünket undor fogja el azon a cinikus nembánomságon, mellyel e kegyetlen ember leölet ártatlan gyermekeket, unokaöccseit. A fölbérelt gyilkosok megindulva beszélnek a két gyermek lemészárlásáról, őt ez a dolog is olyan hidegen hagyja, mint édes anyjának átkozódásai. Sőt túltesz magán Lucziferen, mikor a halottas menetet megállítja s IV. Eduárd özvegyét ott a koporsó mellett feleségül kéri. Csak megvetést és undort érdemel ez az ember tetteiért s azért a magatartásért, mellyel gazságait végrehajtja és nézi.

Mégis szeretném, ha valami módon közelebb férközhetnénk ehhez a szinte nem emberi lélekhez. Szeretném, ha megismernők lelkének alapszövetét. Hátha akkor a borzalmat és undort megnyihítené egy csöpp szánalom és megbocsátánánk, nem neki, hanem Shakspere-nak, amiért ilyen emberi szörnyeteget tett halhatatlanná isteni erejével. De még arra is szükségesnek ítélem a szánalmat, hogy nyugodt lélekkel nézhessük végig ezt a véres tragédiát s megnyugodva mehessünk utána haza. Épen azért egy kissé messzebből kezdem.

Mindnyájan tudjuk, hiszen tanítják a tankönyvek, hogy a belső a lényeges és nem a külső; de azt hiszem abban is egyetértünk, hogy a szép, tetszetős külső sem utolsó ajándéka az Istennek. A görög ember egyenesen gyanús szemmel nézte a ferde hátú, kancsal szemű embereket, ha mindjárt Aesopus volt is, mert el nem tudta képzelni a szép lelket nem szép külsőben. S bizony még ma is a világ ítélete sokkal közelebb áll a görögök felfogásához, mint illik. Bizonyára mindenki ismer egy-egy ügyefogyottabb kis fiút, esetleg osztálytársát, a ki testi ügyességben, játékban nem tud lépést tartani a többiekkel. Akinek gyámoltalanságát hamar észre veszik az erősebbek s neki esnek. Sőt még a kisebb osztályosok is rákapnak, mert nem tudja magát védelmezni s büntetlenül lehet bántalmazni. Úgy képezem az ilyet, mint a kis libák közt a vízholdót, a mely elől még a tyúk is elkapja az ételt; amelynek minden veszedelem neki fut és

oldalba teremti s amely épen azért elmarad növésben és erőben s mint a csapat szégyene, mindig leghátul kullog. Ha nem akad tiszta szívű barát, aki az ilyen gyámoltalant szeresse és megvédelmezze, az örökös bántás elfásítja a szívét, sőt gyűlölni kezdi embertársait és a visszatörést kezdi forgatni elméjében. Azt tapasztaljuk, hogy a testileg félszegek igen sokszor éles ésszel vannak megáldva a természettől, mintha ezzel akarná Isten kárpótolni őket egyéb hiányokért. Es minél eszesebb és minél jobban érzi lelkének erejét, annál jobban fogja gyűlölni azokat, a kik gyáván felhasználják testi fogyatékoságát és bántalmazták és lenézik.

Ezek a dolgok járnak az eszemben, mikor III. Riehárd gyermekkorára gondolok. Három fiú közül ő, a legkisebb, púposnak, nyomoréknak születik. Most, mikor egyre-másra öli az embereket, nem lehet kívánni, hogy valaki szeretettel forduljon feléje. És egészen természetesen hangzik, hogy az unokáit sirató édes anyja átkokat szór rá és rút varangynak nevezi. De úgy látszik, kis gyermekkorában se szerette senki; még az se, a kinek kötelessége lett volna, az édes anyja, hiszen maga megvallja, hogy soha öröme nem volt benne. Pedig eszes és életrevaló kis fiú lehet ez a kis púpos. Hogy csakugyan eszes volt, mutatja az, hogy királyi trónra jutott ennyi ellenség közt. Életrevalóságát pedig az a tréfás megjegyzés árulja el, hogy 2 éves korában meg tudta már rágni a fakérgét. Én azt hiszem, hogy lehetett volna szeretni és kellett volna szeretni ezt a kis púpos fiút gyermekkorában. A jó bánásmód bizonyára enyhített volna vad szenvedélyű lelkén. Ilyen vadállattá semmi esetre se vált volna. De úgy látszik, mindenfelől csak szeretetlenséget tapasztalt és most rideg gyermekkoráért, kietlen ifjúságáért forr benne a gyűlölet és hét tetővel vissza akarja fizetni embertársainak a vett bántalmakat. Lassanként megérlelődött benne, hogy az emberek lenézését csak úgy tudja legyőzni, ha megszerzi a legfőbb hatalmat, a koronát. Ezért a célért kockára tesz mindent. Sorompóba szólítja eszének minden ördögi fufangját, szívének megkeseredett indulatait s térdig gázol a vérben, csak hogy a királyi trónra jusson. Azt hiszi, hogy a hatalom meghozza az emberek becsülését, a boldogságot. Ebben pedig rémségesen téved. És ebben a tévedésben van tragikuma.

Olyan áron és annyi véren át jut a hatalomhoz, hogy czinkostársai is megborzadnak tőle s az ellenséghez pártolnak. A púpos és félszeg ember újra érzi, hogy kezd egyedül maradni, mint gyermekkorában. Csakhogy akkor — mondjuk — méltatlanul hagyták el az emberek, most pedig nagyon is rászolgált az emberek megvetésére. Az egyedül maradt embert kezdi gyötörni a lelkiismeret s a döntő csata éjjelén egyenként megjelennek a megölt szellemek és elveszik kardjának élet, gonosz szívének erejét.

En nem tudom, de mikor az a hitvány ember összegörnyed a sirból feljövő szellemek látásától, lelkemben a borzalom és undor helyét a szájalom fogja el. A földön fetrengőben egy nagyot tévedett és súlyosan bűnhődött embertársamat látom, a kit a nagy ismeretlen, a halál eszére térített, amikor már késő, mert a multakat megmásítani nem lehet.

Seprődi János.

Tell Vilmos.

Dráma 5 felvonásban. Irta: *Schiller*. Fordította: *Tomor Ferencz*.

1903. jan. 11.

Harmincz esztendeje annak, hogy Julius Caesar „De bello Gallico“-ját olvassuk a kollégiumban. Jól emlékszem, hogy a tanár úr magyarázatában a hadverő vezér régen átlépte már a Rubicont, meg is tanította emberségre Pharnacest, a pontusi királyt, sőt azt is haza izente már Rómába, hogy „Veni, vidi, vici!“ — mikor egyszer csak az egyik tanulóársam felhozta az iskolába Schiller „Tell Vilmos“-át. Minthogy én voltam a legjobb barátja, nekem adta ide először olvasni.

Tomor Ferencz fordította magyarra. A 69-iki kiadáshoz csatolt értesítésben azt mondja, hogy Tell Vilmos hőseit nagy részt ismerik a tisztelt olvasók arról a játék-kártyáról, mellyel 31-ezni, preferánczozni szoktak, vagy láttak. Illő, úgymond, hogy más oldalról is megismerkedjünk velök.

A derék budai professor elérte a célját. Megismerkedtünk mi a fordításával alaposan, de a római hősök hátrányára. Mikorára megtette körútját az osztályban, akkorára Julius Caesar homlokáról lefoszlott a babér, eltűnt a glória sugárkévéje. Attól fogva enyhébben törtük magunkat a hét könyvből álló kommentár után. Az a szent meggyőződés vert gyökeret bennünk, hogy hát szép dolog lehetett az a galliai hadjárat, de Tellék munkájához képest liliputi vállalat volt az egész.

Szóval, a tanár úr csak magyarázgatta tovább a maga Caesarját, de mi a lelki szemeinkkel örökké azt a vérfagyasztó jelenetet láttuk, mikor a lelketlen osztrák helytartó lelöveti Tell Vilmost fia fejéről azt az almát, melynél nagyobb hirre, csupán

Eris almája tudott felvergődni a világtörténelemben, az Ádám csutkáját leszámítva.

Igen, harmincz évvel ezelőtt olvastam ezt a szindarabot és azóta nem felejtettem el. Száz meg száz más könyvnek még a címe sem maradt meg a fejemben, de Tell Vilmos ifjúkoromból megőrzött legkedvesebb emlékeim közt foglal helyet ma is.

Már akkor is csak egyet sajnáltam, egyet irigyeltem. Nem azt, hogy Tell bölcsőjét nem Magyarországon ringatták; nem azt, hogy ez az eszményi jellem nem magyarnak született. Nem azt sajnáltam; mert hiszen nekünk sok, nagyon sok olyan emberünk volt, mint ő. Történetünk lapjain annyinak ragyog a neve, ahány csillag van az égen. Tell bátor volt és elszánt, a vakmerőségig; élt-halt embertársaiért; imádta családját; tántoríthatatlanul bízott Istenben; nem szenvedte a sok beszédet, mert a tettek embere volt; rajongott szegény hazájáért. Mindez nem ritkaság nálunk sem. Hányával volt nekünk olyan honfitársunk, aki mint Tell, föllázadt a zsarnokság ellen, nem hajlott meg egy czifra kalap előtt még akkor sem, ha biztosra vehette, hogy édes gyermeke fejről le kell lőnie az almát! Hányan vannak, akik nem tagadták meg a magyarok Istenét, édes anyjukat, saját véreiket s nem gázolták sárba a becsületet, hiába csalogatták ranggal, kincscsel, mint hármát a „lengyel anya“ négy gyermekei közül, akiket Tóth Kálmán megénekelt! Ki tudná hamarjában felsorolni nálunk az önfeláldozásnak, a csodával határos elszántságnak, akarat erőnek példaképeit?

Az fáj nekem csak, valahányszor „Tell Vilmos“ az eszembe jutott, hogy miért nem végződött egyetlen egy szabadságharcunk sem oly fényes eredménnyel, mint az övék. Miért tagadta meg a véges elméktől soha meg nem értett Gondviselés tőlünk, magyaroktól azt az örömet, azt az elégtételt, hogy vérünkkel áztatott mezeinkről önmagunknak arathattuk volna le a termést vagy egyszer?! Miért volt a sors olyan mostoha hozzánk mindig, hogy a fegyvereink hosszabb ideig nem pihenhettek, mi magunk igazán szabad levegőt nem élvezhettünk?! Hírvirágot bőven szedtünk gyöngyös koszorúba, de verejtékünk gyümölcsét mások szedték le, küzködéseink díját mások vágták zsebre; a népnek, a nemzetnek nem jutott belőle semmi. Valahányszor síkra szállottunk

ősi jogainkért, mindig egy csalódással lettünk gazdagabbak, egy újabb reménnyel szegényebbek. Megint többet ástunk egypár ezer sírral s öntözgettük rajtok a virágot hulló könnyeinkkel.

A svájcziai vére azonban nem hiába omlott szép völgyeik pázsitjára; kivívták, amiért küzdöttek és ma nem kell megosztaniok a kenyerüket a halálos ellenségükkel; megerősödhetnek a szabad földön, nem félnek kisértésektől, egyenes derékkal járhatnak-kelhetnek, nyugodt lelkiismerettel nézhetnek egymás szemébe; tisztos múltjokban nincs egy szennyfolt, amiért pirulniok kellene; nem volt közöttük egy áruló sem, aki kapzsiságból vagy gomblyuk-viszketegségből konczért alattomban paktált volna a jogbitorlókkal, letagadta volna fajának nemzetalkotó képességeit, önállóságra érettségét.

Mi is vívtunk dicső csatákat, strategiai szempontból is nagyobb méretű csatákat; vitézségünknek messze elszállott a híre, olyan messze, hogy a madár is elfárad, amire oda ér. De a siker mindig elmaradt. Számtalan csatában vívtunk oroszládként; a svájcziai harczeit pedig összeszámíthatjuk a tiz újjunkon. De ő náluk Morgartenra és Sempachra nem Majtény, nem Világos következett. Hazug ígérettel, zörgős papirossal nem lehetett kiszúrni a szemöket. Ő náluk csak egy-két Gessler tűzhette ki póznára a kalapot, hanem el is bántak velük emberül, úgy, ahogy kell. Nálunk egymás kezébe adták a kilincset az Ampringenek, a Básták, a Caraffák, a Haynauk s ha német nem akadt a szennyes munkára: akadt magyar mindig egy-egy nyájas szóért, egy dús dominiumért.

Dicsőségesek voltak szabadságharczaink, de nagyon szerencsétlenek.

A svájcz-i hősök ott alusszák örök álmukat a haza földjében; a mieink közül soktól még ez a vigasztalás is megtagadtatott. Megfosztanak ereklýeinktől. Nem borulhatunk le a drága hamvak előtt. Temetnünk sem szabad már nekünk . . .

Tell Vilmosban ne lássunk idegent, ne lássunk németet, hanem a szabadság hőset, még pedig olyant, aki — ha ugyan élt valaha, — biztos nyilat olyan czéltáblán próbálta ki, amelyre magyar özvegyek és árvák is szórták az átkot.

Hatszáz évvel ezelőtt, abban az időben, mikor a darab ját-

szik, Svájc a mieinkhez hasonló nehéz napokat élt. Nálunk kihalt az Árpádház. Országunkat nagyrészt idegen rablourak szipolyozták ki; őket meg az osztrák verte bilincsbe. „A szolgaság fekélyében fetrengő” jobbágyságot bátran ki lehetett rabolni, agyon lehetett verni, senki sem törődött vele; állandó háza sem volt mindenütt, a kerek ég alja volt a tanyája. Megszűnt minden törvényes állapot, ököljog uralkodott: aki birta, az marta. Állam és egyház farkasszemet néztek egymással. Egymást érték a kiközösítések, kiátkozások. Budát kiátkozta a pápa, Buda sem hagyta a jussát, ő meg kiátkozta a Vatikán urát. Nálunk a birtokkal együtt rabszolgának eladhatták a parasztot. A kemény paragrafusoknak semmi foganatjuk, pedig például az istenkáromlót hét egymás utáni vasárnapon kergették a templom körül s megvesszőzték. A rágalmazó három vasárnap állt pellengérré. A templomrablót kerékbe törték. A ki hamis koczkával játszott, annak a kezefején átütötték a koczkát. Svájcban romlatlan volt az erkölcs, az élet bájos idyll, de mit ér az Alpok balzsamos illata szabadság nélkül? Csordultig megtelt a pohár; a nyájak szelid kolompját elnyomta a hadikürtök harsogása; nyílat ajzott a jámbor pásztor és kétlábú vadakra vadászott.

Habsburgi Rudolf, aki Magyarországot saját hűbértörökének jelentette ki, Svájcot is oda ajándékozta fiának, annak a félszemű Albrechtnek, a kit 1308-ban unokaöccse, János herceg szúrt le, az V. felvonás szánalomra méltó alakja. Albrecht uralkodásának utolsó éveiben indult meg újult erővel a visszahatás az osztrák zsarnokság ellen. A titokban forrongó elégtelenség a rüti-hegyi szövetkezésben tört ki. Zajtalanul folyhattak az előkészületek. Az ország határain túl alig tudtak róluk. Kortársuk, Dante, az olaszok legnagyobb költője sem tudott róla, mert különben nyoma lenne a költeményben, hol szemlét tart a keresztyén Európa összes államai felett; hű képet nyújt róluk, az iberi félszigettől Csehorszáig, a britt szigetekről Magyarorszáig, Norvégiától Siciliáig, de arról fogalma sincs még neki sem, hogy alig néhány száz mértföldre tőle, túl az északi bérceken egy maroknyi nép készül élet-halálharcra az ellen az Albrecht ellen, akit Dante szintén felelősségre von, meglakoltat kapzsiságáért s azért a vétkes hanyagságáért, hogy a szép Itália

sebeit nem gyógyította be, sőt elnézte, hogy pártviszályok dúlják a birodalom kertjét. Megjósolja Albrecht szörnyű bűnhődését, meggyilkolásában istenítéletet lát; igazságosnak tartja azt, Schillerrel ellentétben, aki Tellel ezt mondatja a rokongyilkos herczegnek:

.... Te gyilkoltál, míg én
Azt védelmeztem, a mi legfőbb kincsem.
.....
Én borzadok, míg itt veled beszélek.

Itt fordul elő az egyetlen magyar vonatkozás. Stauffacher elbeszéli, hogy III. Endre magyar király özvegye, Albrecht leánya

A szigorú Ágnes, gyöngéd neme
Szelidségét levetve, jó az egyház
Átkával fegyverkezve, hogy boszút
Álljon királyi atyja véreért
A gyilkosok nemzetségén, azok
Szolgáin, gyermekein és unokáin,
Sőt váraik kövén is. Megfogadta,
Hogy egész nemzedéket leküld
A sirba atyjához, hogy az miként
Május harmatban, úgy fürdjék a vérben.

Nem szólok a darab meséjéről. Az alakok jellemzéséhez nem kell magyarázat: oly tisztán megrajzolja azokat a költő, még akkor is, ha — mint Gertrudot, csak egyszer mutatja be előttünk. Azt sem fejtegetem, hogy a költő mit vett át régi krónikákból s mit tett hozzá a saját lelkéből. Csak annyit említek meg, hogy nem vonták meg az elismerést tőle. Mikor most éppen száz éve hozzáfogott műve kidolgozásához s az első felvonást elküldte Goethenek, ez azt az egy felvonást is egy teljes, kitűnő darabnak mondta. Iffland a költő és színész pedig „meghajlott térdel, könnyezve“ olvasta végig.

1804. márczius 7-én adták először a darabot Weimarban, azután rövidesen bejárta Németország minden szinpadát, eladdig páratlan diadallal. A politikai válságok idején folyvást ébren tartotta a nemzet öntudatát, evangéliumává lett a testvériségnek és szabadságnak, előharczosává a szabad eszmének. A darab utolsó mondata is eként hangzik Rudenz ajkairól:

«S én fölmentem minden jobbágyomat.»

Rossini operát írt Tellről és megérte annak ötszázadik előadását. De Schiller maga nem sokáig gyönyörködhetett szívéből fakadt alkotásának diadalaiban. Az első előadás után tíz hónapra meghalt. Ez volt az utolsó szindarab, amit írt. Ez volt hattyúdala.

És most mielőtt felvonulnának előttünk a svájci szabadsághősök, hadd tegyek föl egy kérdést. Azokból az aggodalmakból fakad fel, amelyekről az imént szoltam, amiken annyiszor eltűnődöm.

Hát csakugyan leszegezhetik már reánk a koporsót?

Csakugyan le kell mondanunk végképen arról a reménységről, hogy valaha boldog és szabad lesz a magyar is, mint Tellék kicsiny nemzete?

Hiában czáfol rám egész múltunk, hiában fogytak meg és fogynak mindegyre a biztató jelek: én azért mégis

Gyermekszívvel, öntudatlan
Nyugszom meg a gondolatban,
Hogy övéit el nem hagyja,
Ki mindnyájunk édes atyja.

Cs. Papp József.

A Falu rossza.

Népszinmű 3 felvonásban. Irta: *Tóth Ede*.

1903. január 25.

Tisztelt közönség!

Kedves ifjúság!

A „*Falu rossza*” olyan nagy fényessége a magyar drámai költészetnek s olyan nagy dicsősége Tóth Edének, hogy szépségeiről gondolkozván, lehetetlenség teljes mértékben nem látnunk a mű ragyogó sorsa mellett a költő életének tragikus voltát.

Születni szegénységben, eltölteni a gyermekkort nélkülözések közt, az ifjúi éveket nyomorban élni át, szalmapárnán, pusztán földön aludván dicsőségről álmodni a férfikor hajnalán, a dicsőség álmaiban makacsul bízni s hosszú küzdelem után a dicsőség városába betegen, a kegyetlen úttól összetört testtel érkezni fel s a czélnál kora sirba dőlni: nem egy költőnek, nem egy magyar költőnek volt osztályrésze.

Tóth Edéről azt tanuljuk az irodalomtörténetből, hogy mint mestere, Petőfi Sándor, üstökös csillagképpen erős fénnel, váratlanul, egyszerre tűnt föl a magyar irodalom egén. Jöttét nem hirdette. Tegnap még ismeretlen, éhező, koldus vándorszínész, ma már egy főváros érdeklődésének középpontja, harmadnapra kelve országos hírvő költő, akit messiásként üdvözöl sajtó és közönség, akit a népszinmű újjáteremtőjének, a népszinmű Petőfijének neveznek a lelkesedés első mámorában s aki a legelső, a legnagyobb magyar népszinműíró nevét méltán viseli ma is, sikere után 28 évvel.

Irigylésre méltó, szerencsés ember! mondották, midőn 1875 januárius 15-én a *Falu rossza* előadása közben a dörgő tapsvihar zúgása közepett megjelent a közönség előtt a pesti Nemzeti Színház színpadán.

Irigylésre méltó, szerencsés ember volt-e?

Született 1844 október 4-én Putnokon, Gömörmegyében, azon hegyek közt, ahonnan a magyar népléleknek egy másik nagy költője, Tompa Mihály is származott. Az édes apja egyszerű mesterember volt, mint a Katona Józsefé. De míg Katona Józsefet apja, a kecskeméti takácmester, erején felül is taníttatta, addig a magyar drámai költészet testvérnagyságát, Tóth Edét, apja, a szabómester, nem akarta taníttatni. Azt akarta, hogy mesterember legyen belőle vagy kereskedő. Szép pálya mindkettő, de Tóth Ede nem akart lenni sem mesterember, sem kereskedő. Homályos vágy élt benne a művészet iránt. S „vágyainak sólyomszárnya támadt.“ Előbb ugyan az apai akaratnak engedve kereskedő-inas, később segéd lett; de ott hagyta ezt a pályát s édesanyjától is támogatva elment Sárospatakra, már mint megnőtt fiú, tanulni. Anyja azonban szerencsétlenségére időközben elhunyt s a keményfejű szabómester, aki haragudott reá, hogy a kereskedő-pályát abbahagyta, levette róla a kezét, mint Petőfiről az atyja. Tóth Ede sem tanulhatott tovább. Ott kellett hagynia az imádott iskolát az V. osztály elvégzése után. Vékony ruhában, dermesztő, zimankós időben indult el a „*hosszú útra*“, a mely a nyomorúságok tövismezején keresztül a dicsőség hegyére volt őt vezetendő.

Feltűnő az a hasonlóság, mely a magyar néplélek e két nagy költőjének, Petőfinek és Tóth Edének élete külső körülményeiben mutatkozik. Így indult egykor Petőfi is Debreczenből Pestnek, zimankós, fagyos februáriusi napon, vékony ruhában, csakhogy az ő útja rövidebb volt.

Színész akart lenni Tóth Ede is, mint Petőfi Sándor, mint Arany János, mint Szigligeti Ede, mint Katona József. De éppen úgy nem volt színésznek való, mint Petőfi, mint Arany, mint Szigligeti, mint Katona. A végzet a költői pályát szánta mindnyájoknak, Tóth Edének is. Teste vézna, fellépése bátoratlan, hangja gyöngé, beszéde akadozó. A színészet neki babérokat nem, csak töviseket teremhetett.

A rejtélyt, mely nagy írónk sajátságos pályatévesztésében élénkbe áll, Arany János fejtí meg, aki azt írja önéletrajzában, hogy legyőzhetetlen vágy élt a lelkében művésznék lenni.

Festő, szobrász, színész: mindegy volt, egyik, akármelyik szeretett volna lenni. De mert festőnek, szoborfaragónak hosszú előgyakorlatra van szüksége, a színészethez fordult: ehhez nem kellett annyi új előtanulmány. Tehát isteni erő: a teremteni vágyásnak isteni akarata lakott bennük. Ez űzte el őket a csendes polgári pályák nyugalmából.

A teremtés gyönyörét és dicsőségét valóban mind az ötön meg is találták, mindnyájan mesterek lettek, mesterek a művészetek művészetében: a költészetben. S jellemző, hogy míg Arany az elbeszélő, Petőfi a lyrai költészet legnagyobb mestere lett, addig Katona legnagyobb tragédia-írónk, Tóth Ede legnagyobb népszínmű-írónk s Szigligeti is az elsőik közt áll a magyar drámaköltés alakjai közt.

„Est deus in nobis!” Érezték.

Isteni erő volt bennük.

Ez hajtotta Tóth Edét is, ez adott neki erőt, hogy a vándorszínészkedés tíz nyomorral telt esztendeje alatt reménységét, hitét, bizalmát, lelki erejét el nem vesztette.

Mert e tíz év a legnagyobb nyomorúságok ideje volt: szakadatlan bolyongás, nélkülözés, sokszor éhezés, teljes és állandó nélkülözése a nyugalomnak és hozzá a sikertelenség a választott színészi pályán, amelyért mindenét fölládozta volt.

De bolyongásaiban megismerte a magyar népeletet, melynek viszonyai a maguk ős érintetlenségükben feltáruultak az igénytelen vándorszínész szemei előtt, hogy később a költő szindarabjaiban művészi tökéletességgel jelenjenek meg s meghódítsák az emberek szívét.

Tóth Edének egyik érdeme abban rejlik, hogy az ő darabjaiban a nép — hogy úgy mondjam — teljes drámai súllyal jelenik meg. Ő tanított meg bennünket minden időkre arra, hogy ismerjük el végre, hogy odalent, a nép rétegeiben is súlyos, komoly, nagy harcok folynak s drámai összeütközéseik éppen oly félelmesek, nagyok, igazak, emberiek, mint ide fent. Meg kellett volna ezt látnia a vándorszínésznek akkor is, ha nem

áldotta volna meg az Isten őt vesékkbe látó szemekkel. Hányszor függött sorsa, szegényes ebédje, éjjeli pihenése égy-egy falusi gazdaember jóindulatától, befolyásától!

Nem tudja az, aki felülről nézi, hogy milyen mély a kút; csak a szegény ember, akinek le kell ereszkednie a fenekére!

És tíz évi nyomorgás után, amelynek súlya alatt összeroskadt a teste, örökre odalett az egészsége, megnyeri — több bukott darabja után — a *Falu rosszát*-val a pesti Nemzeti Színház 100 aranyas pályadíját és pár nap alatt szárnyára veszi nevét a hír; az arany, a babér hull az ölébe, jólétbe jut — és *egy év* múlva halott.

Ime: szerencsés, irigylésre méltó sorsa a *Falu rosszát* költőjének!

De műveiben, a *Kintornás család*-ban, a *Toloncz*-ban és a *Falu rosszát*-ban halhatatlan lelke örökre él. A magyar nemzeti költészetnek örök csodavirágai ezek, amelyek meg nem hervadnak az idővel, amelyeknek egyetlen szirma le nem hull, a melyeknek friss illata reánk gazdagon áradni immár meg nem szűnik soha.

Mi az, ami a *Falu rosszát*-t s Tóth Edének többi művét is korfontosságúvá teszi költészetünk történetében.

Megzendül mindjárt e helyről a magyar népnyelv szépségében, tisztaságában, egyszerűségében és erejében és drámai erejében úgy, amint még szinpadról soha se szólt. Oly költői és oly természetes a Tóth Ede alakjainak nyelve, mint a Petőfié, mint az Arany Jánosé.

De nemcsak ezzel teremti újjá Tóth Ede az elhanyaglott népszinművet, hanem felfrissíti tartalmában is. Megkapó történeteket, új, igaz, érdekes, élő és örökéletű alakokat emel ki a magyar népélet tengeréből; hogy csak a *Falu rosszát*-ból említsek: *Göndör* Sándort, a falu rosszát, a nemeslelkű, de gonosz sorsától majdnem a züllésbe keserített legényt, akit a hű szerelem ismét felemel; *Finum* Rózsit, a könnyüvérű, eszes menyecskét; *Feledi* Gáspárt, az arisztokrata parasztpatriárkát; *Gonosz* Pistát, a halhatatlan baktort, a bakterek bakterét, a 60 esztendő árát, aki — amíg ellopja a szőlőt — azt tartja, hogy a becsületes embert nem hagyja el az Isten, aki humorának mélységé-

vel és komikumának teljességével keményen áll meg Molière-nek és Shakspere-nek alakjai mellett.

De méltatta-e még eddig valaki *érdemük szerint* a Tóth Ede darabjainak párbeszédeit, a bennük nyilatkozó elevenséget, fordulatossgot, természetességet, kiemelte-e valaki *kellőleg* azt a magasrangú *szellemességet*, soha nem lankadó költői frissiséget, amely alakjainak beszédét oly értékesé, oly gyönyörködtetővé, oly érdekessé, oly súlyossá teszi?

Nagy szépségeivel mindenképpen korszakos mű ez, amelyet ma gyönyörűséggel hallgatni, látni, élvezni fognak. Nagyságának valódi arányait felfogni ma még nem is tudjuk, mert még nem akarjuk.

Szerencsésebb, őszintébb, jobb kornak kell eljönnie, hogy nemzeti remekeinknek teljes nagyságát ne csak hirdetni, mint ma, hanem egész valójukban látni és *őszintén érezni* is bírjuk; és ha éreztük, nagyságukról tartózkodás nélküli vallomást is merjünk tenni nem mások, nem a nagyvilág előtt, a saját lelkünk előtt!

Kovács Desső.

Csalódások.

Vígjáték 4 felvonásban. Irta: *Kisfaludy Károly*.

1903. febr. 8.

Alig néhány nappal ezelőtt — február 5-én — mult 115 éve annak, hogy a győrmegyei Téten napvilágot látott Kisfaludy Károly, kit a sors arra kényszerített, hogy rideg, örömtelen ifjúságban küzdje át azt a forradalmi korszakot, mely tüzes és vérrel festett ekéjével Európa földjét fölszántotta, hogy elhintett eszméi az elnyomott nemzetek öntudatának termékeny talajából, mint az alkotmányos szabadság virágai keljenek életre.

S midőn hazánk is csupán csak régi dicsőségének emlékeiből táplálkozva az elnyomó önkényuralom súlya alatt görnyed: a jó, a lelkes hazafiak: politikusok, költők és írók állnak a magyar nemzet élére, hogy biztos révbe vezessék Magyarország boldog jövőjének zátonyra jutott hajóját.

E honmentő nagy munka kezdetén, mikor Széchenyi István örökké emlékezetes és mindeneket felvillanyozó szent igéje, Kölcsey Hymnusza s Vörösmarty Szózata még nem riasztotta fel álmából a reménytelen jövőjén busongó magyar nemzetet: Kisfaludy K. zajos ifjúsága s külföldi kalandozásai után hazájába visszatérve már elszánta magát arra, hogy a százados harcok izgalmi alatt Ny.-Európa műveltségétől messze elmaradt nemzetének költői irodalmát fölvirágoztassa.

Tapasztalatokban gazdag hazafiúi, művészi és költői lelkének éles szemével hamar fölfedezte irodalmunk feltűnő szegénységét, kirívó hiányait s a csekély terjedelmű meglévőnek is külföldies színezetét.

Ugyanis magyar költészetről a mai értelemben akkor még szó sem lehetett; költőink termékenysége szűkkörű és nem magyaros szellemű; több poetikai műfaj magyarul még nem szólt meg s francia, német és latin könyvek olvasására volt kényszerítve az a csekély számú olvasó közönség, mely hébe-korba szükségét érezte a könyvekkel való foglalkozásnak.

Ezt a szomorú állapotot fölismerte Kisfaludy K. s elhatározta, hogy nemes törekvéssel és kiváló költői tehetségével a magyar költészetet nemcsak igazán nemzetivé teszi s nemcsak több, eddig ismeretlen műfaj művelésével bővíti ki annak szűk határait, hanem oly olvasó közönséget is teremt, mely az irodalmat pártolva s élvezve, hazafias erényeinek megszilárdulását is abban keresse.

Ezért lett zászlóvivője nálunk a regényes, romantikus költészetnek, mely a nemzet életéből s dicsőséges napjaiból választotta tárgyát és személyeit.

Soha el nem muló érdeme, hogy lyrai és epikai működése mellett a leghiányzóbb költői műfajt, a magyar drámát alapította meg, melyről ő előtte alig beszélhetünk s egyúttal költőivé tette a szinpad nyers és durva nyelvét. Nagyon jól tudta K., hogy nekünk különösen magyar színházra s nem idegen, hanem magyaros szinköltészetre volt szükségünk. A külföldi s fordított színművek nem szolgálhatták a nemzet újjászületésének fontos érdekeit s ezért választotta K. a magyar nyelv és szellem s az irodalmi műveltség terjesztésére „a színházat, mely a társadalom minden rétegében a leghatásosabb eszköznek bizonyult a hazafias eszmék öntudatra ébresztésében.”

Pesten maga köré gyűjti a nevesebb magyar írókat, kiknek ép úgy, mint az ifjabb írói nemzedéknek vezetője lesz s miután 1819-ben rendkívüli, nagy hatással adták elő Budán „A tatárok Magyarországon“ cz. eredeti vitézi játékát, elhatározta, hogy azután minden idejét és tehetségét a színműirodalomnak fogja szentelni. Az első sikert követőleg egymásután írta meg tragediáit, míg végre megtalálta tehetségének azt a tért, melyen legnagyobb és legmaradandóbbat alkothatott.

Az irodalmi szükség, derült kedélye s humoros természete K.-t csakhamar a vígjátékhoz csábította, melynek művelésében aratta legszebb babérait. A korabeli magyar társadalmi élet fél-

szegségeit, apróbb hibáit, nevetséges helyzeteit kedves ferdeségeivel és nyíltszívű jellemeivel ő vitte először színpadra, hogy bemutassa a magyar közéletet s annak legjellemzőbb alakjait. „Megtalálván itt is a helyes, nemzeties irányt, nemcsak meggyőzőleg hatott kortársaira, hanem megteremtette a magyar vígjátékot.“

K. vígjátékírói tehetsége legsikerültebb vígjátékában, a *Csalódások*-ban éri el tetőpontját. Ebben is a való, igaz életet mutatja be a hallgatónak, ki csaknem minden szereplőjében egy-egy jól ismert személyt vél látni, hisz azok az akkori nemesi társadalomnak naponként látott alakjai. A darabban nincs egy cselekvény vagy jellemző mondás, mely a természetesség hűségével szemben állana. Alakjai a valóságban vagy csak képzelve csalódnak s az érdeklődést mindvégig nemcsak lekötik, hanem állandóan fokozzák is. E ritka leleménnyel teljes darabot méltán nevezhetnők a Csalódások csalódásának, mert a végső kifejeletben még az általános kiábrándulás is újabb csalódással történik. A darab egész bonyodalma „félreértéseken, furcsa helyzeteken s nem belső küzdelmeken alapszik.“ Nem csoda tehát, ha „rendkívül gyors cselekvénye s különösen hű, eredeti alakjai miatt sokáig kedves vígjátéka volt a magyar közönségnek.“

Nem akarom megelőzni és elrontani a pár percz mulva megkezdődő szép alakítások élvezetét, de föl kell hívnom szíves figyelmöket *Lombai* uradalmi inspektornak ártatlan, de személyes hiúságból s palástolt anyagi érdekekből keletkező csalafinta planumaira, melyek a darab egész cselekvényét fejlődésében bonyolítják addig, míg ő is önzésével föl nem sül. Rokonszenves alak *Mokány* úr, a „faragatlan, de csiszolásra alkalmas, jóindulatú, de elmaradt, parlagi kurta nemes ember, ki mindenáron házasodni akar s épen ezért szíve hamar tüzet fog. Mokány minden megjelenésével mosolyra derít, mert társadalmi helyzetének, korlátolt lelki világának oly törülmetszett kifejezője, kivel csak *Lucza* kisasszony, az okvetetlenül férjhez menni vágyó vén leány nevetésre ingerlő s az életből jól ismert egyénisége képes verseyezni.

A Csalódásokban K. a XIX. század első felében hevülő nemzeti érzést és az akkori patriarkális élet természetességét s

romlatlanságát, továbbá apró-cseprő bajait s a nemzeti őserő tisztaságát akarta bemutatni s ez törekvésehez méltóan sikerült is.

K. magasan kiemelkedő írói egyénisége az Új Magyarországot megalkotó múlt századnak. Kiemelkedik sokoldalú, hazafias irányú, maradandó becsű műveket alkotó költői munkásságával, s azon üdvös hatásával, mellyel vezette író társait. Megjelölván az új nemzeties irányt, kortársai az ő eszméit támogatják lelkesedéssel mind szélesebb körűvé gazdagodó irodalmunk szolgáltatában. Tehát a 40-es évek föllendülő irodalmát s a K. eszméin tovább fejlődő és Petőfiéknél művészeti magaslatra fölemelkedő költészetünk virágzását is az ő nemes példaadásának s eszméi győzedelmének köszönhetjük. Ő terjesztette hazánkban először a romantikus és a demokratikus szellemet azzal, hogy megértette, megérezte s maga is fejlesztette a haladás eszméit nemcsak az irodalomban, hanem a társadalomban s a politikában is. S midőn előttünk lebeg mai kegyeletes megemlékezésünk alkalmával K. K., „messze kiható irodalmi vezérségének régi fényességében, ugyanekkor nem kevés sugár“ jut rá azért is, mert egyik lelkes, munkálkodó társa volt azon nagyjainknak, kiket a magyar nemzet demokratikus újjáalkotásának dicsősége méltán megillet. Éljen ezért szívünkben mindörökké az ő szép emléke!!

Felméri Albert.

A képzelt beteg.

Vígjáték 3 felvonásban. Irta *Molière*. Fordította *Bercsik Árpád*.

1903. febr. 19.

Tisztelt Közönség!

Bizonyára megesett már Önökkel, hogy kellemetlenül csalódtak itt a színházban. Nos ezúttal kellemesen fognak csalódni.

Kellemesen, amennyiben attól félek, hogy én most hosszasan fogom Önöket útatni. Iparkodom lehetőleg röviden tenni ezt.

Kellemesen fognak csalódni továbbá, amennyiben azzal a hősieks elszántsággal jöttek ma ide, hogy — az eszmény kultuszának hozva áldozatot — egy úgynevezett classicus felsőbb vígjátékot kissé unatkozva végig nézzenek. Ez a darab nem a magasabb művészi ambiciójú Molièrenek, hanem a bohózatíró Molièrenek műve. A legmulatságosabb bohózatok egyike e darab. Egy kissé ósdi ugyan, mert nincs benne semmi pikáns, semmi borsos dolog; a szereplő személyek nem zavarodnak benne úgy össze-vissza, hogy aztán egyik se tudja, fiú-e vagy leány hát ő tulajdonképpen, álmodik-e vagy *csak* az esze ment el?

A darab meséje mindössze ennyi. Egy gonosz asszony orránál fogva vezeti a férjét, amit sok jó asszony is megtesz, és — ami már csakugyan rút gazság tőle — mostoha gyermekeit ki akarja tagadtatni. Terve már-már sikerül. De a szobaleány, ki gyűlöli képmutató asszonyát, ügyesen ráveszi gazdáját, hogy akarva-nemakarva törbe csalja az intrikus nőt s leálcázza. Ugyanakkor az apa meggyőződik arról is, mennyire szereti őt leánya, tehát beleegyezik, hogy ez nőül menjen szíve választottjához, kitől addig tiltotta.

Meglátják Önök, mennyi elevenséggel van feldolgozva ez az egyszerű történet; mennyivel több benne a csattanós helyzet, semmint képzelnék. Molière nem hiába volt egyszerre színész és költő, értett a szinpadí hatáshoz.

Ami pedig alakjait illeti, ezek élettől duzzadó, életeleven emberek: ha a mai bohózatírók mesterkéltbben hatásos helyzeteket tudnak kieszelni, viszont alakjaik a Molièreéihez képest üres szinpadí bábok, szinpadí szerepek.

Béline, a mostoha, a legigazibb Tartuffeök egyike, milyen valaha női ruhát hordott. Múlatunk rajta, mikor látjuk, mint erőlködik hasonlesésből hízelegni férjének, pedig ki nem állhatja. Jóleső kárörömmel látjuk aztán eltiportatni e mézes-mázos szavú kígyót, midőn minden ravasz gazsága daczára belemegy a neki vetett ügyüű törbe.

Kiszemelt áldozatai, mostoha leányai közül első helyt a kis Louisont sietek megemlítni, már azért is, mert a kis gyermek a franczia szinköltészetben egyáltalán ritka jelenség. Ez a kis mókus már megtanulta az alakoskodást. Papája felkiált: „Nincsenek már gyermekek!” Azonban ez igazi gyermek, kinél igazabbat költő nem alkotott. Önök, t. fiatal hölgyek és fiatal urak, ítélhetik meg legjobban, mennyi életigazsággal van rajzolva; mert Önök jól fognak még emlékezni rá, hogy ha bajba kerültek vagy ha valamit el óhajtottak érni, hányszor segítettek magukon hasonló fogásokkal: nem mondom, hogy éppen, mint Louison, halottnak, de pl. betegnek tettetve magukat a papa és mama előtt.

A nagyobbik leányka, Angélique, bájos lény, kivel nagyon rokonszenvezünk, mikor látjuk, mint akarná őt kolostorba dugatni a mostohája vagy egy utált emberhez erőltetni édes atyja. Megsajnáljuk ezt a vergődő kis galambot. De ne aggódjunk felettébb miatta. Ennek a kis galambnak van csőre és karma, szükség esetén tud csípni és karmolni, addig is, míg jó szerencséje a szobalány képében megsegíti. Molière gyakran és mindig szeretettel rajzol ily ifjú leányokat. Önök örömmel fogják hallani, hogy ő mindig pártját fogja a fiatal szerelmeseknek, védi a szív jogait, melyeket ebben az időben kegyetlenül tiportak lábbal a szülők vagy gyámok. Engedjék meg, hogy a legrikítóbb esetek egyikét külön felemlítsem itt. Mit gondolnak, mily hallatlan

eszközzel bírták rá Larochefoucauld herceget, hogy oltárhoz vezesse rákényszerített menyasszonyát? Minden felsőleánykisaszszony, sőt minden felső-, ne mondjam: alsó gymnasista úr szánakozva fogja hallani: befőtten ígérték a kis fiúcskának! Ilyen kis gyermekkorban rendelkeztek már a szülők vagy gyámok a szívvel, és a serdültebb kor sem igen talált könnyörületre a zsarnokok előtt, kik ellen Molière annyiszor emel szót hathatósan.

Negyediknek említhetem a szobaleányt, ki szintén gyakori alak Molière színpadján. Az olasz vígjáték példájára már régóta szokás volt a cselédséget az események intézőjeként szerepeltetni, a hogyan bizonyára az életben is gyakran szerepelt. A cselészölvő inasok Molière-nél is híresek; de kellemesebbek cselszölvő szobaleányai, kik csak uruk és cselédje javára intrikálnak. A mi Toinonunk Molièrenek legelmésebben és legvidámabban imperitens nyelves szobalánya; ő hárít el minden bajt s ő derít mindenütt jó kedvet: most is alig várja odabent, hogy megcsendüljön a színpad hangos kaczagásától.

A szépnem mellett ott vannak aztán a férfiak. Fájdalom, nem nagyon díszes példányok. Argan a házsártos zsarnok apa, mint az ily zsarnokok rendesen, pipogya férj; sőt a cselédségnek is rabszolgája; alapjában véve jólelkű és könnyen hangolható ember.

Van e darabban egy másik apa is, kit fiával állít elénk a a költő. Figyeljék csak meg Önök, mily tipikus képviselője az ú. n. szülői majomszeretetnek. Eszembe juttat egy öreg urat, kit még egyetemi hallgató koromban ismertem. Nem tudom, hányadikszor hozta fel fiát a fővárosba, hogy már végre-valahára *sikerrel* is letegye a vizsgát. Egyszer bizalmasan így szólt hozzám az öreg bácsi: „Hej, de szép dolog is az, ha valaki zseni! Lám a szomszéd zseni, a sógora is zseni. Öcsémuram, na még öcsémuram is tán zseni. Hanem az én Marczy fiam, az már nem zseni!” Emlékszem, hogy akkor én is nevettem tapasztalatlan ésszel e szavakon. Ma már bámulom a szülői elfogulatlanságnak e ritka példányát. Az életben a Molière-féle apák a gyakoriak; azok, akiket az Önök t. tanárai is alkalmasint ismernek és akik tudvalevőn arról vannak meggyőződve, hogy nem létezik tehetségtelen diák, hanem csak lusta diák, no meg igazágtalan tanár quantum satis . . .

Hogy visszatérjek a Louison és Angélique papájához, Argan *képzelt beteg: betegnek hiszi magát*. Minthogy a darabnak is *Képzelt beteg* a címe, jogosan vélhetni, hogy Molière, ki minden darabjában gúnyol valami társadalmi félszogséget vagy általános emberi gyarlóságot, ezúttal a hypochondriát akarta satira tárgyává tenni. Így vélekedett a minap egy orvos barátom is, mikor találkoztunk és szóba került, hogy én ma itt conférencet fogok tartani, a miben — mellesleg mondva — már magam is kételkedni kezdtem, annyiszor hirdették a lapok. Ez a kedves barátom, aki nemcsak kitűnő szakember és mint ilyen minden betegséget meggyógyít, ha az meg akar gyógyulni, de aki igen szellemes ember is, nem múlászotta el megjegyezni, hogy én magamról fogok ezúttal beszélni, miután én is hypochondrikus vagyok. (Azt hiszem, az utolsó héten Önök közül legalább 90%-nak elmondták ugyanez ötletet orvosismerőseik.) A mai darab tényleg a hypochondriát is gúnyolja: hiszen hőse egy piros-pozsgás, egészséges ember, kinek szervezete nagyon erős lehet, mert még mindig nem sikerült agyonkúrálnia magát. Gyáva rabja az orvosoknak, retteg a haláltól s iszonyú dühös, ha azzal gyanúsítják, hogy nincs neki semmi baja. De mégis ne tévesztessük meg magunkat a darab címe által; Molière gúnyjának éle mégis első sorban az orvosok ellen irányul. Franciaországban az orvosok gúnyolása százados hagyomány volt és Molièrenek valósággal kedvencz vesszőparipája, melyen annyiszor lovagol legelső műveitől kezdve a legutolsóig, a *Képzelt betegig*.

Sehol sem mondogat oly erősen oda, mint éppen mai művében. Ezúttal egészen komoly hangon is beszél. Azzal az alakjával, ki határozottan szócsöve, azt mondatja, hogy nincs nagyobb önhietség és nagyobb képzelgés, mint azt hinni, hogy gyógyítani lehet; a legtöbb ember nem a betegségtől, de az orvosszerektől pusztul el. *Ne bízunk másban, mint a természetben, ez majd segít magán.* (Tudvalevőn az utóbbi szavak nem is olyan túlzók, hiszen a természet ma is akárhányszor legerősebb, legvégső reménye az orvosoknak. Mi több, Molière névszerint is felemlített magát a szinpadon Argannal, mint az orvosok ellenségét. Molière, kiált fel Argan, megérdemli, hogy az orvosok segítség nélkül hagyják felfordulni. Mire költőnk szócsöve ezt feleli: Nem is fog ő az

orvosokhoz folyamodni, sokkal gyöngébb az ő szervezete, sem-hogy a betegség pusztítása mellett még az orvosságok romboló hatását is elbírja. (Közbevetőleg megjegyzem: tényleg igenis folyamodott Molière az orvosokhoz; volt neki is házi orvosa, kiről XIV. Lajos előtt egyszer így nyilatkozott: Ő szereket ír nekem, én nem veszem be s így csak megférünk egymással.)

Az imént idézett szavakon a beteg ember keserű humora érzik. Molière valóban ekkor már nagyon betegeskedett. E hó 10-én múlt 230 éve, hogy 1673-ban először hozta színre a *Képzelt beteget*, melyben ő játszta a cím szerepet; a negyedik előadás után, febr. 17-ikén rosszul lett s még aznap meghalt. Eppen tegnap 21-ikén volt temetésének évfordulója. E legutolsó darabjával üli meg ma is Párisban a Théâtre Français, mely az ő szintársulatától származik, halálának emlékét: az avatási ceremóniát megelőzőleg az összes művések és művésznők Molière-szerepeik costumeében elvonulnak a költőnek a színpadra állított szobra előtt s leteszik eléje hódolatuk jeléül a pálmaágat vagy babérkoszorút...

De hagyjuk e komolyabb hangokat... Mint az alapján véve visszataszító hypochondriának, úgy a kissé hátborzongató gyógykezelésnek satirájába annyi vígságot vitt be Molière, hogy mindent feledve nevetünk. Félreértések kikerülése végett megjegyzem: ma már nem magán az orvosi tudományon mint ilyen nevetünk, mert ez a tudomány — fájdalom — drága kincse, minden fogyatkozásai daczára a nemcsak lélekből, de nyomorult testből is álló embernek; hanem igen is nevetünk a tudomány neve alá rejtőző tudatlanság pedans felfuvalkodottságán, — nevetünk azon, mennyire megmérhetetlen az emberi butaság, akár csak az emberi gonoszság! Ezért oly mulatságos előttünk az a jeles társaság, melyet ezennel bemutatok. Legelőször is itt van az ő kristályával a patikárius, ki akkor a doktornak famulus féleje volt és bizonyos szerekek bizonyos módon való beadását végezte. Aztán itt van a rettenetes dr. Purgon, ki az ég villámain véli kezében tartani: az életben az ily Purgon néha egész családját sorba végig mérgezte fanatismusból; itt nevetünk rajta, midőn dűltől tájékozva minden képzelhető betegségre átkozza el a borzasztó szavai alatt kétségbeesetten vonagló hypochondri-

kust. Majd megismerkedünk Diafoirus úrral és az ő drágalátos fiával. Az öreg Diafoirus, a szülői majomszeretetnek említettem képviselője, hájfejú; mintha némi halvány sejtelve volna elméleti korlátoltságáról, csak oly szerényebb sorsú betegeket szeret kezelni, kiknek elkezeltése nem okoz oly feltűnést, mint a nagyoké: retteg attól a gondolattól, hogy bajba keveredhessék, azért a miért ő oly alaposan kevesbíti a szenvedő emberiség számát. Tamás úrfi viszont a legönhittebb kamasz; fiatal létére csupa vaskalapos maradiság, bőre pergamen, ereiben pedig tinta folyik; annyira uincs semmi érzéke az élethez, hogy ő, a ki családot akarna alapítani, az első találkozáskor jövődöbelijét Angéliqueot leendő anyósának, Bélinenek nézi el.

Mindez alakok bizonyára nem egyszer vágnak előttünk bohóc módra fintort avégből, hogy múlattassanak. De mégis vigyázzunk: a legtöbbször, mikor azt véljük, hogy hatásvadászó karrikaturát ad Molière, nem tesz egyebet, mint csak az élet furcsaságait másolja. Mikor Tamás úrfi apja jelenlétében meg fogja állapítani előttünk Argan bajának diagnosisát, jusson eszünkbe, hogy a fiatal orvosok így gyakorolták magukat akkor az idősebb kollegák ellenőrzése alatt. A szobalány, mint látni fogjuk, orvosnak öltözik át: Molière ezzel nem csak azt az ötletét kívánta illusztrálni, hogy az orvost mindössze a ruha meg a zagyva diákbeszéd teszi; hanem az akkor divatos vándorló csudadoktorokat állította pellengérre. Szóljunk azonban ama doktorrá avatásról, mellyel a darab végződni fog. Akkortájt az egyetemek pénzért szívesen osztogattak diplomát bárkinek bárhol, tehát abban semmi képtelenség sincs, hogy Argan doktori kalapot nyer. Az pedig, a hogyan felavatják, az akkori szertartásnak elég hű utánzata. Az *Urhatnám Polgárban* is előfordul egy avatás, de ez a *mammamusivá* üttetés (a szó szoros értelmében *üttetés*, mert püföléssel jár) csak farsangi tréfa, minden realis alap nélkül. (Némelyek ugyan a püspökszentelés parodiáját keresik benne, de nem tudom, hogy éppen a püspökszentelésnek volna főmozzanata a folytonos püföltetés.) Argan czeremoniája, ismétlem, az életből van véve: így még a zenekiséret is, mert akkor hegedültek is (csak éppen a tánczrész bohózatos ráadás); így főleg a megelőző vizsga, sületlen, nagyképű kérdéseivel és épp olyan feleleteivel

Vajjon mégis sületleneknek mondhatók-e a feleletek is? Argan minden betegségnél ezt a hármat javasolja: *saignare, purgare, clysterium donare*. A legutolsót, a clysteriumot közmegegyezéssel hagyjuk ki a játékból. Ami viszont az elsőt illeti, az érvágást, ezt a XVII. században még csecsemőkön is alkalmazták, a nagyoknál pedig épp oly egészségügyi rendes követelmény volt, akárcsak a fürdés. Ma tudtommal az orvosok már jobban gázdálkodnak a vérrel. Az összes világfürdők közül, a hol megfordultam, csakis egy helyt olvastam nyomtatott hirdetésben rendes heti programul kitűzve a köpülőzést, — Jegenyén, ott is régen volt, tán igaz se volt... A purgálást illetőleg erősen hiszem, hogy ha ma a vizsgán valamelyik jelölt megszorúlva erre a szerre hivatkoznék feleletében, nem vétne éppen igen nagyot. Hiszen ez ma is elsőrendű szerepet játszik a legtöbb esetben: tudjuk, hogy az orvosoknak ma is kedvelt szentje Szent Ricinus.

De már nagyon is belementünk az orvosi dolgokba. Még csak annyit tehát, hogy ma már bizonyára másképpen kell az orvosi tudományt szinpadra hozni. Ha egy Csiky Gergely *Muká-nyiban* még mindig Molièrei bohócokat léptetett fel, Briex, a *Bölcső és Vörös talár* divatos szerzője már másképpen jár el *Szabadulás* című darabjában, melyet egyszer tán e szinpadon is előadtak. Briexnek e műve ékesszóló, de szokása szerint egyoldalú támadás az orvosi tudomány ellen, egy orvos tragédiáját tárva elénk, ki végül elveszti hitét, a tudományban való egyetlen hitét... Hatásos dráma és a szóban levő tudományhoz ma bizonyára az ily komoly műfaj méltóbb, mint a bohózat. De nem érzékenykedem az orvosok helyett, képzelt beteghez illő *captatio benevolentiae* céljából. Ha Briex megindító, Molière megnevettet. Fel tehát a fügönnyel, hadd ne vessünk!

Harassti Gyula.

Hunyadi László.

Opera 5 felvonásban. Zenéjét szerzette: **Erkel Ferencz.**

1903. márcz. 15.

A mai ünnepélyes alkalommal a magyar opera egyik legnépszerűbb termékét, Erkel Ferencz Hunyadi Lászlóját mutatjuk be önöknek.

Ünnepi hangokon, a zene és ének hangjain szólunk fogékony szívékhöz, hogy az érzelmek nyelve, szívékben is hasonló érzelmeket támasszon. Hogy így méltó harmoniában fejezzék be a mai szent napot, melyet nem a törvény rendelt ünnepnek, hanem a melyet a *nemzeti lelkesedés* avatott azzá.

Mikor ezen a napon meg-megújuló lelkesedéssel az 1848. események fiatalságát dicsőítjük, tükröt tartunk önök elé, hogy egy nemzet ifjúsága csak akkor válik az utókor előtt tiszteletre méltóvá, ha az eszmékért lelkesedik s az eszményekért tud harczolni is, ha kell. Mert jaj annak a nemzetnek, melynek fiatalsága nem hisz az eszmék diadalában, melynek nem a szép s jó vezéreszmei. Rügy nélküli tavaszhoz, illat nélküli virágokhoz hasonlít az a fiatalság.

* * *

Szívéket, kedélyüket akarjuk a hétköznapi hangulatból kiemelve csiszolni, nevelni s eszményibb légkörbe emelni, valányszor ide, a művészetek csarnokába hozzuk önöket. Mert a *művészetekben található magasztos és szép képezik az ember esztetikai tehetségének természetes és egészséges táplálékát.* Keressék s szeressék azért a szépet az emberben, a természetben, de főleg a művészetekben, nehogy üres, fásult szívvel és a meg nem

emésztett ismeretek zagyva tömegével a fejben fogjanak az élet nehéz, sokszor áldatlan kenyérharczához.

A szív és kedély nemesítésének egyik leghathatósabb eszköze a zenében való gyönyörködés, mert a zene az ő kifejező erejével oda is hat, a hová a többi művészetek nem jutnak: *szívünkhöz*. Lelkünk szárnyalásával törekszünk az elveszett édennek egy részét visszaszerezni, mikor érző szívvel elmerülünk a harmonia mélyébe. A ki ezt az érzést nem ismeri, az előtt a dallam szárnyain ellebbenő hangok világa ismeretlen marad. Egy jelentékeny szemet vesztett el azon tehetségek lánczolatából, melyekkel az örök szép birodalmába juthatna, hogy az ott nyert lelki kincsekkel földi létét édesítse.

Mivel a zene kimondhatatlan vágyakat, meghatározhatatlan érzéseket ébreszt, szóval lelket tár fel, talaja, forrása az ember benső lelki élete. Azért a zenét szavakkal meghatározni nem is tudjuk. Hiába törekszik az emberi értelem a harmonia világának titkaiba behatolni, varázsa eloszlik, ha elemezni akarjuk, éppen úgy, miként lelki életünk folyamatairól anatómiai kísérlettel soha tudomást nem szerezhetünk.

Mi azt, ami lelkünkben végbe megy, csak érezni tudjuk. A hangoknak csodás hatását, misztikus varázsát, mely a szív húrjait rezgésbe hozza, vérkeringésünket meggyorsítja s fantáziánkat sasszárnyakon a hangok világába ragadja — *csak érezni tudjuk*. Érezzük, hogy a hangok varázsa alatt az *édes fájdalom, a sajgó bánat, titkos vágyódás, örömmámor s boldog reménység* mintegy varázsütésre váltakoznak érzelemvilágunkban. Valónk annak a lételnek sejtelmével telik meg, mely kívülünk fekszik s a melyet véges érzékeinkkel s véges értelmünkkel fel nem foghatunk.

A zenének ezt a mindenhatóságát s a benne rejlő boldogító kincset keressük a zenei élvezetekben. E tekintetben is a görögöktől tanulhatunk, kik Arionról s Orpheusról szóló mondáikban szép példáit nyújtják azon csodálatos összhangnak, mely életüket betöltötte. Történelmük arról tanuskodik, hogy arról is volt sejtelmük, hogy a zene növeli a *hősies elszántságot s harczy kedvet*. Az athaeneiek ugyanis a csatában már-már csüggedő spártaiak lelkesítésére Tyrtaiost, a sánta dalnokot küldötték hadvezér he-

lyett, kinek lelkesítő dalai győzelemre segítették a spártaiakat a messeni háborúban.

De azt hiszem hazafias dalok tekintetében nem kell idegenben példákat keresnem, mert hisz egyetlen európai nemzet sem küzdött annyit léteért, mint a magyar. A szabadságért vívott ezredéves küzdelem teremtette hazafias lyránkat és a Rákóczi-indulónkat, mely „keservdala, fölsóhajtása, imádsága és vigasztalása egy hosszú szenvedéssel teljes korszaknak, melyet a ki hallott, soha többé el nem feledhetett.“ Hozzá fogható indulója egy nemzetnek sincs. Gyújt, lelkesít s szárnyat teremt a lomha képzelődésnek is. Örök szép példája, hogy a hazáért való önfeláldozásra egy művészet sem tud annyira lelkesíteni, mint a zene.

Ezért kér Vörösmarty Liszt Ferenczhez intézett ódájában, hogy a nemzet életre keltésének nagy munkájában zengjen nekünk olyan dalt:

..... hogy mély sirjaikban
Őseink is megmozduljanak
És az unokákba halhatatlan
Lelkeikkel vissza szálljanak,
Hozva áldást a magyar hazára
Szégyent, átkot áruló fiára.

Míg Vörösmarty Liszt Ferencztől várta a nemzet ébredésének nagy munkájához a művészet lelkesítő hatalmát, azalatt Erkel Ferencz megteremtette a magyar történelmi operát.

Hazafias felbuzdulása avatta Erkelt a magyar opera-stilus megteremtőjévé, ki hosszú művészi pályáján csak egy célzt ismert: hazájának művészi érdekeit előmozdítani. Erdeme semmivel sem kisebb azokénál, kik a negyvenes években a nemzetet a szellemi megújulás felé vitték, mert erősen lángolt benne az a hit, hogy van magyar genius. Szóval hirdette, tettel bizonyította, hogy az idegen majmolása helyett zenénkben is a *nemzeti jelleget, nemzeti vonásokat kell keresnünk* s lesz magyar alapokra fektetett művészi életünk.

Erkel, gróf Csáky Kálmán ajánlatára a harminczas évek elején Kolozsvárott kezdette pályáját, mint zongoraművész. A husz éves ifjú bontakozó tehetségeinek fejlődésére nagy hatással voltak Kolozsvár akkori művészi viszonyai. Kolozsvár ekkor egyrészt történeti traditióinál fogva, másrészt állandó magyar szín-

házával s műpártoló főúri köreivel, a magyar kultur-életnek egyetlen középpontja volt az országban. Hat éven át tevékeny részt vesz Kolozsvár zeneéletében s a kolozsvári nemzeti színháznak 1834—1835. első karmestere. Itt ismerkedett meg az első magyar operával, melynek bölcsője az akkori kolozsvári színház volt. Nagy Lázár, Kolozsmegye főbírája, majd alispánja 1821-ben, mint a színház első vállalkozója egy külön dalműtársulatot alapított. Erre szükség is volt, mert mint Dériné, a magyar színészet vándoréveinek kedves krónikása naplójában írja: „A dal volt az, mely a közönséget a színházba csalogatta s úgy a színházba már-már beleszokva, általa ismerték és szerették meg a drámát és szindarabokat.“ A kolozsvári közönség is a dalos játékokért rajongott, melynek egyik éltető lelke akkor Dériné volt.

A társulat kezdetben idegen, később magyar dalműveket mutatott be. Az első magyar opera Ruzicska József „Béla futása“ volt. Először Kolozsvárott került előadásra 1822-ben s utána az ötvenes évekig még igen sokszor az ország több más színpadán. Ruzicska kísérleteinek csak egy érdeme volt, hogy a magyar történelemből merítette tárgyát. Hogy Ruzicska a magyar opera kifejlődésére nem volt nagyobb hatással, annak oka részben az is volt, hogy a nemzet nem tudta állandóan lekötöni. Különben is úgy volt a magyar ebben az időben zenéjével is, mint nyelvvel: az idegent majmolta. Idegen színészek, idegen zenészek terjesztették az idegen zenei műveltséget, kik elzárkozva nemzeti kulturánk eszményibb törekvései elől, a zeneművészetet mesterségszerűen űzték. Ha itt-ott fel is csillant a magyar zene iránti szikra, az nem foghatott tüzet, elhamvadt. Ruzicska kísérletei csak Erkel lelkében fogtak tüzet, kit a magyar nemzeti geniusban való erős hite a magyar opera megteremtőjévé avatott.

Első műve, Báthori Mária, nemzetközi színvonalra emelte a magyar operát. Tárgya szintén történelmi, mivel ebben az időben a történelmi tárgyú operák voltak divatosak, mely irányt 1828-ban Auber Portici némá-jával indított meg. Auber Portici némá-ja valósággal előhírnöke volt a juliusi forradalomnak. Masaniello nápolyi hajós politikai célzatú s szabadságért rajongó dalai nemcsak Francziaországban, de még a külföldön is: Brüsszelben, Varsóban tényleges lázadást idéztek elő.

A mivel Auber csak véletlenül találta el korának hangulatát, arra Erkel öntudatosan készült. Lelki szemei előtt *egy történeti tárgyú s politikai vonatkozású magyar opera lebegett*. Míg annak megvalósításán tépelődött, a véletlen jött segítségére. Egressy Béni Tóth Lőrincznek a Két László cz. drámája nyomán megírta Hunyadi László szövegkönyvét Bartay számára. Erkel véletlenül pillantott a szövegkönyvbe s többé vissza sem adja. Költői lelke egyszerre megtalálta, amire már évek óta várt. Így írta meg 1843-ban lázas sietséggel legnépszerűbb operáját, Hunyadi Lászlót.

A darab cselekvénye 1456-ban játszik. Belgrád dicső bevétele után 1456 aug. 11. halt meg Hunyadi János. Az idegen hatalomhoz szító Hunyadi-ház ellenségei elérkezettnek látják az időt, hogy ármánykodásaikkal az ifjú László királynál czélt érjenek. Ezt el is érték, mikor a futaki országgyűlésen a nemzet legnagyobb ellenségét, Czilleit választották az ország kormányzójának.

A Hunyadi-ház barátai aggódva nézik a dolgok fejleményét s Belgrádba sietnek, hogy a Hunyadi-fiúkat a fontorkodó Czilleivel szemben megvédjék.

Ezzel kezdődik az opera cselekménye. Ugyanekkor érkeznek a király, Czillei és idegen zsoldosai Belgrád alá. Czillei gonosz terve napfényre jő s a magyarok a gőgös főurat megölik. A magyar főurak azt hiszik, hogy ha „meghalt a cselszövő, eltűnt a rút viszály“ is. Úgy látszott; mert a megrémült király még ugyanazon év november 23. esküvel fogadta a fiaiert aggódó anyának, hogy nagybátyja halálát nem bosszulja meg soha.

De az erőszakkal kiontott vér a király és a Hunyadiak között tartós barátság alapjává nem lehetett. A király, Gara nádor koholt meséire hallgatva 1457 márczius 14. elfogatta Lászlót s márczius 16. ki sem hallgatva vesztőhelyre vitette a nagy Hunyadinak ártatlan fiát. Eddig a darab, mely fővonásaiban a történelmi eseményekkel megegyezik.

A nagy rémület, mely eleinte elnémította a hazafiakat, lassan kétségbe esett elkeseredéssé változott. László a magyarok bosszúja elől Prágába menekült. Hogy itt mi várt reá, mindnyájan tudják, hisz Arany János V. László örök szép balladájában

drámai vonásokkal rajzolja a hitszegő király elpusztulását. Halála a temesvári eskütétel évforduló napján, nov. 23. hirtelen következett be. Azt mondták, hogy a cseh urak mérgezték meg, a magyar nép azonban a hitszegő király hirtelen halálában Isten büntető kezét látta.

Erkel Hunyadi Lászlója 1844 jan. 27. került bemutatóra s fényesen igazolta a magyar opera-stilus életképességét. A nemzeti színház eddig még nem volt oly tetszésnyilvánítás színhelye, mint mikor az első felvonás végén először felhangzott a „Meghalt a cselszövő, eltűnt a rút viszály“ cz. karének. A közönség a megzenésített szavakban politikai vonatkozású jóslatot látott s szünni nem akaró lelkesedés ragadta el a kedélyeket. Hiszen jól ismerte a magyar ekkor is az idegen hatalom cselszövőit, ismerte Metternichet, ki még mindig görcsösen szorongatta az abszolút hatalom gyeplőjét kezében, kinek bukása felett már régen szeretett volna újjongani. A közönség lelkesedése történelmi nevezetességű énekké avatta e kart. A szárnyra kelt ének bejárta az Alföld rónáit s viszhangra talált Erdély bérceiben. Szikráit szerte szórva a hazában, lelkesedésre gyújtotta a sziveket. Egy porszem annak a közös hangulatnak, közös lelkesedésnek az előidézésében, mely sejtelemmel töltötte el a sziveket, hogy valami nagy, váratlan dolognak kell történnie.

Ez be is következett az 1848. események nagy napján, márczius 15. Hunyadi László hazafias dalai akkor is szerepet játszottak, mikor a vén Európán, 1848 tavaszán, a szabadság szellője végig vonult, hogy egy napon évszázados hagyományokat romba döntsen.

A nemzeti színházban akkor Bánk-bánt adták. De a közönség a napi eseményektől sokkal izgatottabb volt, semhogy türelme lett volna az előadást nyugodtan végig hallgatni. Azért az est hangulatához alkalmazott műsort akart hallani. Így szavalta el Egressy a Nemzeti dalt, mely után a lelkes fiatalság Hunyadi Lászlóból „Meghalt a cselszövő“ dal eléneklését követelte, melyet a lelkes közönség együtt énekelt a színészekkel. Evvel a dallal üdvözölte a márcziusi fiatalság a magyar szabadság születését s újjongott az abszolutizmus bukásának.

Mielőtt Erkel egy újabb dalművel megajándékozta volna

nemzetét, az jogaiért küzdve elbukott. Szomorú évek halálos némasága nehezedett az országra, mely alatt Erkel műzsája is elhallgatott. A forradalom viharja elzúgott fölötte, anélkül, hogy lantjából csak egy hangot is kicsalt volna. Műzsája nem a harci riadók műzsája volt. Ezért a vészkürtöt, a márcziusi fiatalság halhatatlan vezére, Petőfi Sándor fújta helyette.

Az elnyomatás gyásznapjaiban a lesújtott milliók alig-alig reménykedő hazafias fájdalommal Erkel himnuszának imaszerű hangjaiban talált enyhülést, melyet még 1845-ben szerzett s amely most a balsorstól tépett nemzet imájává lett. Akkordjainak megrendítő s felemelő hatását érezte s érzi mindegyikünk, valahányszor hazafias ünnepélyeinken felhangzik. Dallama áthatja egész valónkat s otthonra talál a magyar föld minden lakójának szívében. Mi az, ami oly ellenállhatatlanul magával ragad? A szívek mélyéből fakadó érzelem, hogy annyi balszerencse között s oly sok viszály után, különböző úton járva, különböző eszközökkel küzdve, végre egy érzésben találkozunk, hogy együtt érezve, együtt gondolkozva s legjobb meggyőződésünk szerint szolgálva a hazát — boldogulhatunk csak e földön. Így szilárdítják meg az emberekben az érzelmek és gondolatok, az emlékezet és remény közösségét a hazafias dalok.

Nem csoda, ha az önkényuralom, mely durva kezekkel nyúlt mindenhez, a mi szent, üldözés tárgyává tette a magyar dalt és zenét is.

Érzéseket tartósan elfojtani nem lehet! . . . Íróink, költőink virágnyelven kezdtek beszélni s ehhez a szimbolikus költészet-hez nagyon jól illett a magyar dalok mélabús sóhajtása, melyek minden nyelvnél érthetőbben beszéltek a magyar szívekhez. Csodálatos szépségű népdalaink ekkor vernek legmélyebb gyökeret minden magyar szívben.

Lelki szemeim előtt egy megható jelenet újul fel, mikor a csendes évek szomorú napjaira gondolok. A Komló-kertnek később oly híres primása Patikárius Ferkó mutatkozik be az üldözött magyar íróknak. Erdélyi János megöleli, Vörösmarty szemében pedig a meghatottság könnyei ragyognak, mikor Patikárius Ferkó mélabús, ódon zamatú magyar nótáit hallotta, melyekben a magyar nép belső világának egész tartalma tárult fel. Vörös-

marty hattyúdalának „A vén cigány“-nak megírására ez is lehetett hatással. A költő szívéből nem veszhett ki teljesen a remény, hogy a leigázott magyar, kinek ilyen dalai vannak, sorsa jobbra fordul s jóslatszerűen hangzik ajkáról: „Lesz még egyszer ünnep a világon.“ És lett. Magyarország a második szellemi újjáébredés küszöbén állott.

Ebben az ébredésben Erkel is művészetének s tudásának legjavát adta. Megírta Bánk-bánját (1861), Saroltát (1862), Brankovicsot (1874), Névteten hősokeket (1880) s utolsó operáját István királyt (1885) az új operaház megnyitására.

Bánk-bánban művészetének legjavát adta, de legnépszerűbb operája továbbra is Hunyadi Lászlója maradt. Mit az is bizonyít, hogy Erkel 50 éves írói jubileuma alkalmával már 270-ikszer került Pesten előadásra. Később Erkel még két betét-dalt is írt az operához, melyek a magyar műdal-költészet valóságos gyöngyei. Az egyik Marianak nagy áriája fuvolakisérettel a III. felvonásban, melyet Hollósy Kornélia számára írt, midőn az, külföldi nagy sikerei után 1846-tól állandóan a nemzeti színház kötelékébe lépett s itt Erkel operáiban aratta legfényesebb diadalait. A másik betét a La Grange ária, melyet Erkel La Grange híres francia énekesnő számára írt, mikor ez Hunyadi Lászlót is műsorába felvette. Erkel operáinak sikerei meggyőzték a magyar zene életképességéről Liszt Ferenczet is, ki ekkor állt be világhírű magyar Rhapsodiáival a magyar zene apostolának.

*

De nem folytatom. Szóljon várakozó szívükhöz a mű maga. Tárja fel színházunk derék karmestere varázsvesszejével a mű szépségeit, hogy fogékony lelkükben a márcziusi ifjúság lelkesedése méltó visszhangra találjon.

Rietly Károly.

Fenn az ernyő, nincsen kas.

Irta: *Szigligeti Ede.*

1903.

Kisfaludy Károlynak és Vörösmartynak örökét a múlt század negyvenes éveiben Szigligeti Ede vette át a drámaírás terén. Nem volt méltatlan örökös, de amint rendesen történni szokott, új kezekben újjá vált az örökség. Kisfaludy és Vörösmarty nemzetivé és költőivé tették drámánkat. Az idegenből átgyúrt vagy csak fordított darabokkal szemben fölfedezték a nemzeti történetet és életet a drámaírók számára. Azonban Kisfaludyt korai halála, Vörösmartyt másnemű tehetsége megakadályozták abban, hogy e két gazdag forrást teljesen ki is aknázzák. Azonban a magyar színpad legnemesebb hagyományainak ők vetettek alapot.

Örökükbe Szigligeti lépett. Örökségének azonban csak egyik oldalát becsülte meg igazában, a nemzetit. A magyar történet gazdag és dicsőséges forrásából, meg a nemzeti élet változatos és érdekes rétegeiből merítette műveinek tárgyát. A költőiség helyett pedig arra törekedett, hogy művei szinszerűek legyenek. Ez az ő ezerjő füve, a szinszerűség, mely sokért kárpótol, sőt néha nála mindent pótol.

Mi ez a szinszerűség?

Alapja a színpad ismerete. Ennek a néhány deszkának, mely kicsinyben a nagy világ, olyan sok csinja-binja, olyan sok titka és fortélyja van, hogy kitanulni még annak is nehéz, aki rajta él. Megvan ennek a maga természete, melyet egészen ki kell ismerni állandó vonásaival és szeszélyeivel együtt. Tudni kell, mit kíván: a cselekvény gyors lebonyolítását, minden mellékes mellőzését,

a hatásosabb jelenetek összepontosítását, a csattanóknak a felvonások végére való elosztását és haladást, haladást egyre a részek között minden pihenő, minden kitérés nélkül. A költő szívéhez jobban oda nőtt egyik alakja? Szeretettel igyekszik minél többet foglalkozni vele? Nem lehet, — haladnia kell. Megragadja lelkét egy-egy költői gondolat, színezésre csábítja egy-egy helyzet, képek, metaforák, hasonlatok tódulnak tolla alá? A színpad vetőt kiált: Mondj le róluk, — a cselekvény a fő!

Ez a színszerűség.

Ezt a titkot nem bírták a mi drámaíróink, se Kisfaludy, se Vörösmarty, se a többi, Szigligetiig.

Neki kezében volt a titok kulcsa, — s ezzel megvolt hatásának is a nyitja.

Hol szerezte ezt a titkot? A színpadon. Alig töltötte be huszadik évét, midőn félbe hagyva komoly tanulmányait, melyekre szülői akarata szerint adta magát, fölcsapott színésznek. Nagy színésszé akart lenni. „De, — mondja életrajzában, — ez azon pálya, melyen nagy önérzet s nagy szellemi erő mellett is, ha nem járul hozzá *még valami*, alig vergődhetni a középszerűségig.“ De azért nem vált meg a színpadtól. A budai színészekkel együtt vonult be 1834. aug. 22-én a Pesti magyar (nemsokára-Nemzeti) színházba és nem is szakadt el többé tőle, csak halálával. Még egy ideig játszott is; azután rendező, drámabíráló és igazgató lett.

Azonban Szigligeti érdeme nem merül ki pusztán a színszerűséggel. Nagyobb és igazibb érdeme van: szinte példátlan termékenységevel csaknem 40 esztendőn át (1840—1878.) ő látta el eredeti műsorral a magyar színészetet. A színpad világában sajátos módon fejlődött ki tehetsége. Az igazi lírai költő mindenben és mindenütt a maga érzelmeit látja. „Magas hegyek énnekem érzelmek,“ — mondja magáról Byron. Az igazi drámai költő mindenben drámai tárgyat lát. Shaksperenek elég a monda egy szakadozott szála, a történelem egy újmutatása, az élet egyetlen jelene, a tündérvilág egyetlen megvillanása, — s mindenből dráma lesz nála. Szigligeti szeme is olyanná vált, hogy minden drámai tárgynak látott. A legegyszerűbb és legközönségesebb történet jó volt neki. A legkisebb magból tudott növényt termelni. Tehetségének legerősebb oldala volt, hogy minden szál-

hoz hozzá tudta fűzni az előzmények sorozatát és minden szálból ki tudta fejteni a következmények láncolatát. Csakhogy Shakspere teremtmő képzeletének csodás hatalmával vitte ezt végbe; Szigligeti a logikus okoskodásával. Tisztán mutatja ezt az a különbség, hogy Sh. mindig költő és művész, Szigligeti sok tárgyat nem tudott költőien alakítani és sokszor ránehezedett a tárgy, akár köznapiságával, akár súlyával, akár merészségével költői művészetére és csorbát ejtett rajta. Ez a tehetsége könnyűsége csábította, — s ő olyan szívesen maradt mindig könnyűnek nagy és merész koncepciókra, hatalmas, szenvedélyes kitörésekre való törekvés helyett. Azonban mindegy: ebből eredt az ő nagy érdeme, termékenysége. Így alkotta ő meg a drámai műveknek nem csak hosszú sorát, hanem a legkülönbébb fajtáját is a *Trónkereső* tragikus magaslatától le a *Liliomfi* komikus bohóságaiig.

Mindebből, úgy hiszem, megállapíthatjuk, milyen nemű költő volt Szigligeti, milyen helyet foglal el irodalmunkban s mi az, ami benne nem mulandó.

Szigligeti azok közül a költők közül való, kiknek tehetsége nem teljes. Képzelete kimerült tárgyainak feltalálásában, a helyzetek kigondolásában, a cselekvény szálainak szövésében, alakjainak beállításában; a merész szárnyalásra, a kidolgozás költőiségére, a nyelv plasztikájára nem volt való. Sőt tárgyai feltalálásából is hiányzik a merészség és az igazi nagyság iránt való érzék; a helyzetek többször a véletlen fordulataiból alakulnak ki; a cselekvény bonyodalma is néha erőtetett, vagy túlságosan összebogozott; alakjai sem igen vannak elmélyítve s igazi emberekül megteremtve. Ám azért volt föltaláló ereje, alkotó tehetsége, de csak abban a mértékben, mely egyszerűbb alakok és helyzetek kigondolására volt elegendő. Ezért van, hogy minél egyszerűbb alakokkal és helyzetekkel dolgozik, annál sikerültebbek művei.

A *Crikós* és a *Czigány* maradandó alkotások, sőt még lejjebb szállva a *Liliomfi* a maga nemében remek.

Mindazáltal Szigligeti nemcsak tisztességes helyet foglal el irodalmunkban, hanem örök életet vívott ki magának. Nem egyes munkáival, egész munkásságával. Vörösmartyék nem színpadra

való költői művészetével szemben színszerűbbé és így közvetlenül hatásúvá tette a drámát. Termékenységevel gátat vetett az idegen művek beözönlésének és útját egyengette a későbbi íróknak, kik merész kézzel vitték színre a társadalmi problémákat. O még nem érintett ilyeneket, de a magyar társadalom képét ő állította legegyszerűbben elénk.

Ezért nem kopik el egészen Szigligeti soha. Az idő ugyan le-levás egyetmást értékéből, — de minden értékétől meg nem foszthatja.

Tapasztalni fogjuk ma is, hogy kár lenne róla elfeledkezni.

Ismerik, ügyebár, *Pinty úrfi*, Petőfinek ezt a maró szatiráját? Pénze, ruhája, ennivalója, szállása nincs, de hat falú határában mégis ő a legkülönb gyerek, mert el tudja hitetni, hogy neki pénze, ruhája, ennivalója, pompás szállása van. Ennek a Pinty úrfinak szakasztott mását választotta Szigligeti mai darabjának hőseül. Rejtei, itt így hívják, könnyelmű, üres jellem, kinek nincs más célja az életben, csak hogy gazdag feleség révén léhán átélje. Csinos alakja van és elég szellemes, meg úri szokás elég ragadt rá. Hanem azért nem veszedelmes. Első pillanattól fogva átlátunk rajta és jóízűen mosolygunk fonásán. De leginkább mosolygunk Donátfiné önnagyságán, ki pompás pártit lát benne leánya számára s ki olyan igazi martiromsággal tudja viselni férje helyett — a kalapot. Két leánya van s nagyon is szeretné már őket boldogítani. Kapóra jön éppen Rejtei barátja, báró Várkövi, — kit ugyan nem lehet barátjáról megismerni. Látni fogják, menyire más. Komoly szándékkal látogat el Várkövi Donátfiékhöz, s a mama, hogy annál biztosabb legyen az eredmény, ráveszi férjét, hogy egyszerű lakásukat és szokásaikat nagy úri lakással és szokásokkal cseréljék fel. Ez az állapot a *fenn az ernen, nincsen kas*. A nagy úri mód következtében bizony-bizony tovább nyújtózkodnak Donátfié, mint ameddig a takarójuk ért. Szerencsére azonban nem jutunk ideig. A farsang rövid volt és Várkövi elveszi az egyik leányt. Sőt Rejtei sem jár egészen pórul. Mikor már majdnem közel van az elmerüléshez, a jólelkű Szigligeti megmenti és befejezi darabját.

Kellemes vígjátéki levegő árad el az egész művön. Harsogó kacagást aligha fakaszt, de jól eső derűt igen. Szigligeti szánt-

szándékkal tartózkodott a vastagabb komikumtól. Az alakokból fejleszti a komikumot s magasabb törekvéssel jellemvígjátékok akar nyújtani. Ezt el is éri különösen azzal a művészi beállítással, mellyel az alakokat páronként ellentéteseknek rajzolja: Rejte és Várkövi, Klára és Donátfi, Gizella és Etelka tökéletes ellentétek. A jellemek ez ellentétes voltán alapszik a vígjáték bonyodalma. Nem mondom el, csak arra a finomságára mutatok rá, mellyel Szigligeti vezeti. Várkövi boldogságot keres, Rejteit vagyont, Klára vót, Gizella térjet. A bárót egyenesen magának szánja, de Etelka, az egyszerű, a házias, a mély érzésű leány, szintén megszereti Várkövit. Ez a gyöngéd érzelem, mely kész a lemondásra, a szenvedésre, jobban összebogozza a szálakat, mint Rejte és Klára minden mesterkedése. Ez valóban finom művészetre vall, hogy Szigligeti ez érzelemből fejleszti és vezeti a bonyodalmat. A kifejlődés természetesen nem lehet más, mint-hogy az igazi érzelem diadalmaskodik, Várkövi és Etelka boldogok lesznek. De a többi ellentét is elsimul. Klára ünnepiesen fölszabadítja férjét a papuscskormány alól, Gizella pedig megmarad Rejteinek, — s talán ők is megtalálják azt az utat, mely a könnyelmű hiúságból az igaz boldogsághoz vezet.

Megvádoltam az imént Szigligetit, hogy a költői művészetre nem sokat ad. E vígjátéka azért is érdekes, mert az író komoly törekvését árulja el, hogy e kifogásnak élet elvegye: versben írta e művet és határozottan törekedett arra, hogy nyelve is minél költőibb legyen. Bár a verses forma meglehetősen békóba verte a természetességet, e törekvés mégis eredményes volt, s több helyt föl-fölcsillan egy-egy költői kép, egy-egy költői szólam.

Azonban már végzek. Hallgassuk jó kedvvel a darabot. Nemcsak Szigligeti múzsjának egyik jellemző alkotásával ismerkedünk meg, hanem kegyeletünket is lerójuk a szerző iránt, kinek csak néhány napja volt születése 89-ik évfordulója.

Dr. Kiss Ernő.

TARTALOM.

	Lap
1. Versényi György: Szigligeti Szökött katonája	3
2. Csengeri János: Shakspere Coriolanusa	6
3. Erdélyi Károly: Katona Bánk-bánja	14
4. Súlyom János: Csiki Mukányija	19
5. Kiss Ernő: Vörösmarty Marót bánja	26
6. Versényi György: Csepreghy Sarga esikója	30
7. Erdélyi Pál: Kisfaludy Pártütőkje	33
8. Rietly Károly. Shakspere Machbetje	40
9. Kovács Dezső: Tóth E. Toloncza	47
10. Felméri Albert: Jókai M., A szigetvári vértanuk	53
11. Csengeri János: Molière Szeleburdija	59
12. Imre Sándor: Schiller, Az orleansi szüz	64
13. Cs. Papp József: Carlo Goldoni, A kíváncsi asszonyok	69
14. Felméri Albert: Szigligeti Trónkeresője	74
15. Versényi György: Madách Ember tragédiája	77
16. Súlyom János: Szigeti J., A vén bakancsos és fia a huszár	81
17. Pálfi Márton: Rákosi Aesopusa	86
18. Seprődi János: Shakspere III. Richárdja	91
19. Cs. Papp József: Schiller Tell Vilmosa	96
20. Kovács Dezső: Tóth E., A falu rossza	102
21. Felméri Albert: Kisfaludy K., Csalódások	107
22. Haraszi Gyula: Molière Képzelt betegje	111
23. Rietly Károly: Erkel Hunyadi Lászlója	118
24. Kiss Ernő: Szigligeti E., Fenn az ernyő nincsen kas	126

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

